

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**NECATİ CUMALI'NIN "SUSUZ YAZ" ADLI ÖYKÜ KİTABININ
SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Mahmut ÇELİK

**Kasım-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**NECATİ CUMALI’NIN “SUSUZ YAZ” ADLI ÖYKÜ KİTABININ
SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Mahmut ÇELİK

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI**

Diğer Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Burhan BARAN

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Mahmut ÇELİK tarafından hazırlanan “Necati Cumalı’nın Susuz Yaz Adlı Öykü Kitabının Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme” adlı tez çalışması 28/11/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Burhan BARAN

.....

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI

.....

Üye

Doç. Dr. Mehmet TUĞLUK

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Mahmut ÇELİK
28.11.2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NECATİ CUMALI'NIN “SUSUZ YAZ” ADLI ÖYKÜ KİTABININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mahmut ÇELİK

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI

2025, 205 Sayfa

Dil; bir toplumun kültürel kimliğini, düşünce yapısını ve yaşam biçimini yansıtan temel iletişim aracıdır. Dilin zenginliğini belirleyen başlıca unsur ise söz varlığıdır. Söz varlığı, bir milletin maddi ve manevi değerlerini, tarihsel birikimini ve kültürel özelliklerini gelecek kuşaklara aktaran bir göstergedir. Bu bağlamda edebî eserler, estetik bir anlatım aracı olmanın ötesinde dilin ifade gücünü ve anlatım çeşitliliğini ortaya koyan temel kaynaklardır.

Bu çalışmada; Necati Cumalı'nın “Susuz Yaz” adlı eseri, söz varlığı açısından incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı; eserde yer alan söz varlığı unsurlarını (argo, mahallî sözcükler, kalıp sözler, terimler, ikilemeler, atasözleri, yabancı kökenli sözcükler ve deyimler) belirleyerek bu unsurların eserin dil ve anlatımına katkılarını ortaya koymaktır. Çalışmada, literatür taraması ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda eser detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Metinde yer alan söz varlığı unsurları tespit edilmiş; bu unsurlar, öncelikle Türk Dil Kurumu (TDK) kaynakları olmak üzere çeşitli eserlerden yararlanarak anlam, işlev ve kullanım nitelikleri açısından sınıflandırılıp değerlendirilmiştir.

Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları açıklanmıştır. İkinci bölümde, eserde yer alan söz varlığı unsurlarını tespit etmeye yönelik literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; yazarın yaşamı, edebî kişiliği ve “Susuz Yaz” kitabında yer alan on bir öykünün özetine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, araştırma bulguları ve bunlara ilişkin tartışmalar, beşinci bölümde ise sonuç ve öneriler yer almaktadır.

Araştırma sonucunda, “Susuz Yaz” adlı eserin söz varlığı açısından zengin bir eser olduğu tespiti yapılmıştır. Deyimlerin, ikilemelerin, argo ve mahallî sözcüklerin karakterlerin diliyle ve eserin toplumsal dokusuyla uyumlu biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Necati Cumalı'nın Türkçeyi doğal, etkili ve bilinçli bir biçimde kullandığını; yerel kültür unsurlarını da dilin olanaklarıyla bütünleştirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkçenin söz varlığı üzerine yapılan araştırmalara ve edebî metinlerin dil çözümlemelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Necati Cumalı, Susuz Yaz, Söz Varlığı, Edebî İnceleme

ABSTRACT

MASTER THESIS

NECATİ CUMALI'NIN “SUSUZ YAZ” ADLI ÖYKÜ KİTABININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mahmut ÇELİK

Batman University Graduate Education Institute

Turkish Language and Literature Department of Science

Advisor: Asst. Prof. ÜNAL KALAYCI

2025, 205 Pages

Language is the primary means of communication that reflects a society's cultural identity, mentality, and lifestyle. The primary factor determining the richness of a language is its vocabulary. Vocabulary is an indicator that transmits a nation's material and spiritual values, historical heritage, and cultural characteristics to future generations. In this context, literary works, beyond being mere aesthetic means of expression, are fundamental sources that reveal the expressive power and diversity of language.

In this study, Necati Cumalı's work “Susuz Yaz” was analyzed in terms of vocabulary. The primary objective of the study was to identify the vocabulary elements (slang, local words, formulaic expressions, terms, reduplications, proverbs, words of foreign origin, and idioms) contained in the work and to reveal their contribution to the work's language and narrative. The study employed literature review and content analysis methods. Accordingly, the work was subjected to a detailed analysis. The vocabulary elements in the text were identified; These elements were classified and evaluated in terms of their meaning, function, and usage using various works, primarily those of the Turkish Language Association (TDK).

The study consists of five sections. The first section explains the research problem, purpose, importance, method, scope, and limitations. The second section includes a literature review to identify the vocabulary elements in the work. The third section includes the author's life, literary personality, and a summary of the eleven stories in “Susuz Yaz.” The fourth section includes the research findings and their discussions, while the fifth section includes conclusions and recommendations.

The study concluded that “Susuz Yaz” is a work rich in vocabulary. It was determined that idioms, reduplications, slang, and local words are used in harmony with the characters' language and the work's social fabric. The findings demonstrate that Necati Cumalı uses Turkish naturally, effectively, and consciously, integrating local cultural elements with the language's capabilities. In this respect, this study aims to contribute to research on Turkish vocabulary and the linguistic analysis of literary texts.

Keywords: Necati Cumalı, Susuz Yaz, Vocabulary, Literary Analysis

ÖN SÖZ

Dil, bireylerin duygu ve düşüncelerini aktarmalarını sağlayan başlıca iletişim aracıdır. Ayrıca toplumların kültürel kimliğini ve tarihsel sürekliliğini yansıtan bir değerdir. Bu nedenle dilin korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel varlığın sürdürülebilirliği açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Dilin söz varlığı içerisinde yer alan deyimler, ikilemeler, argo kullanımlar, mahallî ifadeler ve atasözleri hem bireylerin konuşma biçimlerine yön veren hem de dilin kültürel ve toplumsal arka planını görünür kılan öğelerdir. Bu unsurlar, dilin estetik ve işlevsel yönünü destekleyerek kültürel değerlerin korunmasına katkı sağlar.

Bu çalışmada, Türk edebiyatında kendine özgü anlatım diliyle tanınan Necati Cumalı'nın "Susuz Yaz" adlı eseri, söz varlığı açısından ele alınmıştır. Çalışmada, eserin Cumhuriyet Yayınları tarafından 2021 yılında yayımlanan yirmi yedinci baskısı temel alınmıştır. İnceleme sürecinde, metindeki söz varlığı unsurları ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş olup özellikle yöresel sözcüklerin tespitinde bölgesel ağız özelliklerinin yoğunluğu nedeniyle bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Yazarın Ege yöresine ait söyleyişleri ustalıkla kullanması, bu sözcüklerin belirlenmesini zaman açısından titizlik gerektiren bir süreç hâline getirmiştir. Bununla birlikte eserde yer alan yerel kültür ve dil unsurları, araştırma açısından değerli veriler sunmuş ve çalışmanın kapsamını zenginleştirmiştir. Ayrıca eserde, hukuk mesleğine özgü terimlerin geniş bir yer tutması, metnin mesleki söz varlığı açısından da kayda değer bir çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, Necati Cumalı'nın yerel kültür unsurları ile mesleki dili bir araya getirerek oluşturduğu anlatım dünyası ve evrensel temalar etrafında şekillenen kurgusu, "Susuz Yaz"ı edebî ve dil bilimsel açıdan araştırmacılar ve okuyucular için incelenmeye değer bir eser hâline getirmiştir.

Bu tez çalışmasının hazırlık sürecinde bilgi, deneyim ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim, sabrı ve nezaketiyle yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ünal Kalaycı'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Yazım sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen, motivasyonumu güçlendiren sevgili eşim Şükran Maviş Çelik'e de şükran borçluyum.

Mahmut ÇELİK
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	2
1.5. Araştırmanın Yöntemi	3
2. LİTERATÜR TARAMASI	4
2.1. Söz Varlığı	4
2.1.1. Söz varlığıyla ilgili yapılan çalışmalar	4
2.1.1.1. Söz varlığıyla ilgili yapılan doktora tezi çalışmaları	5
3. NECATİ CUMALI'NIN YAŞAMI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	9
3.1. Necati Cumalı'nın Yaşamı.....	9
3.2. Necati Cumalı'nın Edebî Kişiliği	9
3.3. Necati Cumalı'nın Eserleri	10
3.3.1. Şiirleri	10
3.3.2. Öyküleri	11
3.3.3. Romanları.....	11
3.3.4. Denemeleri.....	12
3.3.5. Anıları	12
3.3.6. Senaryoları	12
3.3.7. Çevirileri	12
3.3.8. İnceleme kitapları	12
3.3.9. Oyunları	12
3.3.10. Ödülleri	13
3.4. Necati Cumalı'nın “Susuz Yaz” Kitabı Hakkında Genel Bilgiler	14
3.4.1. Susuz Yaz	14
3.4.2. Öç.....	17
3.4.3. Yenilmeyen.....	19
3.4.4. Dağlı ile Muharrem.....	19
3.4.5. Bıçak	20
3.4.6. Kaatil.....	21
3.4.7. Gülsüm Kıza Ağıt	22
3.4.8. Esmâ ile İsmail.....	23

3.4.9. Aktör	23
3.4.10. Aksinin Biri.....	24
3.4.11. Selim’i Anarım	25
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	26
4.1. Deyimler	26
4.2. İkilemeler.....	110
4.2.1. Anlam bakımından ikilemeler	111
4.2.1.1. Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler	111
4.2.1.2. Aynı sözcüğün tekrarı ile yapılan ikilemeler	113
4.2.1.3. Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin tekrarı ile yapılan ikilemeler	122
4.2.1.4. Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarı ile yapılan ikilemeler	125
4.2.1.5. Biri anlamlı diğeri anlamsız iki sözcüğün tekrarı ile yapılan ikilemeler	127
4.2.1.6. Her ikisi anlamsız iki sözcüğün tekrarı ile yapılan ikilemeler.....	128
4.2.2. Sözcük yapısı bakımından ikilemeler	128
4.2.2.1. Ünlem yoluyla kullanılan ikilemeler	128
4.2.2.2. Edat yoluyla kullanılan ikilemeler	128
4.2.2.3. Sayılarla kurulan ikilemeler	128
4.2.2.4. m-’li İkilemeler	130
4.2.3. Yapı ve kuruluş bakımından ikilemeler.....	130
4.2.3.1. Yansıma sözcüklerle yapılan ikilemeler	130
4.2.3.2. Yönelmeli ikilemeler	131
4.2.3.3. Çıkmalı ikilemeler	132
4.2.3.4. İyelik ekiyle kurulan ikilemeler	133
4.2.3.5. Yapım ekleriyle kurulan ikilemeler	134
4.2.4. Diğer ikilemeler	136
4.3. Kalıp Sözler	136
4.3.1. Af, özür ve bağışlama bildirenler	137
4.3.2. Alay, küçümseme ve hafife alma bildirenler	137
4.3.3. Beddua, küfür ve kızgınlık bildirenler.....	138
4.3.4. Birini, bir şeyi yüceltmek, saygı duymak ve onurlandırmak için kullanılanlar	138
4.3.5. Dinî inanç bildirenler	138
4.3.5.1. Tevekkül, teslimiyet ve şükür bildirenler	138
4.3.5.2. Allah’a övgü, itaat ve yücelik bildirenler	139
4.3.5.3. Allah’tan bereket ve hayır dilemek için kullanılanlar	139
4.3.5.4. Yemin ve dinî tanıklık bildirenler.....	139
4.3.6. Dua, iyi niyet, dilek ve temenni bildirenler	140
4.3.7. Emir bildirenler.....	140
4.3.8. Meydan okuma, tehdit, uyarı ve eleştiri bildirenler.....	141
4.3.9. Onay, kabul ve rahatlama bildirenler.....	141
4.3.10. Rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildirenler.....	142
4.3.11. Ünlem bildirenler	143
4.3.12. Selamlaşma ve karşılama bildirenler	144
4.3.13. Sitem ve hayıflanma bildirenler.....	145
4.3.14. Şaşkınlık ve hayret bildirenler	145
4.3.15. Tespit ve saptama bildirenler	145
4.3.16. Teşekkür ve minnet bildirenler	145

4.3.17. Vedalaşma ve uğurlama bildirenler	146
4.3.18. Yetinme, kanaat ve rıza bildirenler	146
4.3.19. Umursamazlık ve kayıtsızlık bildirenler	146
4.4. Argo sözler.....	147
4.5. Terimler	153
4.5.1. Askerlik terimleri	153
4.5.2. Botanik terimleri	154
4.5.3. Coğrafi terimler.....	155
4.5.4. Denizcilik terimleri	159
4.5.5. Dil ve edebiyat terimleri	160
4.5.6. Dinî-mitolojik terimler.....	161
4.5.7. Eğitim terimleri	163
4.5.8. Ekonomi ve ticaret terimleri	163
4.5.9. Felsefe terimleri	165
4.5.10. Fizik ve doğa olayları terimleri.....	165
4.5.11. Hayvan ve hayvancılık terimleri.....	166
4.5.12. Hukuk terimleri.....	168
4.5.13. Kentlik terimleri.....	171
4.5.14. Kimya terimleri.....	172
4.5.15. Malzeme ve nesne terimleri	172
4.5.16. Mimari terimleri.....	173
4.5.17. Müzik terimleri	173
4.5.18. Ölçü ve tartı terimleri.....	174
4.5.19. Sanat, tiyatro ve sinema terimleri	175
4.5.20. Spor terimler	176
4.5.21. Tarım terimleri.....	176
4.5.22. Tıp ve sağlık terimleri.....	177
4.5.23. Toplum ve idari terimler	178
4.6. Mahallî Sözcükler (Yerel Söyleyişler).....	178
4.7. Atasözleri	180
4.8. Yabancı Kökenli Sözcükler	181
4.8.1. Almanca Sözcükler	181
4.8.2. Arapça sözcükler.....	181
4.8.3. Bulgarca sözcükler.....	188
4.8.4. Çince sözcükler.....	188
4.8.5. Ermenice sözcükler.....	188
4.8.6. Farsça sözcükler.....	188
4.8.7. Fransızca sözcükler.....	191
4.8.8. İbranice sözcükler	193
4.8.9. İngilizce sözcükler	193
4.8.10. İspanyolca sözcükler.....	193
4.8.11. İtalyanca sözcükler	193
4.8.12. Moğolca sözcükler.....	194
4.8.13. Rusça sözcükler	194
4.8.14. Rumca sözcükler.....	194
4.8.15. Sırpça sözcükler.....	195
4.8.16. Soğdca sözcükler	195
4.8.17. Yunanca sözcükler.....	195
4.8.18. Melez sözcükler	195
4.8.18.1. Arapça+ Farsça sözcükler.....	195

4.8.18.2. Arapça+ Türkçe sözcükler	195
4.8.18.3. Farsça+ Arapça sözcükler	195
4.8.18.4. Türkçe+ Arapça sözcükler	195
4.8.18.5. Türkçe+ Farsça sözcükler	195
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	196
5.1. Sonuçlar	196
5.1.1. Verilerin analizi	197
5.1.1.1. “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan yabancı kökenli sözcüklerin analizi	197
5.1.1.2. “Susuz Yaz” öyküsünde yer alan söz varlığı unsurlarının analizi	199
KAYNAKLAR	201

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 5.1. “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan yabancı sözcük sayısı.....197

Şekil 5.2. “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan söz varlığı unsurları.....199

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

ADS:	Türk Dil Kurumunun Güncel Atasözleri ve Deyimler Sözlük'ü
BBTS:	Budunbilim Terimleri Sözlüğü
bk.:	bakınız
BTS:	Biyoloji Terimleri Sözlüğü
CTS:	Coğrafya Terimleri Sözlüğü
ESSTS:	Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü
ETS:	Eğitim Terimleri Sözlüğü
FİTS:	Fizik Terimleri Sözlüğü
FTS:	Felsefe Terimleri Sözlüğü
GBTS:	Gökbilim Terimleri Sözlüğü
GRTS:	Gramer Terimleri Sözlüğü
GSTS:	Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü
GTS:	Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'ü
GÜTS:	Güreş Terimleri Sözlüğü
HBTS:	Halkbilim Terimleri Sözlüğü
HTS:	Hemşirelik Terimleri Sözlüğü
İTS:	İktisat Terimleri Sözlüğü
KBTS:	Kentbilim Terimleri Sözlüğü
KENTS:	Kent Terimleri Sözlüğü
KTS:	Kimya Terimleri Sözlüğü
KTTTS:	Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü
MATS:	Mantık Terimleri Sözlüğü
MTS:	Matematik Terimleri Sözlüğü
OÖTS:	Ortaöğretim Terimleri Sözlüğü
s.:	sayfa
STTS:	Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü
SÜTS:	Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü
T.:	Türkçe
TDK:	Türk Dil Kurumu
TİTS:	Tiyatro Terimleri Sözlüğü
TMSGTS:	Tecim Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü
TPTS:	Tıp Terimleri Sözlüğü
TTS:	Tarih Terimleri Sözlüğü
vb.:	ve benzeri
VHTS:	Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü
YBTS:	Yerbilim Terimleri Sözlüğü
YBTS:	Yöntembilim Terimleri Sözlüğü
YTS:	Yazın Terimleri Sözlüğü
ZATS:	Zanaat Terimleri Sözlüğü
ZTS:	Zooloji Terimleri Sözlüğü

1. GİRİŞ

Dil; duygu, düşünce ve deneyimlerin aktarılmasını sağlayan, bireylerin dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimlerini şekillendiren temel bir araçtır. Sadece iletişim aracı olmanın ötesinde, kültürel değerleri taşır ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine de katkı sağlar. Dil, estetik ve işlevsel yönleriyle bir kültürün yansımasıdır; söz varlığı ögeleri ise bu yansımayı somut hâle getiren temel unsurlardır. Bu yönüyle, dilin hem bireysel hem de toplumsal işlevlerini anlamak için söz varlığının kapsamlı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Çalışmada problem olarak görülüp çözümü hedeflenen husus, Necati Cumalı'nın "Susuz Yaz" adlı eserinde yer alan söz varlığı ögelerinin (argo, mahallî sözcükler, kalıp sözler, terimler, ikilemeler, atasözleri, yabancı kökenli sözcükler ve deyimler) sistematik olarak tespit edilmemiş ve işlevsel açıdan yeterince incelenmemiş olmasıdır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaçlanan temel nokta, Cumalı'nın "Susuz Yaz" adlı öykü kitabında bulunan söz varlığı ögelerini (argo, mahallî sözcükler, kalıp sözler, terimler, ikilemeler, atasözleri, yabancı kökenli sözcükler ve deyimler) tespit ederek bu unsurların dilsel, anlamsal ve kültürel işlevlerini ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

"Susuz Yaz", 1950 sonrası toplumcu gerçekçi anlayışın örneklerinden olup kırsal yaşamda su ve toprak mücadelesini sade bir dille aktarmaktadır. Eserde ele alınan su sorununun günümüzde iklim krizi nedeniyle yeniden önem kazanması, metne dönemler üstü ve evrensel bir nitelik kazandırmaktadır. Eserin sinemaya uyarlanarak

1965 Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı Ödülü'nü alması da konusunun gücünü ve etkisini göstermektedir.

“Susuz Yaz”, yalın dili, deyim kullanımı ve sözcük öbekleriyle folklorik unsurları açık biçimde ortaya koymaktadır. Yapılan literatür taramasında eserin söz varlığı üzerine bir çalışma bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu tez, eserin söz varlığı unsurlarını inceleyerek Türk dili araştırmalarına özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, Necati Cumalı'nın yalnızca “Susuz Yaz” adlı öykü kitabıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada, eserin Cumhuriyet Kitapları tarafından 2021 yılında yayımlanan 27. baskısı esas alınmıştır. Yazarın diğer eserleri inceleme dışında tutulmuş; çözümlemeler, kitabı oluşturan on bir öykü üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın temel odağı söz varlığıdır. Bu nedenle yazım-noktalama, biçim bilgisi, ses bilgisi unsurları ve cümle yapısı gibi hususlar kapsam dışı bırakılmıştır.

Çalışmada; söz varlığı unsurlarından deyimler, ikilemeler, atasözleri, kalıp sözler, argo ifadeler, terimler, mahallî söyleyişler, yabancı kökenli sözcükler ve bağlam içinde anlam kazanan diğer söz varlığı öğeleri incelenmiştir. Anlam tespitlerinde ağırlıklı olarak Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'ü kullanılmış; bağlama uymayan durumlarda açıklamalar araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. “Giriş Bölümü”nde araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları yer almaktadır. “İkinci Bölüm”de söz varlığına ilişkin literatür taramasına yer verilmiş ve çalışmada kullanılacak kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. “Üçüncü Bölüm”de, Necati Cumalı'nın yaşamı ve edebî kişiliğine yer verilmiş; ardından “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan öyküler özetlenmiştir. “Dördüncü Bölüm”de, eserde yer alan söz varlığı unsurları cümle bağlamları ve sayfa numaralarıyla birlikte belirlenmiş ve ilgili kategorilere göre sınıflandırılmıştır. “Son Bölüm”de bulgular değerlendirilerek çalışmanın Türk dili araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülen veriler ortaya konulmuştur.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada söz varlığına ilişkin kuramsal temeli oluşturmak amacıyla kapsamlı bir literatür taraması yapılmış; bu süreçte konuyla ilgili hazırlanan kitaplar, lisansüstü tezler ve makaleler incelenmiş, özellikle Doğan Aksan'ın “Türkçenin Söz Varlığı”, Vecihe Hatiboğlu'nun “Türk Dilinde İkilemeler” ve Ömer Asım Aksoy'un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” gibi temel başvuru kaynaklarından yararlanılmıştır. İnceleme kapsamında Necati Cumalı'nın “Susuz Yaz” adlı öykü kitabı (Cumhuriyet Kitapları, 2021, 27. baskı) baştan sona sistemli biçimde taranmış; metindeki argo, mahallî sözcükler, kalıp sözler, terimler, ikilemeler, atasözleri, yabancı kökenli sözcükler ve deyimler içerik analizi yöntemi ile tespit edilmiştir. Tespit edilen söz varlığı unsurları alfabetik sıraya göre düzenlenmiş; anlamlandırma aşamasında Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'ü temel alınmıştır. Her bir söz varlığı unsuru açıklanırken metindeki kullanımı ve geçtiği sayfa numarası belirtilmiş; son aşamada elde edilen veriler sayısal olarak sunulurken eserin Türkçenin söz varlığı açısından taşıdığı özellikler bütüncül bir biçimde ortaya konmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Söz Varlığı

Çolak'ın (2018, s. 2154) vurguladığı üzere kültürel değerler, gelenekler, yaşam biçimleri ve toplumsal davranış örüntüleri dile yansır ve söz varlığı unsurları aracılığıyla somutlaşır. Bu nedenle atasözleri, deyimler, ikilemeler ve benzeri anlatım kalıpları incelenerek toplumların kültürüne, düşünce yapısına ve yaşam deneyimine ulaşılabilir. Söz varlığını meydana getiren unsurlar, kültürel yapının farklı yönlerini temsil etmektedir.

Söz varlığının kültürel ve toplumsal yapıyla kurduğu ilişki, sanatçıların edebî kimliğinin çözümlenmesinde de etkili olmaktadır. Yatsı (2023, s. 45), söz varlığını toplumun yaşam tarzını ve kültürel kodlarını yansıtan bir yapı olarak değerlendirirken İşsever (2019, s. 110), bir sanatçının söz varlığının incelenmesinin onun edebî kişiliğini anlamaya doğrudan katkı sağladığını belirtmektedir. Bu bağlamda bir yazarın sözcük tercihleri, üslubu ve ifade biçimleri, onun edebî yönünü ortaya koyan unsurlardandır.

Bir dilin tüm yönleriyle kavranabilmesi için o dilde üretilmiş edebî eserlerin incelenmesi gerekmektedir. Göçer'e (2012, s. 50) göre edebiyat ürünleri, dilin ifade gücünü, estetik niteliğini ve kullanım imkânlarını en yetkin biçimde ortaya koyan kaynaklardır. Bu nedenle söz varlığı çalışmalarında edebî metinler, dilin doğal kullanım örneklerini sunması bakımından temel bir başvuru alanı oluşturur.

2.1.1. Söz varlığıyla ilgili yapılan çalışmalar

Türkiye'de söz varlığı araştırmalarının gelişiminde Doğan Aksan'ın "Türkçenin Söz Varlığı" adlı eseri temel bir başvuru niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte Hamza Zülfikar özellikle söz varlığı unsurlarının tanımlanması ve sınıflandırılmasına odaklanan çalışmalarıyla alana katkılar sağlamıştır. Zülfikar'ın "Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler" adlı eseri alanın kuramsal temellerinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Şükrü Halûk Akalın, Türk lehçeleri ve sözlük bilimi merkezli araştırmalarında söz varlığı unsurlarının gelişimini karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almıştır. Tahsin Banguoğlu'nun Türkçenin gramer yapısı ve söz varlığına ilişkin analizleri, bu unsurların biçim bilimsel boyutlarının derinlemesine incelenmesini içermektedir. Vecihe Hatiboğlu'nun ikileme oluşumları ve deyimleşme süreçlerine odaklanan kapsamlı çalışmaları ise söz varlığının kalıplaşmış yapılarının sınıflandırılmasında temel bir kaynak niteliği taşımıştır. Öte yandan Nurettin Demir ile Emine Yılmaz, Türk lehçeleri, sözlük bilimi ve anlam bilimi alanlarında yaptıkları çalışmalarda söz varlığı incelemelerini çağdaş dil bilimi kuramlarıyla ilişkilendirerek disiplinler arası bir yaklaşım ortaya koymuştur. Söz konusu araştırmacıların katkıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye'deki söz varlığı çalışmalarının hem kuramsal hem de uygulamalı boyutta sağlam bir bilimsel temel inşa ettiği görülmektedir.

Söz varlığı; bir dilin ifade gücünü, kültürel birikimini ve kavram dünyasını yansıtarak o dilin zenginliğinin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı söz varlığı üzerine yapılan pek çok lisansüstü çalışmanın olduğu görülmektedir. Söz varlığı üzerine hazırlanan doktora tezleri, sayıca yüksek lisans tezleri kadar yoğun olmamakla birlikte, bu alanda çalışan araştırmacıların başvurduğu inceleme alanlarından biridir. Zaman ve mekân bakımından ortaya çıkan sınırlamalar nedeniyle söz varlığına ilişkin tezlerin tümünün incelenmesi mümkün olmadığından ve doktora tezlerinin yüksek lisans tezlerine kıyasla daha kapsamlı ve derinlemesine çalışmalar olduğu kabul edildiğinden bu araştırmada yalnızca doktora tezlerine yer verilmiştir. Bu çalışmada, 2015-2025 yılları arasında söz varlığıyla ilgili yayımlanan doktora tezleri incelenmiştir. İncelenen tezler arasından yalnızca öykü, roman ve şiir gibi edebî türlerle doğrudan ilişkili olanlar değerlendirmeye alınmıştır.

2.1.1.1. Söz varlığıyla ilgili yapılan doktora tezi çalışmaları

Nilüfer Yıldırım (2015), “Orhan Pamuk’un Cevdet Bey ve Oğulları ile Masumiyet Müzesi Romanlarında Söz Varlığı” adlı çalışmada, her iki romandaki söz varlığını tür, anlam, köken ve kullanım sıklığı açısından incelemiş; karşılaştırmalı değerlendirmeler yoluyla Orhan Pamuk’un ilk romanından son romanına doğru söz varlığını zenginleştirdiğini ortaya koymuştur.

Muzaffer Uzun (2016), “Nazan Bekiroğlu’nun ‘Nar Ağacı’ Adlı Romanında Bağdaşıklık ve Bağdaşıklık Ekseninde Bir Söz Varlığı Çözümlemesi” adlı çalışmada,

romandaki bağdaşıklık unsurlarını metin dil bilimi çerçevesinde incelemiş; sözcüksel bağdaşıklık üzerinden metni kuran söz varlığı öğelerini tespit ederek yazarın bireysel dil kullanımını ortaya koymuştur.

Emin Erdem Özbek (2016), “Tuva Destanlarının Söz Varlığı” adlı çalışmada, Tuva destanlarında yer alan söz varlığını tematik yöntem ve alıntı sözler açısından incelemiş; seçilen altı destan metni üzerinden Tuva Türkçesinin söz varlığı özelliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada ayrıca metinlere ait dizin-sözlükler ve sözcük sıklığı listeleri yer almaktadır.

Muhammed Çitgez (2018), “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Söz Varlığı” adlı çalışmada, hikâyelerde yer alan sözcükleri söz varlığı ve sözcük sıklığı açısından ele almış; metindeki tüm sözcükleri sistemli bir biçimde tespit ederek önceki araştırmaları da dikkate alan kapsamlı bir söz varlığı incelemesi gerçekleştirmiştir.

Selim Selimi (2019), “Yahya Kemal Beyatlı’nın Şiirlerinin Söz Varlığı ve Söz Dizimi” adlı çalışmada, şairin beş şiir kitabını söz varlığı ve söz dizimi bakımından incelemiştir. Çalışmada kelime grupları alfabetik olarak tasnif edilmiş, cümle tipleri sayısal verilerle değerlendirilmiş ve şiirlerde yer alan kelime kadrosu dizin hâline getirilmiştir. Elde edilen bulgularla Yahya Kemal’in şiir dilinin yapısal özellikleri ortaya konulmuştur.

Sierane Kendzhalieva (2020), “İsmail Gaspıralı’nın Eserlerinin Kavramlar Tasnifi ve Söz Varlığı” başlıklı çalışmada, Gaspıralı’nın eserlerini söz varlığı açısından incelemiş; kelimeleri tematik tasnif, alfabetik dizin ve sıklık (frekans) analizleri yoluyla değerlendirmiştir. Çalışmada, yazarın “dil anlayışı” ve “dilde birlik” düşüncesi merkeze alınarak söz varlığının Gaspıralı’nın edebî kişiliğiyle ilişkisi ortaya konulmuştur.

Maksut Yıldırım (2020), “H. Nihal Atsız’ın Sözlüğü ve Söz Varlığı” adlı çalışmasında “Giriş Bölümü”nde, söz varlığı ile ilgili kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Devamında kelime grupları ele alınmış; bu grupların geçtiği eserde, eser adı baş harfleriyle kısaltılarak belirtilmiş ve ilgili sayfa ile satır numaraları gösterilmiştir. Araştırmanın sonunda ise tespit edilen kelime gruplarına ilişkin nicel verilere ulaşılmış; böylece yazarın söz varlığının çeşitliliği ve zenginliği hakkında değerlendirme yapma olanağı doğmuştur. Öte yandan H. Nihal Atsız’ın yapıtlarının tümünde yer alan sözcükler, yapım ve çekim eklerine göre sınıflandırılmış; bu süreçte Türksözdiz adındaki dizin programı kullanmıştır. Atsız’ın nesir türündeki metinlerine ait ek dizini oluşturulmuştur. Son aşamada ise bu eserlerin sözlüğü hazırlamıştır.

Oğuz Kılınç'ın (2021) “Sevinç Çokum’un Tarihî Romanlarında Söz Varlığı” başlıklı çalışması, altı bölümden oluşmaktadır. “Giriş Bölümü”nde araştırmanın önemi, problem durumu, araştırmanın amacı, temel kavramlara ilişkin tanımlar ile çalışmanın sınırlılıkları açıklanmıştır. “İkinci Bölüm”de; dil, söz, sözcük, söz varlığı, kelime sıklığı, kavramsal sınıflandırma, tarihî roman türü, Sevinç Çokum’un hayatı ve tarihî romanları ile söz varlığı üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. “Üçüncü Bölüm”de, araştırmanın modeli, kapsamı, veri toplama ve çözümleme süreci ele alınmıştır. “Dördüncü Bölüm” ise “Sevinç Çokum’un Tarihî Romanlarında Söz Varlığı” ve “Sevinç Çokum’un Tarihî Romanlarında Kavram Analizi” başlıkları altında incelenmiştir. “Sonuç ve Tartışma Bölümü”nde, araştırma süresince ulaşılan bulgular değerlendirilerek genel çıkarımlar ortaya koyulmuştur. Son olarak “Öneriler Bölümü”nde ise söz varlığı alanında gerçekleştirilecek çalışmalara katkı sunmak amacıyla çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Ayşe Becel’in (2021) “Sabahattin Ali’nin Yapıtlarında Söz Varlığı, Kök Değerler ve Çocuk” başlıklı çalışması beş bölümden oluşmaktadır. “Birinci Kısım”da araştırmanın sınırlılıkları ve önemine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. “İkinci Bölüm”de, söz varlığına dair unsurlar, eş dizimsel yapılar ile “değer” ve “çocuk” kavramları üzerine kuramsal bilgiler sunulmuştur. “Üçüncü Bölüm”, araştırmanın yöntemi, araştırma modeli, evren ve örneklem hakkında verilen bilgiler ile verilerin toplanması ve analiz sürecine yönelik açıklamalardan oluşmaktadır. “Dördüncü Bölüm”de, yapılan çözümlemeler sonucunda elde edilen bulgular sistemli biçimde sunulmuştur. “Son Bölüm”de ise incelenen bulgulardan hareketle bazı çıkarımlarda bulunulmuş ve söz konusu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilecek bazı önerilerde bulunulmuştur.

Ahu Güneri (2023) tarafından yapılan “Tarık Buğra’nın Romanlarında Söz Varlığı” adlı çalışmada Tarık Buğra’nın on üç romanının ilk baskıları incelenmiş; tefrika hâlinde kalmış ve yayımlanmamış eserler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yazarın tamamlayamadığı “Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak” adlı eserin yalnızca yayımlanan bölümü değerlendirilmiştir. Araştırmada, Tarık Buğra’nın romanlarındaki söz varlığı unsurları, betimsel tarama yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Sözcüklerin tespitinde 2019 yılında yayımlanan TDK’nin Güncel Türkçe Sözlük’ü esas alınmış; deyimler, atasözleri, kalıp sözler ve ikilemeler örnek cümlelerle sunulmuş, tekrar eden ögeler sayfa numaralarıyla birlikte gösterilmiştir. İkilemeler yapılarına göre, kalıp sözler ise işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Özdeyişler ile ayet ve hadisler ayrı başlıklarda

incelenmiştir. Romanlarda geçen terimler TÜBA ve ilgili alan sözlüklerine göre sınıflandırılmış, argo sözcükler ise çeşitli argo sözlüklerinden yararlanılarak örnek cümlelerle açıklanmıştır. Sayılara, dolaylamalara, yabancı kökenli yapılara ve ağız özelliklerine de özel başlıklar altında yer verilmiştir. Madde başı sözcüklerin bir kısmının mevcut sözlüklerde yer almadığı görülmüş, bu tür yapılar sözlükler için öneri niteliğinde değerlendirilmiştir.

Yahya Yüce'nin (2024), "Rasim Özdenören'in Anlatılarında Söz Varlığı" başlıklı çalışması dört temel bölümden meydana gelmektedir. "İlk Bölüm"de, yazarın hayatı, edebî anlayışı ve kaleme aldığı eserler kapsamlı biçimde ele alınmıştır. "İkinci Bölüm"de, söz varlığı kapsamında fiiller ve bu fiillerin tematik tasnifine ilişkin kuramsal ve önceki çalışmalara dayalı değerlendirmelere yer verilmiştir. "Üçüncü Bölüm"de, fiillerin tematik tasnifi esas alınarak incelemeler yapılmıştır. "Dördüncü Bölüm"de ise tematik tasnif dizini, genel dizin ve sıklık dizini bulunmaktadır.

3. NECATİ CUMALI'NIN YAŞAMI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

3.1. Necati Cumalı'nın Yaşamı

Necati Cumalı, 1921 yılında Florina'da doğmuş; mübadele döneminde ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç ederek İzmir'in Urla ilçesine yerleşmiştir. İlk ve ortaokulu Urla'da, ortaöğrenimini ise İzmir'de tamamlamıştır (Cumalı, 1992, s. 51). Hukuk öğrenimine İstanbul Üniversitesi'nde başlamış, daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne geçmiştir (Cumalı, 1990, s. 237).

Üniversite sonrası Çanakkale'de yedek subay olarak askerlik görevini yerine getiren Cumalı, bu dönemi yoğun okuma fırsatı bulduğu verimli bir süreç olarak değerlendirmiştir (Cumalı, 1990, s. 61). Askerlikten sonra Millî Eğitim Bakanlığında çeşitli görevlerde bulunmuş; 1949 yılında İzmir'de avukatlık görevine başlamıştır (Cumalı, 1982, s. 38). 1958'de Paris'te kısa süreli bir çalışma deneyimi yaşamış, 1959'da İstanbul Basın Yayın Müdürlüğünde görev almıştır (Cumalı, 1990, s. 238).

1960'ta Berin Teksoy ile evlenen Cumalı, eşinin görevlendirmeleri nedeniyle bir süre Tel Aviv ve Paris'te yaşamış; yurt dışı deneyimlerinin yazınsal üretimine katkılar sağladığını ifade etmiştir (Taş, 2001, s. 41). Yazarlığı, disiplin ve yoğun emek gerektiren bir uğraş olarak değerlendiren Cumalı, yaratım sürecinin zorluklarına rağmen her zaman üretmenin verdiği tatmini vurgulamıştır (Cumalı, 1992, s. 43).

Necati Cumalı kanser hastalığı sebebiyle 10 Ocak 2001 tarihinde yaşamını yitirmiştir. Cenazesi 12 Ocak 2001 tarihinde İstanbul'da Zincirli Kuyu Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir (Taş, 2001, s. 9).

3.2. Necati Cumalı'nın Edebî Kişiliği

Necati Cumalı; şiir, roman, hikâye, tiyatro, deneme ve çeviri türlerinde altmış sekiz eser vermiş çok yönlü bir yazardır. Çocukluk döneminde sınırlı yazılı kültür ortamında yetiştiğini belirten Cumalı, şiirle geç tanışmasını bu koşullara bağlamaktadır

(Cumalı, 1971, s. 15). Avukatlık yıllarında edindiği gözlemler ise özellikle hikâye ve romanlarına konu seçiminde etkili olmuştur.

Cumalı, yazmayı ekonomik kaygıların ötesinde bir uğraş olarak değerlendirmekte ve edebiyatın kendi yaşamı açısından öncelikli bir konumda olduğunu belirtmektedir. Şiirde yalınlığa önem veren yazar, şiirin düzen ve kesinlik gerektirdiğini; yanlış seçilen bir sözcüğün yapıyı zedeleyebileceğini ifade etmektedir. Toplum-yazar ilişkisine dair görüşlerinde, edebiyatçının toplumsal duyarlılıkları dile getiren bir konumda olduğunu savunmaktadır (Gökberk, 1969, s. 59). Ayrıca, sanatın belirli bir akıma bağlı kalmasının yaratıcılığı sınırlayabileceğini düşünmekte; özgünlüğü edebî kalıcılığın temel koşulu olarak değerlendirmektedir (Cumalı, 1992).

Edebî yaşamına şiirle başlayan Cumalı'nın ilk dönem metinleri biçimsel olarak Garip akımıyla benzerlik taşımakla birlikte kısa sürede kendine özgü, sade ve doğal bir anlatım geliştirdiği görülmektedir. Gözleme dayalı gerçekçilik ve abartıdan uzak üslup yazarın roman, hikâye ve tiyatro metinlerinde de süreklilik gösteren temel özelliklerdir (Enginün, 2006; Parlatur, 2005). Cumalı, eserlerinde atasözlerine az yer vermesinin gerekçesini ise bu sözlerin kesin yargı niteliği taşıması ve okuyucuyu yönlendirme riskinin bulunmasıyla açıklamaktadır (Cumalı, 1992).

3.3.Necati Cumalı'nın Eserleri

Hayatının büyük bölümünü edebiyata adanmış olan Necati Cumalı çok farklı türlerde eserler vermiştir. Edebiyat yaşamına şiirle adım atan yazar, sonraki süreçte hikâye, roman, tiyatro, deneme, inceleme, çeviri ve makale alanlarında eserler yayımlamıştır. Necati Cumalı'nın eserleri türlerine ve yazıldığı yıllara göre aşağıda sıralanmıştır.

3.3.1. Şiirleri

Kızıl Çullu Yolu (1943)

Harbe Gidenin Şarkıları (1945)

Mayıs Ayı Notları (1947)

Güzel Aydınlık (1951)

Denizin İlk Yüksekliği (1954)

İmbatla Gelen (1955)

Güneş Çizgisi (1957)
Yağmurlu Deniz (1968)
Başaklar Gebe (1970)
Ceylan Ağıtı (1974)
Aç Güneş (1980)
Bozkırda Bir Atlı (1981)
Yarasın Beyler (1982)
Tufandan Önce (1983)
Aşklar Yalnızlıklar (1986)
Kısmeti Kapalı Gençlik (1986)

3.3.2. Öyküleri

Yalnız Kadın (1955-1970)
Değişik Gözle (1957)
Susuz Yaz (1962)
Ay Büyürken Uyuyamam (1969)
Makedonya (1976) Sonradan Dila Hanım adıyla (1978)
Kente İnen Kaplanlar (1976)
Revizyonist (1979)
Yakup'un Koyunları (1979)
Aylı Bıçak (1981) Sonradan Uzun Bir Gece adıyla (1991)

3.3.3. Romanları

Tütün Zamanı (1959, İkinci Baskı Zeliş adıyla 1971)
Yağmurlar ve Topraklar (1973)
Acı Tütün (1974)
Aşk da Gezer (1975)
Uç Minik Serçem (1990)
Viran Dağlar (1995)

3.3.4. Denemeleri

Niçin Aşk (1971)
Senin İçin Ey Demokrasi (1976)
Etiler Mektupları (1982)
Niçin Af (1989)
Şiddet Ruhu (1990)
Ulus Olmak-Atatürk Denemeleri (1995)

3.3.5. Anıları

Yeşil Bir At Sirtında (1990)

3.3.6. Senaryoları

Bağımsızlık ya da Ölüm (1990)

3.3.7. Çevirileri

Gottfried Keller, Yedi Efsane (1946)
Theodor Storm, Meşe Ağaçlı Köşk (1946)
Langston Hughes, Memleket Özlemi (1961)
Merime Prosper, Altın Araba (1963)
Guillaume Apollinaire, Şiirler (1965)

3.3.8. İnceleme kitapları

Muzaffer Tayyip Uslu, Şiirleri, Yazıları ve Kendisi İçin Yazılanlar (1956)
Guillaume Apollinaire, Yaşamı Sanatı ve Şiirleri (1986)

3.3.9. Oyunları

Boş Beşik (1949)
Mine (1959)

Nalınlar (1962)
Derya Gülü (1963)
Oyunlar 1 (Boş Beşik, Ezik Otlar, Vur Emri 1969)
Oyunlar 2 (Susuz Yaz, Tehlikeli Güvercin, Yeni Çıkan Şarkılar ya da Juliette 1969)
Oyunlar 3 (Nalınlar, Masalar, Kaynana Ciğeri 1969)
Oyunlar 4 (Derya Gülü, Aşk Duvarı, Zorla İspanyol 1969)
Oyunlar 5 (Gömü, Bakanı Bekliyoruz, Kristof Kolomb'un Yumurtası 1973)
Oyunlar 6 (Mine, Yürüyen Geceyi Dinle, İş Karar Vermekte 1977)
Yaralı Geyik (1981)
Dün Neredeydiniz (1983)
Bir Sabah Gülerek Uyan (1990)
Vatan Diye Diye (1990)
Devetabanı (1992)

3.3.10. Ödülleri

Necati Cumalı, edebiyat dünyasına kazandırdığı nitelikli eserleriyle çok sayıda prestijli ödüle layık görülmüştür. 1957 yılında kaleme aldığı “Değişik Gözle” adlı hikâyesiyle “Sait Faik Hikâye Armağanı”nı kazanmıştır. Aynı yıl, “İş Karar Vermekte” adlı eseriyle “Basın Yayın Genel Müdürlüğü” tarafından düzenlenen “Radyofonik Eser Yarışması”nda ödüle değer bulunmuştur. Söz varlığı açısından bu çalışmanın merkezinde yer alan “Susuz Yaz” adlı hikâye ise 1963 yılında yönetmen Metin Erksan tarafından sinemaya uyarlanmış, ertesi yıl Berlin Film Festivali’nde “Altın Ayı Ödülü” ile taçlandırılmıştır (Kocabıyık, 2006, s. 23).

Şair 1977 yılında “Makedonya 1900” adlı eseriyle ikinci kez “Sait Faik Hikâye Armağanı”na layık görülmüştür. Bir yıl sonra, 1978’de, tiyatro alanındaki katkılarıyla “Yaralı Geyik” adlı eseri sayesinde “Muhsin Ertuğrul Tiyatro Ödülü”nün sahibi olmuş, “Dün Neredeydiniz” ile de “Kültür Bakanlığı Tiyatro Ödülü”nü kazanmıştır (Kocabıyık, 2006, s. 23).

Cumalı’nın edebî başarıları 1984 yılında “Tufandan Önce” ile “Yeditepe Şiir Ödülü”, 1989’da ise Tiyatro ve Televizyon Yazarları Derneği tarafından verilen “Tiyatro Başarı Ödülü” ile devam etmiştir. 1990 yılında Dil Derneği tarafından kendisine “Türk Dili Onur Ödülü” verilmiş, 1991’de “Salihli Şiir İkindileri Dionysos

Şiir Ödülü”nün sahibi olmuştur. Bu ödül zincirine 1994 yılında “Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü” de eklenmiştir (Öztürk, 2020, s. 40).

1995 yılı, yazarın roman alanında öne çıktığı bir dönem olmuştur. “Viran Dağlar” adlı romanıyla “Orhan Kemal Roman Ödülü” almıştır. Daha sonra ise “Yunus Nadi Roman Ödülü”ne layık görülmüştür ve aynı yıl “Ömer Asım Aksoy Roman Ödülü”nü kazanmıştır. 1999’da ise Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı tarafından “Teşekkür Ödülü”ne layık görülmüştür (Kocabıyık, 2006, s. 23).

Yazar, 2000 yılında “Tiyatro Yazarları Derneği Onur Ödülü”nün sahibi olmuş; 21 Mart 2001’de, Dünya Şiir Günü kapsamında Necati Cumalı’ya “Dünya Şiir Günü Büyük Ödülü” takdim edilmiştir (Öztürk, 2020, s. 40).

3.4. Necati Cumalı’nın “Susuz Yaz” Kitabı Hakkında Genel Bilgiler

Bu tezde, “Susuz Yaz” öykü kitabının Cumhuriyet Kitapları tarafından 2021 yılında yayımlanan 27. baskısı esas alınmıştır (Cumalı, 2021). Bu baskı ve yayına göre “Susuz Yaz” adlı hikâye kitabı ayrı ayrı on bir öyküden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla Susuz Yaz (s. 7-71), Öç (s. 71-123), Yenilmeyen (s. 123-155), Dağlı ile Muharrem (s. 155-172), Bıçak (s. 172-177), Kaatil (s. 177-191), Gülsüm Kıza Ağıt (s. 191-197), Esmâ ile İsmail (s. 197-203), Aktör (s. 203-225), Aksinin Biri (s. 225-279), Selim’i Anarım (s. 279-287). “Susuz Yaz” öykü kitabının bu baskısı toplam 288 sayfadan meydana gelmektedir. Kitabın son sayfalarında Susuz Yaz Üzerine Yazılanlar (s. 287-288) kısmı bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde “Susuz Yaz” öykü kitabındaki on bir hikâyenin özetine yer verilmiştir.

3.4.1. Susuz Yaz

Tekebaşı’nda yaz boyu akan su, köyün tek kaynağıdır. O bölgedeki tarlaların yazın tamamen kurumamasını engelleyen yegâne unsurdur. Su oradan doğar, aşağı doğru iner, bir havuzda birikir. Yaz boyu o bölge, köylü için tek su kaynağıdır. O güne kadar da birlikte kullanmışlardır suyu. Ancak o yaz Kocabaşlardan Hasan, kardeşi Osman ile birlikte kendi bahçesine bir havuz yapar. Su önce onların bahçesindeki havuza yönlendirilip dolması sağlanacak, artan kısmı ise ortak havuza aktarılacaktır. Ancak Kocabaşlar bu havuzu yaparken hiçbir köylüye haber vermemiş, köylülerle istişare

etmemiş, köylülerden izin almamışlardır. Kendi tarlalarından çıkan su kendilerininindir yaklaşımı ile havuzu doldurma niyetiyle ve yeni ettikleri tarlalarından verim alma maksadıyla yola çıkmışlardır. Bu fikirler Kocabaşlardan Hasan'ın fikirleridir. Osman ağabeyine yardım etmekle yetinir ve onun sözünden çıkmaz. O sıralarda gün boyu tarlada Hasan, Osman ve Osman'ın kaçırdığı kız Bahar çalışır. Amaçları tarladan birkaç yıl içinde ürün alabilmektir. Hasan'ın karısı yeni ölmüştür. Osman da kaçırdığı Bahar'la resmî nikâhsız olarak yaşamaktadır.

Havuzun betonunun kurumasıyla birlikte o gece Hasan, suyun yönünü kendi havuzlarına yöneltir, ortak havuza su gitmesine ancak kendi havuzları dolduktan sonra izin verir. Sabah saatlerine doğru ortak havuza yöneltilen su hâliyle ortak havuzu pek doldurmamıştır. Köylüler şahit oldukları bu olaydan oldukça rahatsız olmuşlardır. Gidip rahatsızlıklarını o sıra tarlalarında çalışmakta olan Hasan ve Osman'a anlatmışlardır. Uzun yıllardır devam eden ortak havuzdan faydalanma geleneğinin sürdürülmesi gerektiğini aksi durumda kendi tarlalarının yaz sıcağından yanacağını söyledikleri hâlde Hasan, suyun kendi tarlalarından çıktığını ve kendi hakları olduğunu söyler. Bir itirazları varsa bu itirazlarını mahkeme yoluyla çözmeleri gerektiğini de ekler. Köylülerin tarlalarının kurumasının onların problemi olmadığını söyler. Orada tarlaları bulunan köylüler mahkemeye başvurur ancak netice pek onların istedikleri gibi sonuçlanmaz. Hâkim kararını verirken suyun Kocabaşların tarlasından çıktığını, dolayısıyla özel mülklerindeki suyu kullanma haklarının da onlara ait olduğunu, isterlerse kendi havuzlarında isterlerse de ortak havuzda birikmesine karar verecek kişilerin yine kendilerinin olduğunu belirtir. Mahkemeden eli boş dönen köylüler ne yapacaklarını bilemez durumdadırlar. Tarlaları, emekleri, ekmekleri, çocuklarının, ailelerinin rızıkları Kocabaşların insafına bırakılmıştır. Köylülerden Veli bir gün Kocabaşların tarlasının önünden geçerken o bölgede bütün tarlaların yazın sıcaklığıyla kavrulduğunu bir tek Kocabaşların tarlalarının yeşil kaldığını fark etmiştir. Öfkesi bu manzara karşısında daha da artmıştır. Veli, o sırada Kocabaşların tarlalarını korusun diye yaklaşan köpeklerini öldürmüş ve vahşi hayvanların olduğu bölgeye atmıştır. Köpeği güç bela bulan Hasan ve Osman kardeşler köpeğin kafasına ateş edilerek öldürüldüğünü kafatasındaki mermilerden anlamışlardır. Bu da ileride onları kötü günlerin beklediğinin işaretidir. Kocabaşlar, bu olaydan sonra geceleri nöbet tutmaya başlar. Hasan günlerdir uykusuz kalmış olmanın etkisiyle kapısı açık odasında uyuya kalmıştır. Hasan bir anda sesler duymuş, silahını alıp dama çıkmış ve rastgele ateş etmeye başlamıştır. Karşı taraftan karşılık gelince karısıyla birlikte uyuyan Osman'ın

odasına girer ve ondan hemen kalkmasını ister. Osman’a tarlalarına birilerinin girdiğini söyler. Uyku sersemi Osman, duvardan tüfeği alır ve Hasan’ın arkasına takılır. Silahlar patlar bolca. Çıglıkların duyulmasıyla birlikte birinin vurulduğunu anlarlar. Ama kaçan bir kişi daha vardır. Onun peşine takılırlar ancak yakalayamazlar. Gün ağardığında durumun vahameti ortaya çıkar. Veli ölmüştür. Ancak Kocabaşların tarlaları ve meyve ağaçları da talan edilmiştir. Köylüler, jandarmalar, savcı, muhtar, herkes oradadır. Savcı ayaküstü ifadelerini almış, olayı hem Hasan’dan hem de Osman’dan dinlemek istemiştir. Hasan olayı ayrıntılarıyla anlatmış... Savcı, Osman’a sorduğunda ağabeyinin söylediklerini onaylar. Tarlalarının durumu da ortadadır. Jandarma, Hasan ve Osman’ı alır gider. Bahar altı aylık hamiledir, tek başına kalmıştır. Hasan durmadan tüfeğin ruhsatının kendi adına olduğunu ifade eder, Osman ise sessizdir. Hapiste olanları sorduklarında Hasan durmadan anlatır, kendini aklama çabası içerisinde. Osman şaşkındır. Çünkü Veli, ağabeyinin elindeki silahla vurulmuştur. Bunu kendisi de ağabeyi de iyi bilmektedir. Yapabileceği pek bir şey yoktur. Ağabeyi onu ikna etme çabası içerisine girer. “Sen yaşça küçüksün indirimli ceza alırsın. Hemen yatar çıkarsın. Seni içerde parasız bırakmam. İkimiz birden yatarsak bağ bahçemiz sahipsiz kalır, kim bilir bağ bahçemize neler olur... Bahar’a da sahip çıkar, çocuğun doğar sen çıkana kadar sürekli görüşmeye getirir ve seni buralarda yalnız koymayız.” der. Osman ikna olur. Ne yapması gerektiğini bilmez hâldedir. Hem zaten ağabeyini yalancı çıkarırsa bile dışarıda köylülerle nasıl uğraşıp baş edecektir? Mecburen mahkemede suçu üstlenir. Osman yedi yıl ceza almıştır. Bahar’ın dünyası başına yıkılmıştır. Hasan’ın Veli’yi öldürdüğünü o da bilmektedir. Osman neden suçu üstlenmişti? Bebeğiyle ortada kalmıştır. Yedi yıl nasıl geçirdi? Bunları düşünürken Osman’ı alıp götürürler. Ondan sonra iki defa daha görüşe giderek görür Osman’ı. İzmir Cezaevi’nden alıp onu Denizli Cezaevi’ne gönderdikten sonra bir daha görüşe de gitmez. Hasan verdiği sözleri hemen unuttur. Para göndermeyi de bırakır.

Köylüler, iki dulun aynı çatı altında nasıl yaşadığını konuşmaya başlar. O günlerde Hasan bir gazete haberine rastlar. Köy kahvesinde okunan haberde, Denizli Cezaevi’nde Osman adında bir mahkûmun şişlenerek öldürüldüğü yazmaktadır. Hasan’la birlikte köylüler arasında hızla yayılan bu haber kısa sürede Bahar’a da ulaşır. Bahar, son umutlarını bu haberle birlikte yitirir ve ne yapacağını bilemez. Sonunda Hasan’a boyun eğmek zorunda kalır. Çok geçmeden Hasan, Bahar’la nikâh kıyar. Bir gazete haberi Bahar’ın hayatını sona erdirir; o, artık Hasan’a ömür boyu mahkûm kalır.

Osman'a artık ne harçlık gelir ne de ziyaretçi uğrar; Hasan'dan ne ses ne de haber çıkar. Ağabeyi verdiği sözleri tutmaz, Osman cezaevinde çaresiz bir hâlde kalır. Bir süre sonra mektup yazmayı da bırakır, çünkü mektuplarına yanıt veren yoktur. Bahar okuma yazma bilmediği için Osman'a ulaşma imkânı bulamaz. Zamanla umudunu kaybeder ve beklemeyi bırakır. Cezaevinde gündelik işlerde çalışarak yaşamını güçlkle sürdürür.

Üç yıl bu şekilde geçer. Demokrat Parti'nin seçimleri kazanmasıyla genel af ilan edilir. Bu gelişme Hasan'ı tedirgin eder; çünkü Osman'ın ölmediğini bilmekte, ancak geçmişte yayımlanan bir gazete haberini kendi çıkarı doğrultusunda kullanmıştır. Olası bir hesaplaşma ihtimaline karşı silahla gezmeye başlar.

Bir gün, Bahar avluda çocuklarıyla otururken karşısında Osman'ı görür. Onun yaşadığını öğrenince büyük bir şaşkınlık ve korku yaşar. Osman durumu kısa sürede kavrar; kendi çocuğunu tanır, diğerinin Hasan'dan olduğunu anlar. Bahar, Hasan'ın tarlada olduğunu, elinde silah bulunduğunu ve Osman'ı öldürmeye kararlı olduğunu söyler. Ancak Osman geri dönmeyi; Hasan'ın yanına gitmeye karardır.

İki kardeş karşı karşıya gelir. Hasan, Osman'a yaklaşmamasını, aksi hâlde onu öldüreceğini söyler; ancak Osman geri adım atmaz. Silah patlar, mermi Osman'ın kolunu sıyrır. Bu sırada Bahar tüfeği alarak Hasan'a doğru iki el ateş eder. Hasan ikinci kez ateş edemeden yere yığılır; olay, uzun süredir bastırılmış bir hesaplaşmanın sonuna işaret eder.

3.4.2. Öç

Gülsüm Kadın, o gün avluda gidip gelirken evlerinin etrafında dolaşan ayak seslerini duyar gibi olur. Köy yerinde evin çevresinde birilerinin dolanması iyiye yorulmaz. İçerideki kızı Hacer'i yoklar. Hacer, camlı pencerenin önünde oturmuş ayna karşısında saçlarını taramaktadır. Üzerinde bir hâl vardır. Henüz on altısındadır. Annesi, kızının küçüklüğünden beri çevresine kendini sevdirmeye çabasında olduğunu farkındadır. Hacer, her fırsatta yaşı küçük ya da büyük fark etmeksizin oğlanların ilgisini çekmek ister. Bu durum Gülsüm Kadın'ı endişelendirir. Çünkü kızı artık serpilmiş, köyde dedikoduya konu olabilecek bir yaşa gelmiştir. Bu yüzden onu sürekli kontrol altında tutmaya çalışır; ancak nafile...

Gülsüm Kadın hâlâ dışarıdan gelen sesleri düşünür. Kim olduğunu merak eder ve pencereye yönelir. Baktığında, karşı evin gölgesinde duran ve Hacer'in penceresine

dönük Şerif Ali'yi görür. Şerif Ali, jest ve mimikleriyle Hacer'e bir şeyler anlatmaya çalışır. Gülsüm Kadın onu fark eder etmez dışarı fırlar. Bağıra çağıra Şerif Ali'ye kızından uzak durmasını söyler; aksi hâlde onu kendi elleriyle öldüreceğini köylünün önünde dile getirir. Onun öfkesinin altında, yıllardır hissettiği bir korku yatar: Gülsüm Kadın, Şerif Ali ile Hacer'in aynı yaratılıştaki olduğuna inanır.

Köyde Şerif Ali'nin adı çıkmadık kimse kalmaz. Onun için bir kadının evli, bekâr, genç ya da yaşlı olması fark etmez. Göz koyduğu her kadının peşine düşer. Zamparalığıyla tanınır. Anne babası da onunla baş edemez. Küçüklüğünden beri ne çalışır ne de bir işe yarar. Yaşlı anne babasını döver, ellerindeki üç kuruşu alır; içkiye ve kumara verir. Ondan küçük kardeşi Mahmut olmasa hayvanlar sahipsiz kalır. Mahmut, anne babasının sözünü dinleyen, çalışkan bir çocuktur. Hayvanlar başsız kalmasın diye çok sevdiği okulu bırakır. Öğretmeni ona her fırsatta kitap gönderir, Mahmut da büyük bir merakla o kitapları okur.

Gülsüm Kadın ne yaparsa yapsın Şerif Ali'yi Hacer'den uzak tutamaz. Hacer'in kardeşi Ömer de köyde dolaşan dedikodulardan haberdar olur ve giderek Şerif Ali'ye karşı bilenir. Şerif Ali annesini ikna eder ve Hacer'i istemeye gönderir. Annesi, Gülsüm Kadın'dan alacağı cevabı bilir ama gitmek zorunda kalır; çünkü aksi hâlde Şerif Ali ortalığı karıştırır. Gülsüm Kadın haberi alır almaz Hacer'i dayısına yollar. Şerif Ali'nin annesi geldiğinde Gülsüm Kadın düşüncelerini açıkça söyler. Şerif Ali'nin annesi de ona hak verir ve konuyu uzatmadan geri döner.

Şerif Ali, aldığı olumsuz yanıtı memnun kalmaz. Daha önce Hacer'in "kaçalım" teklifini hapse girme korkusuyla reddettiği için pişman olur. Hacer ise reddedildiği için Şerif Ali'ye kin duyar. Bir süre sonra Şerif Ali, Hanife Kadın aracılığıyla Hacer'e "Sabaha doğru kaçalım." diye haber gönderir. Hacer önce "Gelmeyeceğim." diye haber yollar; ancak sabaha karşı bütün sözlerini unuttur, bohçasını alıp Şerif Ali ile kaçır.

Sabah olunca Gülsüm Kadın kızının yokluğunu fark eder. Hacer'in Şerif Ali ile kaçtığını anlar. Hemen Şerif Ali'nin evine gider. Yaşlı anne babasının hiçbir şeyden haberi yoktur. Gülsüm Kadın köyü ayağa kaldırır, dayılarına haber yollar. Dayılar silahlanıp gelir. Ömer'in de eline silah verir, "Şerif Ali'yi öldürmeden dönme." diye tembih eder. Hep birlikte dağa, ağılların bulunduğu yere giderler.

Ömer, orada Mahmut'a rastlar. Şerif Ali'yi sorar. Mahmut, kimseyi görmediğini söyler. Ağıllara bakmak isterler. Yolda Hacer'in tokasını bulurlar. Ömer tokayı tanır. Mahmut'a dönüp "Hani kimseyi görmemiştin?" der. Cevap beklemeden sinirle silahını

çeker. Kayalıklarda elinde kitabıyla oturan Mahmut’a birkaç el ateş eder. Mahmut, kitabını düşürmeden yere yığılır.

3.4.3. Yenilmeyen

Tülü, Urla’nın yenilmez devesinin hikâyesidir. Urla’da henüz turizm gelişmeden önce köyler, kasabalar ve beldeler arasında deve güreşleri yapılırdı. Tülü bu güreşlerin en meşhur devesidir. Öyle ün kazanır ki fotoğrafları kahvelere, evlere, dükkânlara asılır. Urla halkı için Tülü’nün ayrı bir yeri vardır. Hasan’ın Tülü’sü her müsabakayı kazanır, kasabanın adını duyurur, kasabalıları gururlandırır. Büyük paralar teklif edilmesine rağmen Hasan Tülü’yü satmaz. Çünkü Tülü onun için yalnızca bir mal değildir; Urla’nın ortak değeri, sembolüdür.

Kasaba halkı da Tülü’yü baş tacı eder, hiçbir güreşinde onu yalnız bırakmaz. Tülü’nün zaferi herkesin zaferi sayılır. Halk onun başarılarıyla gururlanır, övünür. Tülü son güreşlerinden de galip çıkar, genç rakiplerine fırsat tanımaz. Tecrübesiyle ve çevikliğiyle herkesin gönlünde taht kurar. Halk şenlik içinde evlerine döner. Herkes, “Bu gidişle Tülü’yü alt eden çıkmaz.” diye düşünür.

Bir gece Hasan’ın burnuna duman kokusu gelir. Dışarı çıktığında Tülü’nün ağılından alevlerin yükseldiğini görür. Kulaklarını Tülü’nün böğürüşleri doldurur. Ağıl yanar, Tülü içeridedir. Hasan don gömlek koşar, tek derdi Tülü’yü kurtarmaktır. Defalarca alevlerin içine girmeye çalışır ama köylüler engel olur. Herkes seferber olur, ateşi söndürmeye uğraşır. Ancak itfaiye yetişene kadar yangın büyür. Yangın sonunda söner ama Tülü’den geriye yalnızca bir yığın kemik kalır.

Hasan da köylüler de aynı kanaattedir: Bu yangın kendiliğinden çıkmaz. Ağılın kapısına ve çevresine mazot döküldüğü anlaşılır. Tülü bilerek yakılmıştır. Ancak Hasan, “Şunu yaptı.” diyebileceği kimseyi bulamaz. Son güreşlerde yendiği deve sahiplerinden şüphelenmek istemez; çünkü Tülü bugüne kadar çıktığı her güreşi kazanmıştır. Kafasında sorular döner durur. Soranlara sadece, “Tülü’yü yenememek içlerine sinmez, Azrail’i karşısına çıkararak yenerler.” der ve susar.

3.4.4. Dağlı ile Muharrem

“Dağlı ile Muharrem” hikâyesi, köy yaşamında adalet, onur ve direniş temalarını işleyen bir öyküdür. Köy halkının haraç baskısı altında yaşadığı ortamda Dağlı

karakteri, boyun eğmeyen ve ailesinin onurunu korumaya çalışan bir figür olarak öne çıkar.

Dağlı ve ailesi öğle yemeğini yerken evin kapısı çalınır. Gelen, Muharrem'in adamı Abdurrahman'dır. Muharrem'in selamını getirir ve 300 lira haraç ister. Dağlı o güne kadar kimseye boyun eğmemiştir. Tek oğlu askeredir; gelini, karısı ve torunları ona bakar. Köyde herkes bu haraçlara razı olur, çünkü Muharrem hapisten yeni çıkmış, korku salan, gözü dönmüş bir adamdır. İnsanları mallarıyla, canlarıyla ve namuslarıyla tehdit eder, köyde hiç kimse ona karşı gelemmez.

Bir gün Dağlı ile Muharrem köy kahvesinde karşılaşır. Muharrem, haraç miktarını artırdığını söyler. Dağlı ise çoluk çocuğunun rızkını bir daha vermeyeceğini açıkça belirtir. Aralarındaki gerginlik büyür, Muharrem gözdağı vermeye çalışır ama Dağlı karardır. Artık ondan tek kurşun almasına izin vermez. O günden sonra silah taşımaya başlar; çünkü Muharrem'in intikam peşine düşeceğini bilir.

Cuma günü kasabaya giden Dağlı, akşam dönüş yolunda pusuya düşeceğini tahmin eder. En tenha yerde Muharrem karşısına çıkar. “Parayı ver, yoksa canından olacaksın.” der. Ancak Dağlı, kararlılığından vazgeçmez. Çoluk çocuğunun rızkını Muharrem'e yedirmemeye ant içer. Dere kenarında abdest alır, namazını kılar. O anda Muharrem'i vurmak için birçok fırsatı olur ama ilk kurşunu sıkmak istemez. Tam o sırada yoldan İzmir'e giden otobüs görünür. Muharrem bir el ateş eder; kurşun boşa gider. Dağlı, ardından iki el ateş eder: Biri Muharrem'in omzuna, diğeri karnına isabet eder. Muharrem silahını bile doğrultmadan yere yığılır ve oracıkta can verir.

3.4.5. Bıçak

“Bıçak” öyküsü, aile içindeki otorite, erkeklik algısı ve çocukluk döneminde şekillenen güç ilişkilerini konu edinir. Hikâyede, baba figürü Azem ile oğlu Zeynel arasındaki ilişki üzerinden, otoritenin ve toplumsal beklentilerin birey üzerindeki etkisi anlatılır.

Akşam yemeğinde Azem, karısı ve çocuklarıyla sofraya oturur. Gözleri sürekli on iki yaşındaki oğlu Zeynel'e takılır. Zeynel, yemekten önce ortalarda görünmez ve sofrada huzursuzdur. Babası bu durumu fark eder ancak karısının ve kızlarının yanında bir şey sormaz. Mum ışığı Zeynel'in yüzünü aydınlattıkça boynundaki ve ellerindeki turnak izleriyle morluklar belirginleşir. Kızları durumun farkındadır. Azem'in bir şey sormasını beklerler fakat Azem sessiz kalır. Sadece Zeynel'in bir küçüğü olan kızıyla

göz göze gelir. Kızı hemen konuşmaya başlar ve olanları anlatmak ister. Ancak Zeynel ve annesi onu susturur.

Azem sessizce düşünür. Zeynel'in bir büyüğü ve bir küçüğü kızdır; en küçük oğlu ise henüz beş yaşındadır. Bu durumda Zeynel kendini koruyabilecek yaşta sayılır. Arabacı Salih'in oğullarıyla sürekli çatıştığını bilir. Salih'in oğullarından biri Zeynel ile yaşıt, diğeri iki yaş küçüktür ve her zaman birlikte hareket ederler.

Azem oğluna “Bıçağın var mı?” diye sorar. Zeynel, yok anlamında başını sallar. Azem ertesi gün okuldan sonra birlikte bir bıçak alacaklarını söyler. Annesi bu duruma karşı çıkar. “Zeynel daha çocuk, bıçaktan hayır gelmez.” der. Ancak Azem tartışmayı uzatmaz ve “O artık büyüdü, bıçak iyidir.” diyerek konuyu kapatır.

Ertesi gün Zeynel okuldan sonra babasının yanına gider. Birlikte Urla Pazarı'na inerler ve küçük bir bıçak satın alırlar. Daha sonra Azem, oğlunu ilk kez kahveye götürür. Çay içtikten sonra Zeynel'i eve yollar ancak Zeynel köy meydanına uğrar. Arkadaşlarının yanına giderek yeni bıçağını gösterir. Meydandaki bir ağaçtan dal koparıp bıçağıyla yontmaya başlar. Böylece hem Salih'in oğulları hem de diğer çocuklar Zeynel'in artık bir bıçağı olduğunu öğrenir.

3.4.6. Kaatil

Necati Cumalı'nın “Kaatil” adlı hikâyesi, insanın toplum karşısındaki çaresizliğini ve adalet arayışını anlatır. Hikâyede, geçmişinde pek çok insana yardım etmiş, halk arasında saygı gören bir avukatın yolu, haksız yere damgalanmış Sarı Abdi ile kesişir. Avukat, Urla'da görülen davalar arasında insan hikâyeleriyle yüzleşir; Abdi'nin durumu da bu yüzleşmelerden biridir.

Sabah avukat İzmir'den Urla'ya gelir. Öğleye kadar birçok davaya girer. Adliye koridorlarında yürürken kendisine soru soranlarla sohbet eder. İlçeden tanıdığı bir genç ona selam verir ve yanında yürümeye başlar. Kalabalıktan uzaklaşana kadar avukat gence ilgi gösterir. Ancak genç ondan uzaklaşmaz, yürüyüşüne eşlik eder. Daha sonra birlikte kahveye otururlar. Genç nereden başlayacağını bilemez. Biraz havadan sudan konuşurlar. PTT'de çalışan iki arkadaşı gelince durumu anlatacaklardır. Ancak genç birden “Abdi adam öldürdü.” diyerek söze girer.

Avukat “Hangi Abdi?” diye sormaya yeltenir ama sormasına gerek kalmaz; söz konusu kişinin Sarı Abdi olduğunu anlar. Tam karşılarındaki kahvede, elleri cebinde, kimseye bulaşmayan, sessiz bir adam vardır. “Sarı Abdi mi?” diye sorar. Genç “Evet.”

der ve üç gündür tutuklu olduğunu belirtir. Bu sırada iki PTT çalışanı da gelir. Avukat, Abdi'yi hatırlar. Gençler olayı özetler.

Abdi'nin kimsesi yoktur. Anasız babasız sokaklarda büyümüştür. Onu savunacak, adına avukat tutacak bir yakını bulunmaz. Çocukluğundan beri her türlü şiddete, istismara maruz kalmıştır. Uyuşturucu ve içki gibi kötülüklerin içine itilmiştir. Ancak büyüdükçe kendini korumayı öğrendi, içine kapandı; kimseye karışmadan çalışıp çabaladı.

Bir gün kahvede kâğıt oynarken geçmişten beri kendisine kin besleyen biri içeri girer. “Sen bu kahvede oturacak kadar adam mı oldun?” diyerek hakaret eder. Abdi ses çıkarmaz. Adam hakaretlere devam eder, elinden kâğıtları alıp onu masadan duvara iter. Abdi yere düşer. Gözüne bir kol demiri ilişir. O demiri alıp adamın kafasına indirir. Adam bir vuruşta yere yığılır. Abdi, kahvedekilere “Hadi biraz daha gülsenize.” der ve elindeki demirle karakola gidip teslim olur.

Gençler avukattan Abdi'yi savunmasını ister. Onlara göre Abdi haklıdır, hapis yatmamalıdır. Avukat bu isteği kabul eder ve Abdi'yi görmeye gider. Gardiyanlar Abdi'yi çağırır. Abdi ağır adımlarla gelir. Avukat ondan olanları anlatmasını ister. Abdi sadece “Nasıl duyduysanız öyle.” der. Fazla konuşmaz. Şikâyet etmez. Artık itibarını kendi içinde yeniden kazanmıştır. Hapisten çıkmayı da geçmişi yeniden anlatmayı da istemez. Çünkü yaşadıklarını unutturmak ister.

3.4.7. Gülsüm Kıza Ağıt

Her sabah olduğu gibi Gülsüm ve annesi yola çıkarak işe gider. Annesi önde, Gülsüm arkada yürür. Bir anda Gülsüm'ün hayırsız kocası Bektaş karşılarına çıkar. Belki Gülsüm boşanmaktan vaz geçer düşüncesiyle hâl hatır sorarak ortamı yumuşatmak ister. Hâl hatır sorduktan sonra tartışma başlar. Gülsüm, annesine yola devam etmesini, kendisinin ise kocasıyla son bir kez konuşacağını söyler. Annesi mecburen razı olur ve kızını bırakıp biraz ilerler.

Gülsüm ile kocasının tartışması giderek şiddetlenir. Bektaş evde hiçbir işe elini sürmez; Gülsüm'ü her işe koşturur. Kendisi ise sabahın erken saatlerinden akşamüstüne kadar kahvede oturur. Köyün diğer erkekleri de benzer şekilde davranır; karılarını, kızlarını tarlada, bahçede ve evde çalıştırırlar. Bu durum uzun zamandır böyle sürmekte ve köyde kimse buna karşı çıkamamaktadır.

Gülsüm kararlıdır. Artık mahkemeden gerekli evrakları göndertmiştir; davanın görülmesi kalmıştır. Kahvede oturan erkekler kocasını doldurur: “Bu kimden cesaret alıyor, köyün düzeni bozulur.” derler. Bektaş’a, “Eşini ayağının altına al bak bir daha eşin sesini çıkarabiliyor mu?” diyerek uyarıda bulunurlar.

Gülsüm kararlıdır: Bektaş ya bir işte çalışacak ya da Gülsüm onu boşayacaktır. Daha ikinci adımını atmadan Bektaş arkasından gelerek Gülsüm’ü sırtından bıçaklar. Gülsüm yere yığılır, kısa bir süre sonra yaşamını yitirdiği anlaşılır. Annesi başında dövünür, ağıt yakar. Tüm köylüler olayı seyrederken savcı ve doktorun gelişi beklenir. Bektaş karakola teslim olur ve çeşitli iftiralarla cinayeti makul sebeplere, aldatılmış olmaya dayandırır. Ancak Gülsüm’ün yaşamını yitirdiği açıktır.

3.4.8. Esmâ ile İsmail

Halil ile avukatı eski bir taksiyle Urla’dan Karaburun’daki tapu dairesine gideceklerdir. Taksi yolculuğu boyunca yolcular ister istemez denize dalıp gider. Halil az ilerisini göstererek orası “Eğlenhoca” der, orası da liman... Liman boştur. Limanın neden boş olduğunu sorar Halil’e. “Eğlenhocalılar soğudu limandan.” der. Esmâ ile İsmail’in hikâyesini anlattır, “İsmail balıkçı.” der. Erkek güzelidir, dost canlısı ve korkusuzdur. Herkes orada bilir İsmail’i. Esmâ da güzeller güzelidir. Kimler kimler ister ancak o kimseyle evlenmez. Balıkçı İsmail’e varacağım, der. Esmâ ile İsmail nişanlanır. Hıdrellez günü gelir. Bütün köy yiyeceklerini alır koyun kenarına varır. Suyu niyetlerini atar, kayıklarla gezerken konuşurlar. Esmâ ile İsmail de kayıkla koyun ortasına doğru açılır. Esmâ başındakini bir hevesle alır denize atar. İsmail hiç düşünmeden suya atlar çıkarmak için. Dalar suyun altına ancak bir daha çıkamaz sudan. Esmâ her gün köyden gelir o kayalıklara oturup İsmail’in sudan çıkmasını bekler.

3.4.9. Aktör

Hikâye, kasaba kasaba dolaşan ve tek başına oyunlar sergileyen bir aktörün yaşamını konu alır. Aktör, cebindeki sınırlı parayla yolculuk eder, yemek parasını çıkarır ve bedava konaklayacak bir yer bulur. Hayatı boyunca oyunculukta ilerlemeye çabalar, ancak kasabalarda sahnelemenin ötesine geçemez ve sektörde hak ettiği yeri bulamadığı için hayal kırıklığı yaşar.

Kasabada, Necmi ve arkadaşlarının tiyatro ve film ilgisini fark eder. Sohbet sırasında bazı figüranları kendisine benzetir ve hikâyelere kendisinin de katılmış gibi davranarak anlatır. Sektördeki ünlü oyuncular hakkında gerçek dışı yorumlar yapar; kimisini cimri, kimisini yeteneksiz, kimisini çirkin olarak tanımlar.

Akşam kahvede kurulan sahnede oyununu sergiler. Gençler ilgilenir ve gösteriyi izler. Oyun sonrası gençler aktörü yemeğe davet eder; yemek yenir, içkiler içilir ve aktör sarhoş olur. İçkinin etkisiyle tartışmalara girer ve kavgaya tutuşmak ister. Gençler onu kasabadaki ücretsiz kalınacak bir hana götürür, aktör burada konaklar.

Ertesi sabah, içkinin etkisi azalınca aktör yalnız olduğunu fark eder ve gündüz anlattığı hikâyelerin tamamının uydurma olduğunu anlar. Gündüz anlattıklarını diğer oyunculara atfettiğini hatırlar. Daha sonra bir taksiye binerek kasabadan ayrılır.

3.4.10. Aksinin Biri

Yalıkahveler’de yeni bir ormanlık alan bulunur. Keresteci Sedat Ören, işi resmî yollardan hâletmeden önce ağaçları keserek süreci hızlandırmayı amaçlar. Turhan, birkaç aydır Yalıkahveler’de çalışmaktadır ve Sedat Ören’in planlarını bilir. Turhan, bugüne kadar rüşvet almamanın kendisine kazanç sağlamadığını düşünerek Sedat Ören’den yüklü bir rüşvet karşılığında kereste yüklü kamyonların geçmesine izin vermeyi düşünür.

Turhan, istediği rüşveti alabilmek için kendini ağırdan alır. Sedat Ören, Turhan’ı ikna etmek için sabah Yalıkahveler’e gelir ve cüzi bir miktar para verip geçecek kamyonları görmezden gelmesini sağlamayı hedefler. Turhan’ın direnci Sedat Ören’in canını sıkmıştır. Sedat Ören, Turhan’ın içkisine kaş ve göz arasında bir şeyler katıp onu sersemletir. Turhan kendinden geçmiş bir şekilde masada uzun süre kalır; bu sırada kereste yüklü kamyonlar rahatça geçer ve Sedat Ören oradan ayrılır.

Akşama doğru Turhan kendine gelir ve köyde neredeyse herkese sataştığını fark eder. Jandarmadan kaymakama kadar birçok kişiye hakaretler etmiştir ve bir kadının kapısına dayanınca köylüler onu nezarete atar. Kendine geldikten sonra yaptıklarının farkına varır. Hakkında şikâyetler vardır ve hâkim karşısına çıkacaktır. Bu olaydan sonra Turhan memurluktan atılır ve artık kolcu değildir. Bu süreç ona unutamayacağı bir ders olmuştur. Rüşvete, hırsızlığa ve haksızlığa bulaşmak yerine alın teriyle kazanmanın değerini anlar. Karar verir. Eşi ve çocuklarıyla baba ocağına döner. Gerekirse meyve ve sebze satarak hayatını sürdürecektir.

On gün sonra Sedat  ren, Turhan'ın yerine gelen yeni kolcuya rüşvet teklif eder. Bu düzen böyle sürer.

3.4.11. Selim'i Anarım

O sabah Selim, elinde bahçesinden topladığı bir sepet meyve, sebze ve bir demet  i ekle avukatın bürosuna gider. Bu ziyaret sırasında tarlasının sınırlarını belirlemek için gerekli bilgileri, kimlerin ne zaman gideceğini avukattan öğrenir. Belirlenen tarihte yazıcı, memur, yargıç ve avukat, Selim'in on dönümlük tarlasının tapudaki sınırlarını belirlemek amacıyla tarlayı ziyaret eder.

Tarlayı gördüklerinde herkes hayrete düşer. Görgü tanıklarından alınan ifadelerle sınırlar resmî olarak belirlenir. Selim'in tarlası, önceden bataklık olan bir alandır; Selim, bu tarlayı alır ve emek vererek bu alanı verimli bir bahçe hâline getirir. Anadan babadan kalan bir şeyi yoktur; ancak sabır ve çabasıyla değersiz bir araziye değerlendirir. Selim'in en büyük motivasyonu, insanların bahçesinin güzelliği hakkında konuşmaları ve bunu ona ifade etmeleridir. Bunları duyduğunda büyük mutluluk duyar ve iş dışında oturmak yerine gezip dolaşır.

Avukat, Selim'i tanıdıktan sonra, ne zaman bir tarla, bağ veya bahçe görse Selim'i anar ve içinden, “Burası Selim'in eline geçse kim bilir nasıl g zelleştirirdi?” diye geçirir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, Necati Cumalı'nın “Susuz Yaz” adlı eserinde yer alan söz varlığı unsurları incelenmiştir.

4.1. Deyimler

Söz varlığı ögeleri arasında yer alan deyimler, dilin anlatım olanaklarını genişleten ve kültürel birikimi yansıtan kalıplaşmış söz gruplarıdır. Alan yazında deyim farklı yönleriyle tanımlanmış; araştırmacılar deyimlerin hem anlamsal hem de biçimsel özelliklerine dikkat çekmiştir. Hengirmen (2007, s. 7), deyimleri genellikle gerçek anlamdan uzaklaşarak kullanılan ve anlatımı güçlendiren kalıplaşmış ifadeler olarak değerlendirir. Akyalçın (2012, s. 10) ise deyimleri, duygu ve düşünceleri özel bir anlam ilişkisi içinde aktaran söz grupları olarak tanımlamıştır. Yalçın'a (2002, s. 5) göre deyimler, değiştirilemeyen kalıp yapıları nedeniyle dilin dinamik ve estetik boyutunu oluşturan unsurlardır. Çotuksöken (2004, s. 83) ise en az iki sözcüğün bir araya gelerek temel anlamlarından uzaklaşıp yeni bir anlam kazanması durumunda ortaya çıkan kullanımları deyim olarak sınıflandırmıştır.

Deyimlerin dilsel işlevlerinin yanı sıra kültürel yönleri de bulunmaktadır. Şen (2017, s. 12), deyimlerin farklı dönemlere ait metinlerde benzer biçimlerde karşımıza çıktığını, ancak dildeki değişim ve gelişim sürecinin zaman zaman bu ifadelerin biçimsel özelliklerini etkileyebildiğini ifade etmiştir. Bu yönüyle deyimler, toplumun yaşam tarzı, değerleri ve düşünce biçimi hakkında ipuçları veren kültürel göstergeler niteliğindedir. Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Güncel Türkçe Sözlük'te deyim, çoğunlukla gerçek anlamının dışında kullanılan ve kalıplaşmış söz öbeği olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2024).

Bu çalışmada, “Susuz Yaz” adlı öykü kitabında yer alan deyimlerin incelenmesinde iki aşamalı bir yöntem benimsenmiştir. İlk aşamada, metinde tespit edilen deyimlerin anlamları Türk Dil Kurumunun Atasözü ve Deyimler Sözlük'ü ile Ömer Asım Aksoy'un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” temel alınarak belirlenmiştir. İkinci aşamada ise deyimlerin metin içindeki kullanımları, ilgili sayfa numaralarıyla birlikte örnek cümleler üzerinden değerlendirilmiştir. Böylece deyimlerin hem sözlük anlamları hem de bağlamsal işlevleri akademik bir çerçevede ortaya konulmuştur.

abdest almak

Müslümanlar belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh ederek arınmak. (ADS).

Çömelip abdest aldı. (s. 170).

açığa çıkmak

Belli olmak, anlaşılmak. (ADS).

Araba, her dönemde şosenin kara yönündeki sık kargılıkların gerisinde gözden kayboluyor, bir iki saniye geçmeden daha büyümüş görünüşüyle açığa çıkarak hızla yaklaşıyordu. (s. 226).

açığa vurmak

Saklı, gizli tuttuğu bir konuyu herkese duyurmak. (Aksoy, 1988, s. 525).

Ama şaşkınlığını açığa vurmadı: (s. 68).

açıktan açığa

Çok açık olarak, hiç kimseden gizlemeden. (Aksoy, 1988, s. 527).

Bir gün Safi'nin karısı, dayanamadı, açıktan açığa Bahar'a: (s. 56).

aç kalmak

Karnını doyuramamak. (ADS).

Başka bir oyuncunun, kızı olmasa aç kalacağını, kızını peşkeş çeke çeke Yeşilçam'da kendine yer sağladığını söyledi. (s. 207).

açtırma ağzını (ağzını açtırmak)

“Kötü bir söz söylememe fırsat verme” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

Ağzını açtırıp kötü kötü söyletme beni... (s. 27).

adak adamak

Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak. (ADS).

Ama bu akşam bunları düşünmek istemedi; kurtulacak olursa, adak adar gibi, on yıl Bahar'a kötü gözle bakmayacağına, Bahar'a el sürmeyeceğine kendi kendini inandırmaya çalıştı durdu. (s. 44).

adamdan saymak

Bir kimseye, değeri olmadığı hâlde değer vermek. (Aksoy, 1988, s. 528).

Karakolda insanı adamdan sayan mı var? (s. 59).

adam etmek

İşe yaramayan bir şeyi onarıp işe yarar duruma getirmek. (Aksoy, 1988, s. 528).

Onun bunun beğenmediğini bedavaya alıp adam etsin... (s. 284).

adam gibi

Terbiyeli, akıllı uslu. (ADS).

Başın önünde, adam gibi, kapımın önünden geçersen geç. (s. 76).

adam olmak

Bir kişi yetişip topluma yararlı duruma gelmek. (Aksoy, 1988, s. 529).

Ağası adam olsa, suçun üstünde kalacağına canı yanmazdı. (s. 43).

adam sen de!

Aldırma, ne önemi var! (Aksoy, 1988, s. 530).

Adam sen de! (s. 66).

adı çıkmak

Namusça lekeli biri olarak bilinmek. (Aksoy, 1988, s. 530).

Köyde ne kadar namlı varsa hepsiyle adı çıktı! (s. 103).

adı geçmek

Bahse konu olmak. (ADS).

O kadar da değil, bakalım beş yıl sonra aramızda adı geçecek mi? (s. 206).

adı karışmak

Bir işte kendisinin de ilgisi bulunduğu söylenmek. (Aksoy, 1988, s. 531).

Görevlilerden birinin bir olaya adı karışarak işinden atıldığı duyuluyordu. (s. 277).

adını koymak

Bir şeyin fiyatını belirtmek, yapılacak işin karşılığını kararlaştırmak. (Aksoy, 1988, s. 532).

— *Ne kadar?*

— *Sen onu bana bırak dedim ya sana.*

— *Adını koyalım! (s. 242).*

adını vermek

Başvurduğu kimseye biri tarafından gönderildiğini söylemek. (Aksoy, 1988, s. 532).

Çok genç, gözde bir kadın sanatçının adını verdi. (s. 210).

aferin almak

Değerli görülüp beğenilmek. (ADS).

Karşılığında bir “aferin” aldı keresteciden. (s. 243).

ağız (ağzını) açmak

Konuşmaya başlamak. (ADS).

Sen çalış çabala, kardeşim de, malına ortak et, o ağzını açıp ağa sen meraklanma demesin! (s. 43).

ağırdan almak

Yapmaya isteksiz olmak. Krş. “Ağırdan almak.” (Aksoy, 1988, s. 533).

— *Sen ağırdan alıyorsun ama? (s. 249).*

ağız dalaşı (yapmak)

Sözle kavga. (Aksoy, 1988, s. 536).

Suyu zamansız bahçelerine çeviren komşular arasında sık sık ağız dalaşları çıkar. (s. 9).

ağız tadıyla

Lezzetini duyarak. (Aksoy, 1988, s. 537).

Ağız tadıyla yenilebilecek nelerin var? (s. 237).

ağzını açmamak

Hiçbir şey söylememek. (Aksoy, 1988, s. 543).

Kadın daha ağzını açmadan soldaki komşusuna atıldı: (s. 270).

ağzı dili tutulmak

Konuşamamak. (ADS).

Hacer’in bu kez ağzı dili tutuldu. (s. 110).

ağzına burnuna bulaştırmak

İşi başarılı bir şekilde tamamlamayıp hüsrana uğramak. (ADS).

Ama içerken ağzına burnuna bulaştıracak olduktan sonra, elli metre ötede içer, karakolun kapısına ya da affedersin duvarına, hadi aklıma geleni söylemeyeyim... (s. 240).

ağzından çıkmak

Söylenmiş bulunmak. (ADS).

Bu sözler ağzından çıkacak olsa, Bahar, sesinden bütün düşündüklerini, gerçek niyetini anlayacakmış gibisine geldi. (s. 57).

ağzından kaçırarak

Söylemek istemediği şeyi farkında olmadan bildirivermek. (Aksoy, 1988, s. 543).

— *Ağzından söz kaçırmasın. (s. 46).*

ağzını burnunu kırmak

Aşırı döverek perişan duruma getirmek. (ADS).

Kır ağzını burnunu anlasın kahpe! (s. 194).

ağzını kapamak

Kendisine çıkar sağlayarak bir kimseyi susturmak. (Aksoy, 1988, s. 544).

Sesini çıkarayım derse, kapa ağzını... (s. 57).

akıl almak

Danışmak, görüş almak. (ADS).

Karı kısmından mı akıl alacağız? (s. 194).

akıl vermek

Akıl öğretmek. (ADS).

Sen bana akıl verecek kadar oldun mu? (s. 27).

akılda kalmak

Unutulmamak. (ADS).

Hacer'in güzelliği, oyunu, beline kadar inen gür saçları, tarağı, sümbülleri, düğünü görenlerin, gelinden güveyden çok akıllarında kaldı. (s. 84).

akıntıya kapılmak

Akıntı ile birlikte sürüklenmek. (ADS).

Taşkın suların akıntısına kapılmış kırık dal parçaları gibi gelip geçtikleri bu dünyada, suların sürüklemeyeceği bir kaya gibi görüyorlardı onu. (s. 128).

akıp gitmek

Çabuk geçmek. (ADS).

Su akıp gidiyor ya... (s. 18).

akla gelmemek

Hatırlanamamak, olabileceğini düşünmemek. (ADS).

Daha akla gelmedik kim bilir neler uydurur! (s. 196).

aklı takılmak

Bir şey, sürekli olarak kafasını yormakta olmak, zihni, çözmek istediği bir şeyle uğraşır olmak. (Aksoy, 1988, s. 554).

Aklı o seslere takıldıkça karısını düşünemez, hatırlayamaz oldu (s. 10).

aklı başına gelmek

Yaptığı davranışın yanlışlığını anlayıp doğru yolu bulmak. (ADS).

Üç yaşından akli başına geldiği güne kadar çocuğu sakat eden, ırzından eden, rezil edenlerin yaptıkları ne olacak? (s. 188).

aklı başka yerde olmak

Konuşulan konu dışında başka şeyler düşünmek. (ADS).

Osman'ın onu dinlemediğini, aklının başka yerde olduğunu fark etti. (s. 62).

aklı kesmemek

Anlayamamak, idrak edememek. (ADS).

Beş on gün hep yazdırmayı düşündüğü bu mektubun da işe yarayacağına aklı kesmedi.
(s. 64).

aklı karışmak

Şaşırmak, bocalamak. (ADS).

Aradan geçen her dakika, aklı daha çok karışıyordu. (s. 111).

aklı ermek

Akılca olgunlaşmak. (ADS).

— *Senin aklın bu kadar erer bu işlere!* (s. 92).

aklına gelmek

Hatırlamak, anımsamak. (ADS).

Bu çare aklına gelince biraz ferahladı. (s. 44).

aklına getirmek

Olabileceğini düşünmek. (ADS).

Bu ayırıştan sonra, yüreğine o güne kadar aklına getirmek istemediği bir kuşku düştü.
(s. 63).

aklına koymak

Çok istemek. (ADS).

Hacer, yalancıkıktan hastalanıp evde kalmayı önceden aklına koydu. (s. 84).

aklına esmek

Yapmayı planlamadığı şeyi birden yapmaya karar vermek. (ADS).

Seni de, senin adamı da, aklına esti mi bağırtıncaya kadar döven kim? (s. 103).

aklından geçmek

Şöyle ya da böyle olabileceğini düşünmek. (Aksoy, 1988, s. 555).

Bahar'ın öteden beri aklından geçenleri anlayıp anlamadığını çözmeye çalışırken, utanmış bozulmuştu. (s. 53).

aklını başına almak

Akılsızca davranmaktan kendini kurtarmak. (ADS).

— *Aklını başına al yoksa karışmam!* (s. 82).

aklını yormak

Zihnini yormak. (ADS).

— *Sen o hesaplarla yorma aklını.* (s. 244).

aklında tutmak

Hatırından çıkarmamak. (Aksoy, 1988, s. 555).

Yaman adam, nasıl da aklında tutmuş o kadar sözü, bravo vallaha diyorlardı. (s. 212).

aldırış etmemek

İlgilendirmek istendiği şeye önem vermemek, ilgisiz kalmak. (Aksoy, 1988, s. 560).

Aldırış etmez görünmeye çalışıyordu, ama beceremiyordu. (s. 230).

âlem yapmak

Zevk ve eğlence toplantısı yapmak. (Aksoy, 1988, s. 561).

Geceyi âlem yaparak geçiren kadınlı erkekli sarhoş bir grup İzmir'e dönüyordu. (s. 225).

alev almak

Yanmaya başlamak, tutuşmak. (ADS).

Tülü'nün ahır, kapısı penceresi ile alev almış yanıyor, ahırdan dışarı yoğun duman bulutları vuruyordu. (s. 154).

alıcı çıkmak

İstemek, talip olmak. (ADS).

Dışarıdan gelen bir deveci alıcı çıktı hayvana. (s. 143).

alı al, moru mor (olmak)

Yorgunluktan yüzü kıpkırmızı kesilmek. (ADS).

Anası, öfkeden alı al, moru mor, yine önünü kesti: (s. 81).

alkış tutmak

Topluca el çırparak tebrik etmek. (ADS).

Bütün kasaba yengisine inanmış yoluna çıkıyor, alkış tutuyordu Tülü'ye. (s. 141).

Allah bilir

“Belli değil” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

— *İyi, ama, madem öyle, madem cigaran yok, rakın yok, Allah bilir öbür işte de perhizsin, sayıyı aşmazsın, para neyine? (s. 251).*

Allah'ını seversen

İstekte, dilekte bulunma. (ADS).

— *Bırak Allah'ını seversen! (s. 266).*

altını üstüne getirmek

Bir şey bulmak için karıştırmadık yer bırakmamak. (Aksoy, 1988, s. 569).

Gülsüm Kadın, odanın altını üstüne getirdikten sonra kızın önünde durdu: (s. 80).

altında kalmamak

Gördüğü kötülüğü ya da iyiliği karşılıksız bırakmamak. (Aksoy, 1988, s. 568).

Bu iyiliğin altında kalmam! (s. 45).

alın teri (dökmek)

Yorucu emek (harcamak). (Aksoy, 1988, s. 562).

İnsan erkek olur da, bu yaşta alnının teriyle ekmeğini kazanacağı bir iş tutmaz mı? (s. 81).

alt tarafı (yanı)

Geri kalanı. (Aksoy, 1988, s. 570).

“Eh, alt yanı yarım saat yol” diye geçirdi aklından. (s. 265).

aması maması yok!

Özür dilemenin anlamsız olduğunu belirten söz. (ADS).

Aması maması yok! Sedat ağabeyini her gün burada bulacak değilsin... (s. 233).

anlam çıkarmak

Gereksiz ve yersiz bir yargıya varmak. (ADS).

Köprü başında Dağlı ile Muharrem’in konuştuğunu görenler, az sonra hatırladıkları tavırlarından en doğru anlamı çıkarmakta gecikmediler. (s. 165).

anlam verememek

Kendince bir yargıya varamamak, yorumlayamamak. (ADS).

Avukat, Hasan’ın bu hareketine anlam veremedi. (s. 51).

arasını (aralarını) açmak (bozmak)

Ara bozmak. (Aksoy, 1988, s. 578).

“Aşçı ile aralarını bozmamak için böyle söylemek zorundalar!” diye düşündü Turhan. (s. 275).

araya girmek

İki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak. (Aksoy, 1988, s. 579).

Necmi ile arkadaşları sorularla giriyorlardı araya. (s. 208).

arayıp sormak

Biriyle ilgili haber sormak. (Aksoy, 1988, s. 579).

Artık Osman’ı arayıp sormanın... (s. 66).

ardı sıra (peşi sıra), (arkası sıra)

Arkasından, onu izleyerek. (Aksoy, 1988, s. 580).

Zağar kırması dişi köpeği eşeğinin arkası sıra geliyordu. (s. 30).

arkası gelmek

Sürekli olmak, devamlı olmak. (ADS).

Bu meraklarının arkası gelmeden, karşı yönden gelen bir taksiye takıldı bakışları. (s. 225).

aşağıdan almak

Alttan almak. (ADS).

— *Öfkelenme sakın, dedi, aşağıdan al... (s. 15).*

âşık atmak

Boy ölçüşmek. (ADS).

Benimle âşık atmak için çok! (s. 260).

ateş etmek

Ateşli silahla mermi atmak. (Aksoy, 1988, s. 590).

Karaltılar sınıyor, ateş edildikten az sonra yeniden kımıldayıp kaçmaya başlıyordu. (s. 34).

ateşe vermek

Yakıp yok etmek. (Aksoy, 1988, s. 590).

Şimdi yine işten artan günlerinde iki kardeş, fundalıkları ateşe verip yılan, domuz, çakal yataklarını batıya, kuzeye doğru sürmeye devam ediyorlardı. (s. 12).

avazı çıktığı kadar (bağırarak)

Çok yüksek sesle. (ADS).

Sokağı, kendini sağa sola atarak avazı çıktığı kadar bağıra bağıra, koşa koşa geçti! (s. 72).

avukat tutmak

İşlerin yürütülmesini sağlamak için bir kişinin yetkilendirilmesini sağlamak. (ADS).

Avukat tutmak istemiyordu. (s. 45).

ayağına çelme takmak

Birinin düşmesini sağlamak için ayağını ayaklarına dolamak. (ADS).

Topal ayağıyla gelen otomobillere doğru koşarken düşecek olsa, çelme taksalar, kalkarken yine gülerdi. (s. 183).

ayağını denk almak

Dikkat etmek. (ADS).

Ayağını denk al, diyecekti. (s. 64).

ayak basmak

Bir yere varmak. (Aksoy, 1988, s. 600).

Karıya “ayağımızı basacak bir yer bulduk ya ele koştuktan iyidir” derdim. (s. 282).

ayak uydurmak

Kendi gidiş ve davranışını başkasınıninkine benzetmek. (Aksoy, 1988, s. 602).

Ayak uyduramadım onların ayak oyunlarına. (s. 209).

ateş basmak

Kızarmak. (ADS).

Bütün kanının ılandığını, yüzüne gözüne ateş bastığını duydu. (s. 52).

ayağa fırlamak

Hızla ayağa kalkmak. (ADS).

Ama, o sırada, avludan gelen nalın seslerinin oda kapısına doğru yaklaştığını duyan Hacer, minderin üstünden telâşla ayağa fırladı. (s. 72).

ayağa kalkmak

Ayakları üzerine dikilmek. (ADS).

Herkes birden ayağa kalktı. (s. 50).

ayağına gelmek

Emek çekilmeden elde edilmek. (ADS).

Hazır candarmalar ayağına gelmişken ne duruyorsun? (s. 270).

ayağının altına almak

İyice tekmeyle dövmek. (ADS).

Görmeyeyim, yoksa ayağımın altına alır ezerim, gebertirim seni! (s. 80).

ayağına kapanmak

Herhangi birine çok yalvarmak. (ADS).

Ama Şerif Ali'yle ayaklarına bile kapanacak olsa, bundan sonra ne kaçırdı, ne de evlenirdi! (s. 93).

ayakta kalmak

Yıkılmamak, çökmemek. (ADS).

Hasan, “Görürüz” diyordu karşılığında, kimin devesinin ayakta kalacağını. (s. 139).

... azmanı

...’nın heybetli daha iri hâli. (ADS).

Görülmemiş irilikte bir deve azmanıydı. (s. 148).

bacak kadar (olmak)

Küçücük (çocuk). (Aksoy, 1988, s. 610).

İhtiyar babasının, bacak kadar kardeşinin çekmedikleri kalmasın, bu onların kan ter içinde biriktirdiğini harama sacsın! (s. 99).

bağdaş kurmak

Bir ayağını diğer ayağının altına koyup oturmak. (Aksoy, 1988, s. 610).

Dağlı bağdaş kurduğu sofrı başından kalktı. (s. 155).

bağırıp çağırmak

Öfkeyle bağışmak. (ADS).

Osman dingin, bağıırıp çağırın ağabeyinin üç dört adını ötesinde, söze karışmadan bekliyordu. (s.20).

bağırına basmak

Kucaklamak. (ADS).

Bebeği bağırına bastı: (s. 211).

bakış atmak

Bakıp geçmek. (ADS).

... kısa, kaçamak bakışlar atıyordu. (s. 71).

bana bak!

Bir tür seslenme ve gözdağı sözü. (ADS).

— *Kız bana bak; o rezili koruyacak koca köyde bir sen mi kaldın? (s. 81).*

bana da... demesinler

Kesinlikle bir işin yapılacağını belirtmek için söylenen kelime. (ADS).

Onu ardından koşturup yalvartmazsam, bana da Şerif Ali demesinler! (s. 90).

bana mısın dememek

Hiçbir kimseye aldırış etmemek. (ADS).

— *Bana, günde iki paket cigara bana mısın demiyor... (s. 250).*

basıp gitmek

Çekip gitmek. (ADS).

Abdi üç yaşındaydı, bizim sokakta oturlardı, anası vurdu kışına bir tekme çocuğu sakat topal bıraktı, sonra da hovardasıyla basıp gitti. (s. 184).

başa gelmek

Kötü duruma uğramak. (Aksoy, 1988, s. 610).

Başımıza bu belalar geldi bir kere. (s. 44).

başa güreşmek

Birinciliği almak için yarışmak. (Aksoy, 1988, s. 616).

İkisi başa güreşeceklerdi. (s. 139).

baş başa kalmak

Bir şeyle veya bir kişiyle yalnız kalmak. (ADS).

O akşam, Bahar'la ikisi baş başa kalınca söze nereden başlayacağını bilemedi. (s. 60).

baştan çıkarmak

Doğru yoldan saptırmak. (ADS).

Bu kadar yıl gözümün önünde, kapımın dibinde ettiğin rezillikler yetmedi de bu sefer de kızımı mı baştan çıkarmaya kalktın? (s. 74).

baş başa vermek

Dayanışmak. (ADS).

Hâkimler aralarında baş başa verip bir iki söz fısıldaştılar. Başkan: (s. 50).

baş eğmek

Boyun eğmek. (Aksoy, 1988, s. 618).

Ellisine kadar koruduğum onurumu bir kere baş eğmekle büsbütün yok ettim. (s. 164).

başıboş bırakmak

Kendi havasına bırakmak. (ADS).

Veli, Kocabaş'ların bahçesinin yanından geçtiği sırada, Kocabaş'ların gündüz bağlayıp gece başıboş bıraktıkları iri çoban köpeği, üç beş sıçrayışta bahçeden yola çıktı, zağarın kuyruğuna takıldı. (s. 30).

başı dönmek

Bir durum karşısında bunalmak. (ADS).

Gözleri kararıyor, başı dönüyordu. (s. 48).

başına dikilmek

Bir işi yaptırabilmek için başında beklemek. (ADS).

Ulamışlı'nın devesinin başında dikiliyordu. (s. 145).

(birinin) başına gelmek

Beklenmedik durumla karşılaşmak. (ADS).

Kimse çıkıp da sekiz on yaşında, koruyucusuz günlerinde başına gelenleri yüzüne vurmuyordu! (s. 185).

başından almak

Kurtarmak, sorumluluğunu almak. (ADS).

Kadın: Namusuma dil uzatıyor, alın şu sarhoşu başımdan! (s. 269).

başından savmak

Başından atmak. (Aksoy, 1988, s. 623).

Bir an hepsini başından savmak geldi içinden. (s. 213).

başını ağrıtmak

Birini boş ve gereksiz kelimelerle bunaltmak. (ADS).

“Başını ağrıttım. İşin vardır...” (s. 282).

başını belaya sokmak

Başını dertte koymak. (Aksoy, 1988, s. 624).

Oğlan adım attığı yerde, başını belâya sokacak adam arıyordu sanki! (s. 183).

(bir yere) başını sokmak

Kalacak yer temin etmek. (ADS).

İlkin damı yaptık, karı koca başımızı soktuk! (s. 282).

başının etini yemek

Karşısındakini bıktırıncaya kadar sürekli söylemek ve konuşmak. (ADS).

Kaç gündür başının etini yedi. (s. 82).

başı önünde (olmak)

Sagma soluna bakmayan, uslu, terbiyeli. (Aksoy, 1988, s. 626).

Osman başı önünde, bakmadan karşılık vermeden kadının önünde geçti. (s. 25).

baş sallamak

Karşısındakini onaylar biçimde davranış sergilemek. (Aksoy, 1988, s. 628).

İkisi de savcıya baş salladılar. (s. 40).

bayram etmek (yapmak)

Çok sevinmek. (ADS).

O gün o gece bayram ederdi bütün kasaba... (s. 135).

belini kırmak

Birini hiçbir şey yapamaz duruma getirmek. (ADS).

“Mahkeme kapısından adım atayım dersin belini kırarım!..” (s. 195).

benzi uçmak

Yüzü sararmak. (ADS).

Kadının birden beti benzi uçtu. (s. 69).

besiye çekmek

Hayvandan çalıştırmadan semirtmek için beslemek. (Aksoy, 1988, s. 635).

On gün önce besiye çektim, doyurdum, böyle oldu. (s. 143).

beyni atmak

Tepesi atmak. (ADS).

Beynim hemen atmaz mı! (s. 76).

bıçak çekmek

Üzerindeki bıçağı birden eline alarak birine saplamaya hazırlanmak. (ADS).

Bıçağını çekti, kolunun uzanabildiği yerden sürgünü kesti. (s. 176).

bıyığı terlemek

Bıyıkları çıkmaya yeni yeni başlamak. (ADS).

Şerif Ali ise, bıyıkları ilk terlediği günden beri, kimi kocalı, kimi kocasız, kimi kocası gurbette kadınların, kimi de yetişkin kızların ardından koşar dururdu. (s. 79).

bir araya gelmek

Buluşmak. (ADS).

Hüseyin'le, Musa'yla, Ethem'le bir araya geldiklerinde da başları önünde düşünceli görüyordu. (s. 30).

bir dereceye kadar

Belli bir sınıra kadar. (ADS).

Öyle bir çarktı ki bu, içinde kaldığı sürece kendisi de verilen haksız buyruklara susarak uymak; Sedat Ören gibilere avuç açarak devletin eksik verdiğini bir dereceye kadar da olsa tamamlamak zorundaydı. (s. 277).

bir bir

Teker teker, ayrı ayrı. (Aksoy, 1988, s. 643).

“Sayayım mı entarinin altındaki benleri bir bir...” diye tutturursun. (s. 269).

bir çuval inciri berbat etmek

Doğru giden işi berbat etmek. (ADS).

Ama sen bu kafayla bir çuval inciri berbat ettin dün gece! (s. 269).

bir dediği bir dediğini tutmamak

Tutarsız konuşmak. (ADS).

Hatta bir dediği bir dediğini tutmayan, günü gününe uymayan delilleri, kanının ısındığına başka, gözünün tutmadığına başka türlü yorumlayan, uygulayan hakimler görmüştü. (s. 22).

birbirine girmek

Dövüşmek, kavga etmek. (ADS).

Boyunlarıyla birbirlerine giriyorlar, birbirlerini sürümeye çalışıyorlar, ayrılıp bu kez hamut hamuta gelerek yandan çelme atmayı deniyorlardı. (s. 144).

birbirine katmak

Karıştırmak ya da olay çıkarmak. (ADS).

—Yalılıkahveler'i birbirine katmışsın... (s. 266).

bir kurşun atımı... (mesafede olmak)

Kurşunun gidebileceği uzaklık. (ADS.).

Bahçelerinin doğusundan geçen derenin altından, bir kurşun atımı ötede, İzmir-Seferihisar şosesine kadar uzanan topraklarına baktılar. (s. 15).

bir koşu (gitmek)

Koşa koşa fırlayıp (gitmek). (Aksoy, 1988, s. 648).

Anası dışarıdan bağıırıp çağırırken, bir koşu odadan fırlamış, samanlığın çatı kırışlerinden birinin arasına, koynundaki karanfili, şerif Ali'nin hediyesi sırtı gümüş yaldızlı tarağı saklayıp, yerine dönmüştü Hacer. (s. 79).

bir köşeye çekilmek

Hiçbir işe karışmayarak yaşamak. (ADS).

Osman'ı aldı, bir köşeye çekildi. (s. 44).

(...-masıyla ...-mesi) bir olmak

Çabucak olmak. (ADS).

Aşçının dışarı çıkmasıyla geri dönmesi bir oldu. (s. 260).

bir yolunu bulmak

Çözüm üretmek ya da çare bulmak. (ADS).

— Öyleyse bir yolunu bulup haber verelim... (s. 46).

boğazı kurumak

Çok susamak. (ADS).

Turhan, boğazının kuruduğunu duydu. (s. 241).

bohçasını toplamak

Eşyasını toplamak. (ADS).

Ardından bohçasını topladı. (s. 87).

bok yemek

Sinirlendirici ve çok kötü bir iş yapmak. (Aksoy, 1988, s. 655).

Çıkmayıp da ne bok yiyecek? (s. 159).

bostan korkuluğı

İş başında bulunduğu hâlde görevini yapmayan, sözü geçmeyen, işi şunun bunun eline bırakmış olan göstermelik kişi. (Aksoy, 1988, s. 657).

Sanki ben burada yokmuşum, bostan korkuluğuymuşum gibi davranıyor. (s. 236).

boş bırakmak

Bir yerde kimsesinin oturmaması, boş kalmak. (ADS).

Eşegi yalağın başında boş bıraktı. (s. 167).

boş bulunmak

Dalgınlık ve dikkatsiz olmak. (ADS).

Rastlantı diyorlardı, develerinin boş bulunduğunu söylüyorlardı. (s. 146).

boş gezmek

İşsiz ve güçsüz dolaşmak. (ADS).

Mahmut'um davar gütsün, şerif Ali boş gezsın, hazır yesin! (s. 105).

boş kalmak

İşsiz kalmak. (ADS).

Boş kaldıkça saçlarını çözer, daha doğrusu saçlarını çözüp örmek için boş kalmanın yollarını bulurdu. (s. 78).

boş vermek

Argo aldırmamak. (ADS).

— *Boşver, aldırma... (s. 247).*

boşa çıkmak

Sonuç vermemek, gerçekleşmemek. (ADS).

Gülsüm Kadın, bütün araştırmaları boşa çıkınca, artan bir hırsla kızının dalına basmaya başladı. (s. 80).

boş yere

Gereksiz, yararsız yere. (Aksoy, 1988, s. 659).

Dereye inen küçük ördek sürüleri, boş yere uzun süre su arandıktan sonra, derenin üstünü örten yabanıl sarmaşık kümelerinin gölgelerine sığınyor, güneşin hızı geçinceye kadar gölgeliklerde kalıyordu. (s. 29).

boy atmak

Boyu uzamak, boylanmak, gelişmek. (ADS).

Suya kulak verdikçe, bahçelerinin gerisinde cebelden açtıkları boğazda, yetiştirdikleri yeni aşılıkların, kayısı, şeftali fidanlarının boy attığı gelirdi gözünün önüne. (s. 11).

boy göstermek

Gösteriş yapmak ya da görünmek. (ADS).

Meyhaneleri hep birden dolduruyor, yedikten içtikten sonra hep birlikte çıkıyor, saf saf kasaba sokaklarında dolanarak boy gösteriyor, erkenden güreş alanına yollanıyorlardı. (s. 132).

boyun eğmek

İstemeyerek ya da isteyerek katlanmak. (ADS).

Hasan çaresiz boyun eğdi. (s. 46).

bugünden tezi yok

Derhâl, hemen şimdi. (ADS).

Bugünden tezi yok, gidip isteyeceksin! (s. 101).

bula bula bunu (onu, bir şeyi, birini) bulmak

En kötüsünü seçmek. (ADS).

Bula bula fakir Abdi'yi buldu. (s. 183).

burnundan gelmek

Beklediğini karşılamadığı için üzülmek. (ADS).

Gebersin it! Burnundan gelsin! (s. 99).

burnunun ucunu görmemek

Dalgın, dikkatsiz olmak. (ADS).

Burnunun ucunu görmüyor it! dedi. (s. 99).

buyur etmek

Davet etmek, sofraya çağırmak. (ADS).

Buyur edenleri, hoş geldin diyenleri, yer gösterenleri küçük el devinimleriyle atlattı. (s. 232).

buz kesilmek

Buz gibi soğumak. (Aksoy, 1988, s. 667).

Hasan eli kolu buz kesen kadını, iç odada kendine yaydığı yatağa sürükledi. (s. 61).

canı burnuna (burnundan) gelmek

Çok bunalmak. (Aksoy, 1988, s. 672).

Gülsüm 'ün canı burnuna gelmiş...(s. 195).

canına değmek

Ruhu şad olmak. (ADS).

— *Sağ ol. Ölmüşlerinin canına değsin! (s. 264).*

canına okumak

Perişan ve berbat etmek. (ADS).

Tümünüzün canına okumazsam bana da Turhan Bozyaka demesinler... (s. 259).

canına minnet (olmak)

İyi bir durumda hoşla giden memnuniyeti belirten bir söz. (ADS).

Kaçırayım kaçırmasına, canıma minnet ama, anan ne der? (s. 87).

canından bezmek (bıkmak veya usanmak)

Ölmeyi isteyecek kadar kötü durumda olmak. (ADS).

Öğleye doğru, hak sahibi, vekil, tanık, bilirkişi, yargıç, kısacası; her seferinde kimin eli biraz değmişse onun, biraz daha karıştırıp biraz daha içinden çıkılmaz duruma soktuğu yirmiye yakın davadan yorgun, duruşma salonundan çıktığı zaman, canından bezmiş gibiydi. (s. 177).

canı çekmek

Arzulamak, istek duymak. (ADS).

Bazen de pek canım çekerse arada bir tane yaktığım olur... (s. 250).

canı istemek

Heves duymak. (ADS).

Canının bir istediği varsa söyle. (s. 63).

canını almak

Öldürmek. (ADS).

Azrail insanı, nerede canını alacaksa oraya çeker... (s. 60).

canını sıkmak

Huzurunu bozmak. (ADS).

“Bırak, canın sıkma...” demek zorunda kaldı. (s. 63).

canı sıkılmak

Üzülme. (ADS).

Bu karşılaşmadan canı sıkındı. (s. 17).

can vermek

Ölmek. (ADS).

Candarma kurşunuyla can vermek tehlikesi... (s. 276).

canı yanmak

Bir yeri acımak. (Aksoy, 1988, s. 676).

Canına yandığının veletleri, karşınızda seyir mi var? (s. 28).

cebine indirmek

Haksız yere parayı kendine mal etmek. (ADS).

Aktör, elektriklerin yandığını görünce, gençlerin kendisine aldığı cigara paketini cebine indirdi. (s. 207).

cebi para görmek

Para kazanmaya başlamak. (ADS).

Düne kadar sığırtmaçtın, ağa oldun, cebin para gördü, hâlâ gözün doymadı mı? (s. 285).

ceremesini çekmek

Başkalarının sebep olduğu zararı ödemek. (ADS).

Ben on yedi yıl bir öfkenin ceremesini çektim. (s. 168).

ceza çekmek

Hapiste yatmak. (ADS).

Sonunda şımarıklığının, dikbaşlılığının cezasını çektim. (s. 209).

çaba göstermek

Gayret göstermek. (ADS).

Bu alabildiğine senli benli davranışıyla, Turhan'ın derlenip toparlanmak, ölçülü olmak için gösterdiği çabayı hiçe indiriyordu. (s. 232).

çakı gibi

Sağlıklı.ve diri olmak. (ADS).

— *Gençsin, sonra maşallah çakı gibisin... (s. 250).*

çek! (çek arabanı!)

Uzaklaş anlamında kullanılan bir deyim. (ADS).

Hadi çek arabanı... (s. 258).

çekeceği olmak

Başına epey sıkıntılı iş gelecek olmak. (ADS).

Bu gece çekeceği var benden. (s. 257).

çekip almak

Koparmak, uğraşısına son vermek. (ADS).

Birinci müfettiş, aktörün elini arkadaşının kolundan çekip aldı, masanın üstüne bıraktı: (s. 216).

çekip gitmek

Ayrılmak, bırakıp gitmek. (ADS).

Bu defa demek istiyordu ki, pencereyi açarsa ne iyi, açmazsa çekip gidecekti... (s. 72).

çelme atmak

Çelmeyle yere devirmeye çalışmak. (ADS).

Sonra develer gibi kollarını gerilerinden çözmeden omuz vurarak, çelme atarak, güreşirlerdi. (s. 130).

çene çalmak

Gevezelik etmek. (ADS).

Sen otur bütün gün kahvede, çene çal, hazır ye! (s. 193).

Çılgılık atmak (koparmak, basmak)

Rahatsız edecek derecede bağırmak. (ADS).

Dudakları arasından bir çılgılık koptu: (s. 69).

çılgına dönmek

Kendine hâkim olamamak. (ADS).

Çılgına döndü. Saçını başını yola yola, odadan, avlu kapısından fırladı. (s. 115).

(birini) çileden çıkarmak

Çok kızdırmak. (ADS).

Durmadan Şerif Ali'ye söğüp sayıp beni çileden çıkarmaya bakıyor! (s. 82).

çileden çıkmak

Olup bitenlere dayanmayıp taşkınlık göstermek. (Aksoy, 1988, s. 695).

Komşusu Emine Gür'den bu haberi duyunca Gülsüm Kadın çileden çıktı. (s. 102).

çimdik atmak

Çimdiklemek. (ADS).

Şoförler, şoför yardımcıları, kendinden daha büyük hamallar, yanağını çimdikler, kışına tekme atarlar. (s. 185).

çocuk gibi (olmak)

Çocuk kalmış kişi. (ADS).

Çocuk gibi nazlanmak istiyordu. (s. 219).

çok olmak

Haddini aşmak ve karşısındakini usandırmak. (ADS).

— *Ee ama! Çok oldun! Bırak beni! (s. 73).*

dalına basmak

Birini sevmediği şeyler yaparak kızdırmak. (ADS).

Gülsüm Kadın, bütün araştırmaları boşa çıkınca, artan bir hırsla kızının dalına basmaya başladı. (s. 80).

damarına basmak

Duyarlı olduğu konuda birini kızdırmak. (ADS).

Turhan'ın damarına basmak fırsatını kaçırmadı: (s. 239).

dar gelmek

Huzursuzluk ve sıkıntı vermek. (ADS).

Göğsü yüreğine dar geliyordu. (s. 52).

dargın durmak

Küskün durumda olmak. (ADS).

— *Hadi içiyoruz. Dargın durma öyle. (s. 249).*

davar gütmek

Hayvan sürüsünü korumak, otlatmak ve gerektiğinde süt sağmak. (ADS).

Mahmut'um davar gütsün, Şerif Ali boş gezsün, hazır yesin! (s. 105).

dayak yemek

Sopayla dövülmek. (ADS).

Sık sık yakalanır, kadınların, kızların, kocalarından, ağabeylerinden dayak yer, yine de huyundan vazgeçmezdi. (s. 79).

dediği dedik (çaldığı düdüğü)

Aklından geçeni yaptıracak güce sahip olmak. (Aksoy, 1988, s. 708).

İki üç saat öncesine kadar, Şerif Ali'yi o derece güçlü, dediği dedik, kendisinden üstün... (s. 100).

delik deşik etmek

Herhangi bir şeyi her yanında kesik açmak. (ADS).

Deliye dönmüş gibi atılıyor, balta, bıçak eline ne geçerse ağabeyini delik deşik, parça parça ediyor, ardından oğluyla Bahar'ı dışarı çıkarıp, ağabeyinin ölüsünü damla birlikte ateşe veriyordu. (s. 64).

deliye dönmek

Çok kızmak. (ADS).

Deliye dönmüş gibi atılıyor... (s. 64).

deli gibi (olmak)

Deliye yaraşır davranışta, delicesine. (ADS).

Gece deli gibiydin. (s. 266).

deli saçması

Tutarsız, anlamsız, delice söz. (Aksoy, 1988, s. 710).

Tutarlı bir sorunun ardından bir deli saçması savurduğunu görüyor, bu yüzden nasıl davranacağını kestiremiyordu henüz. (s. 267).

denk gelmek

Rast gelmek, rastlamak. (ADS).

Sonra avlu duvarından atlar, avludaki odun yığınları gerisinde, samanlıkta, nerede denk gelirse, ayakta, yerde, hırsla sevişirlerdi. (s. 272).

ders vermek

Öğretmek, yetiştirmek. (ADS).

İyice bir dersini ver şunun başefendi? (s. 270).

derisini yüzmek

İşkence ederek öldürmek. (ADS).

Hadi, o kancığın derisini yüzün getirin! (s. 118).

dışarı vurmak

Belli etmek, açıklamak. (ADS).

O düşüncelerini dışarı vurdu: (s. 56).

dil dökmek

İkna etmeye çalışırken karşıdakinin hoşuna gidecek söz söylemek. (Aksoy, 1988, s. 719).

O sözünü bağlayınca, sanki bütün bu dedikleri, döktüğü diller konuyla ilgisizmiş gibi, zayıfı her ikisinin de aklından geçeni sordu: (s. 229).

dile (dillere) düşmek

Yakışksız davranışlarından dolayı çevrede onun için kötü sözler ifade etmek. (Aksoy, 1988, s. 719).

Dillere düşmüş biriydi artık. (s. 158).

dilinin ucunda

Herhangi bir söz hatırlanacak gibi olup hatırlanmadığında söylenen söz. (ADS).

Söylemeyi düşündüğü her söz bu heyecan yüzünden dilinin ucuna takıldı kaldı. (s. 60).

dili varmak

Söylenen söze gönlü razı olmak. (ADS).

Çevresindeki hükümlülerden hiçbirine kuşkularını açıklamaya, öz ağabeyinin karısını ayarttığını söylemeye dili varmıyordu. (s. 64).

dil uzatmak

Kötü ithamda bulunmak. (ADS).

Kadın: Namusuma dil uzatıyor, alın şu sarhoşu başımdan! (s. 269).

(birine) diş bilemek

Kötülük yapmak için fırsat beklemek. (ADS).

Ana kız ne zamandır diş biliyorlardı birbirlerine. (s. 80).

dişten tırnaktan artırmak

Dişinden tırnağından artırmak. (ADS).

Sabah akşam nerde kimin tarlasında iş varsa gittik, dişten tırnaktan artırdık, zorla üç beş kuruş sahibi olduk! (s. 281).

dişini sıkmak

Sıkıntıya dayanamak, katlanmak. (ADS).

Hapisten her geçen saat gazapla dişini sıktı... (s. 65).

diz çökmek

Dize gelmek. (ADS).

Hacer, pencerenin dibindeki ot minderinin üstünde diz çökmüş... (s. 71).

dize getirmek

İstediklerini yaptıracak duruma getirmek. (ADS).

Elin iki paralık katili dize getirdi beni. (s. 164).

doğru bulmak

Uygun görmek, onamak. (ADS).

Konuşmayı doğru buldu. (s. 22).

doğru çıkmak

Gerçek olduğu anlaşılmak. (ADS).

Gerçekten de haber doğru çıktı. (s. 102).

doğru dürüst

Kusursuz, yanlışsız. (Aksoy, 1988, s. 729).

Dükkânın karşısında, şosenin öbür yanında duran otobüsü doğru dürüst seçemiyordu. (s. 255).

donup kalmak

Donakalmak. (ADS).

Oturduğu yerde donup kaldı. (s. 52).

dört bir taraf (yan)

Her yan, bütün çevre. (ADS).

Dört bir yan aydınlık, ı ışık içindeydi. (s. 280).

dört duvar arasında kalmak

Zorunlu olarak kapalı bir yerde kalmak. (ADS).

Hacer gibi bir kızın gelsin diye haber göndermesi, bohçası koltuğunda bekleyip, “kaçır beni” demesi, bu yıllardır kapalı kaldığı loş dükkânın dört duvarı arasından, birinin onu, kırlara, güneşe çağırması gibi bir şeydi. (s. 98).

Dudak bükmek

Beğenmemek, küçümsemek. (Aksoy, 1988, s. 733).

Şerif Ali dudak büktü: (s. 91).

dul kalmak

Eşlerden birinin ölmesi. (ADS).

Osman, ağabeyisi dul kaldıktan üç ay sonra Bahar’ı kaçırdı. (s. 10).

duman attırmak

Kötü duruma düşürmek. (ADS).

Karşısına çıkacak her deveye duman attırır alimallah... (s. 143).

(iş i veya durumu) duman olmak

İş i, durumu berbat olmak. (ADS).

— *Senin iş in duman desene... (s. 250).*

dünkü çocuk

Adam sırasına girmekle birlikte deneyimi az olan genç. (Aksoy, 1988, s. 738).

Siz, daha dünkü çocuklarsınız, unutmayın... (s. 218).

düş kırıklığına uğramak

Beklediği sonucu alamama. (ADS).

Düş kırıklığına uğrayarak üzülseler de bütün ayrıntılarıyla öğrenmek istiyorlardı yaşayışlarını. (s. 207).

dün bir, bugün iki

“Herhangi bir şeye başladığından beri çok az zaman geçtiği hâlde” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

Hem daha dün bir, bugün iki. (s. 206).

düşüp kalkmak

Erkeğin kadınla veya kadının erkekle yasa ve töre dışı yakın ilişki kurması. (ADS).

Kendilerini etraftan üstün gören küçük memurlar ya da durmadan bir başkasının kuyusunu kazmak için uğraşan ilçe politikacılarıyla düşüp kalkmaktansa, avukat, Urla’da kaldıkça onların küçük arkadaş topluluğuna katılmaktan hoşlanırdı. (s. 178).

düşman olmak

Kin beslemeye başlamak. (ADS).

Komşular düşman olurlarsa bana olsunlar! (s. 27).

düşünüp taşınmak

Konuyu iyice her yönüyle düşünmek. (Aksoy, 1988, s. 741).

Ne türlü hareket etmesi gerektiğini düşünüp taşınyordu. (s. 100).

eceli gelmek

Eceliyle ölmek. (Aksoy, 1988, s. 742).

İnsanın eceli gelmesin. (s. 60).

ekmeğini çıkarmak

Bir işten geçimini sağlayacak kadar para kazanmak. (ADS).

Bunca yıldır dağdan taştan çıkarıyorlardı ekmeklerini. (s. 132).

ekmeğini kazanmak

Geçimini sağlamak. (ADS).

Çok küçükken başlamıştı kazanmaya ekmeğini. (s. 221).

el atmak

Bir işe girişmek, teşebbüs etmek. (ADS).

Evlerinden otuz kırk adım ileride oturan Şerif Ali'nin, kapılarının önünde, avlu kapısının ipine el atmış, eve girmek üzere olduğunu gördü. (s. 73).

el ayak çekilmek

Ortalıkta hiç kimsenin kalmaması,, ıssızlaşıp sessizleşmesi. (ADS).

Hemen her gece el ayak çekildikten sonra “Kaçakçılar var!” (s. 272).

elden ele dolaşmak

İyi nitelikleri dolayısıyla çok ilgi görmek, çok beğenilmek. (ADS).

Urla’da elden ele dolaşıyordu bu gazeteler. (s. 149).

elden ne gelir?

Çaresiz bir durumda yapılacak bir şey olmadığını anlatan bir söz. (ADS).

— *Çekse ne gelir elinden? (s. 257).*

el ele vermek

Birlikte davranmak, bir konuda birleşmek. (ADS).

O vakit el ele verir kaçarsınız! (s. 88).

el ense çekmek

Güreşte, kolunu hasmın boynuna getirip başparmağı gırtlığa, dört parmağı da enseye geçirerek hasmı yıkmak amacıyla çekmek. (ADS).

Yine yağlı güreşlerin, el ense çekme, paça kapma, tek ya da çift dalma gibi oyunlarıyla akrabaydı develerin karşılıklı oyunları. (s. 144).

eksik olma!

“Var ol, sağ ol!” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

— *Sen üstüne düşeni yaptın bey, dedi, eksik olma... (s. 51).*

eksik olmamak

Her vakit ve her fırsatta bulunmak. (ADS).

Merhaba Abdi! Geçmiş olsun!.. Eksik olmayın...

Sigara paketini çıkardı; avukata sigara tuttu: (s. 189).

ele vermek

Suçlu bir kimseyi haber verip yakalatmak, ihbar etmek. (ADS).

Şimdi, ağabeyini ele vermeyi onuruna yediremiyordu. (s. 39).

eli ayağı tutmak

Beden gücü yerinde olmak. (ADS).

— *Düğünden beri, düğünden beri, diye tekrarladı, elim ayağım tutmaz oldu!.. (s. 85).*

eli boş dönmek (çevrilmek veya geri gelmek)

Umduğunu alamadan dönmek. (ADS).

Kız, her seferinde, kendisini ümitlendiriyor, bekletiyor, sonra da her seferinde eli daha boş geri çeviriyordu. (s. 88).

eli eline değmemek

Herhangi bir yakınlaşmanın olmaması. (ADS).

Eşi öleli, Hasan'ın eli kadın eline değmemiştir. (s. 10).

eli kolu (eli ayağı) bağlı kalmak (durmak veya olmak)

Bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz duruma gelmek. (ADS).

O da eli kolu bağlanmış, kımıldayamıyordu. (s. 111).

eli kulağında

Olması, gerçekleşmesi çok yakın. (Aksoy, 1988, s. 757).

Yağmur yakın. Eli kulağında... (s. 231).

eli varmamak (gitmemek)

Bir işi yapmaya gönlü razı olmamak. (ADS).

Ama eli bir türlü tabancasına varmıyordu. (s. 170).

elinde kalmak

Birinin bakımında, yönetiminde olmak. (ADS).

Çocuk kapılarının önünde, onun bunun elinde kaldı. (s. 184).

elinde olmak

Egemenliği altında, yetkisinde olmak. (ADS).

Elinde ruhsat olduktan sonra! (s. 44).

elinden almak

Bir şeyden mahrum etmek. (ADS).

Kimi, bizim elimizden almak ister seni, "Durun bakalım, nereye?" (s. 270).

... elinden çıkmak

Biri tarafından yapıldığı belli olmak. (ADS).

Kazanın kardeşinin elinden çıktığını anlattı. (s. 46).

elinden gelmek

Yapabilmek. (ADS).

Önceleri kımıldamamaya, Bahar'ın bu yakınlığından elinden geldiği kadar sakınmaya çalıştı. (s. 52).

elinden geleni ardına (geri) koymamak

Yapabileceğin bütün kötülükleri yap. (ADS).

Elinizden geleni ardınıza koymayın... (s. 20).

elinden geleni yapmak

Gücünün yettiği kadarını yapmak. (ADS).

Güreşi, soluğu kesilmeden, yorgun düşmeden bitirmek için elinden geleni yaptı. (s. 147).

elinden tutmak

Kayırmak, yardım etmek. (ADS).

Bir gün ayakkabı alırken ben anladım yeteneğini, ben tuttum elinden ayağa kaldırdım, sahneye çıkardım. (s. 207).

elinden kurtulmak

Birinden kaçmayı başarmak. (ADS).

Kolunu anasının elinden kurtardı. (s. 73).

eline ayağına kapanmak (sarılmak, düşmek)

Birine çok yalvarmak. (ADS).

Pişkinin biri olsa, kalkar çoktan eline ayağına sarılırdı. (s. 232).

eline bakmak

Bir kimsenin yardımıyla geçinmek. (ADS).

Eline bakmaya muhtaç... (s. 64).

eline düşmek

Buyruğu, egemenliği altına girmek. (ADS).

— *Fırıncının yanından, iki üç yıl sonra, şoför yardımcılarının, hamalların eline düştü çocuk! (s. 185).*

eline geçmek

Yakalamak. (ADS).

Mektup önce Urla'ya gitmiş, köye her gün posta olmadığı için, iki gün beklemiş, köyde de Hasan'ın eline geçinceye kadar iki gün alışveriş ettikleri bakkalın tezgâhında kalmıştı. (s. 55).

eline tutuşturmak

Karşıdakinin isteme durumuna bakmaksızın verivermek. (ADS).

Dayılarına haber vermekten dönen Ömer'in eline çiftelyi tutuşturdu. (s. 117).

elini cebine atmak

Para ödemeye çalışmak. (Aksoy, 1988, s. 760).

Elini cebine attı. Paralarını çıkarmaya kalktı. (s. 218).

elini çabuk tutmak

Çabuk yapmaya çalışmak. (Aksoy, 1988, s. 760).

Elini çabuk tutanlar, develerini daha içeri bölgelere götürüp satıyorlar... (s. 149).

elini sürmemek

Eliyle dokunmamak. (ADS).

"Elini bele çapaya sürmezdi..." (s. 193).

elinin tersiyle çarpmak

Ayanın arkasıyla şiddetle tokat atmak. (ADS).

İndirdim elimin tersiyle... (s. 209).

elinin tersiyle itmek

Reddetmek, kabul etmemek. (ADS).

Kasketini elinin tersiyle geriye itti. (s. 89).

el sıkmak

Tokalaşmak, selamlaşmak için herhangi birinin elini tutmak. (ADS).

Sırtını sıvazladı, iki eliyle el sıkarak kutladı Hasan'ı. (s. 147).

el ovuşturmak

Birinin kötü duruma düşmesine içten içe sevinmek. (ADS).

Ellerini ovuşturdu, keyifli görünerek aşçıya: (s. 237).

el sıkışmak

Pazarlıkta anlaşmak. (ADS).

El sıkıştırlarken Turhan neredeyse küskün bir yüzle: (s. 232).

el koymak

İşi yönetimi altına almak. (ADS).

Biz böyle gecikince, kalabalık el koydu işe. (s. 270).

el sürmemek

Dokunmamak, değmemek. (ADS).

Ama bu akşam bunları düşünmek istemedi; kurtulacak olursa, adak adar gibi, on yıl Bahar'a kötü gözle bakmayacağına, Bahar'a el sürmeyeceğine kendi kendini inandırmaya çalıştı durdu. (s. 44).

el şakası (yapmak)

Güldürmek ya da kızdırmadan tedirgin etmek için bir kimseye elle yapılan ilişme. (Aksoy, 1988, s. 764).

Yolunu beklerler, sebepli sebepsiz kavga çıkarırlar, taşa tutarlar, ablalarına, kız kardeşlerine söverler, el şakalarıyla erkekliğine sataşırlardı. (s. 173).

emek vermek

Özenle ve çok uğraşmak. (ADS).

Çoluk çocuğu ile belleri üstüne eğilip yetiştirdikleri, emek verdikleri... (s. 29).

eşek başı (olmak) mı?

Yetkili olan odur (benim, sensin); neden ona (bana, sana) başvurulmuyor? (Aksoy, 1988, s. 770).

Ben neciyim burada? Eşek başı mıyım? (s. 27).

evirip çevirmek

İsteddiği gibi, iyice, adamakıllı gözden geçirmek. (ADS).

Muharrem elindeki dalı evirip çevirerek yineledi. (s. 170).

evli barklı...(olmak)

Evlenmiş, ev açmış kimse. (Aksoy, 1988, s. 776).

Evli barklı adamım. (s. 28).

eziyet çekmek

Sıkıntıya uğramak. (ADS).

Ağabeyi eziyetini çeksın... (s. 43).

farkında olmak

Bilinmesi veya görülmesi gerekenlerden haberdar olmak. (ADS).

Farkında olmadığını görünce kendini... (s. 52).

farkında olmamak

Bir şeyin var olduğunu anlamamak, bir durumu sezmek. (Aksoy, 1988, s. 780).

Bağırıyor, çağırıyor, farkında olmadan bu bahane ile karısının önünde kendisinin kardeşine üstünlüğünü açıklamak istiyordu. (s. 27).

fayda etmemek

Yararlı olmamak, etkisi olmamak, işe yaramamak. (ADS).

Bütün damların çevrelerine dolandılar, geri döndüler, yine aşağılara yayıldılar, fayda etmedi. (s. 31).

fenalık etmek

Kötülükte bulunmak, kötülük etmek. (ADS).

Kimseye fenalık etmeyi düşünmediği için kimseden de fenalık beklemeyen bir yaratılışı vardı. (s. 32).

fırsat bulmak

Elverişli zaman bulmak. (ADS).

Deminden beri kalabalıktan fırsat bulup sizinle konuşamadım!.. (s. 177).

fırsat düşmek (çıkma)

İmkân yakalamak. (ADS).

Olmadı, fırsat düşmedi. (s. 215).

gayret göstermek

Çaba sarf etmek. (ADS).

Birkaç gün sonra bu gayreti gösteremez oldu. (s. 10).

gayrete gelmek

Canlanmak. (ADS).

Hacer gayrete geldi. (s. 85).

geçinip gitmek

Şöyle böyle geçinmek. (ADS).

Eh, Allah'a şüktür, dedi, geçinip gidiyoruz... (s. 228).

geç kalmak

Gecikmek, vaktinden sonra davranmak. (ADS).

Ahırın kapısını kırdıkları zaman geç kalmışlardı. (s. 153).

geçmiş olsun

Kötü bir durumda olanlara söylenen iyi dilek sözü. (ADS).

Geçmiş olsun, Allah başka kaza belâdan korusun! (s. 67).

gelgelelim

Ama ancak, şu var ki. Krş. "Ne var ki." (Aksoy, 1988, s. 791).

Gelgelelim kendisini erkekten saydığı yoktu kahpenin! (s. 57).

gelip geçmek

Bir yerden geçmek. (ADS).

Taşkın suların akıntısına kapılmış kırık dal parçaları gibi gelip geçtikleri bu dünyada, suların sürüklemeyeceği bir kaya gibi görüyorlardı onu. (s. 128).

gereksiz görmek

Lüzum görmemek. (ADS).

Gidişinin nedenini açıklamayı gereksiz görerek, sundurmanın altından az ileride fırının bitişiğindeki aşçı dükkânına doğru yürüdü. (s. 232).

geri almak

Geriye doğru götürmek. (ADS).

Kadın, sonradan yumuşayan bazı komşuların araya girmesiyle davasını geri almıştı. (s. 276).

geri dönmek

Dönüp geldiği yere gitmek. (ADS).

Çocukları uzaklaştıracak kadar zaman kazandıktan sonra geri döndü. (s. 28).

geri kalmak

Arkada kalmak. (ADS).

Kendisi kalabalığın gerisinde kaldı. (s. 50).

geri vermek

İade etmek. (ADS).

Mahkemenin geri verdiği çiftesini kendini korumak için yeter görmedi; sağdan soldan araştırdı, toplu bir tabanca satın aldı. (s. 66).

gerekli görmek

Yapılması icap etmek. (ADS).

Hiçbir açıklamada bulunmayı gerekli görmeden, sofradakilerin yanından öteki bölmeye geçti. (s. 156).

gibi gelmek

... sanısı vermek. (ADS).

Düşündükçe, tren kendisine hiç de hızlı gitmiyormuş gibi geldi. (s. 68).

gibi olmak

Bir duyguya ya da duruma yaklaşmak. (ADS).

Bahar'ın kalçaları, göğüsleri yine canlanır gibi oldu gözünün önünde! (s. 44).

gibisine gelmek

Sanmak, imiş gibi gelmek. (ADS).

Bu sözler ağzından çıkacak olsa, Bahar, sesinden bütün düşündüklerini, gerçek niyetini anlayacakmış gibisine geldi. (s. 57).

girip çıkmak

Bir yere sık sık gelmek. (ADS).

Yatıncaya kadar, konuşmadan, düşünceli düşünceli avludan odaya, odadan avluya girip çıktı! (s. 106).

gizli kapaklı

Kimseye haber vermeden duyurulmadan yapılan iş. (Aksoy, 1988, s. 796).

Selim'in gizlisi kapaklısı yoktu hiç: (s 284).

göç etmek (eylemek)

Göçmek. (ADS).

Bütün Seferihisar Urla'ya göç ediyor sanılırdı. (s. 141).

göğüs geçirmek

Derinden ve üzülerek soluk almak. (ADS).

Solunum borusunun altından, sık sık, yeldirmesinin, entarisinin yakalarım paralar gibi kavrayıp göğüs geçiriyordu. (s. 52).

gönlünü etmek

Birini hoşnut ve razı etmek. (ADS).

Ama ben tuttum, tatlı tatlı gönlünü etmeye kalktım! (s. 90).

gönlü olmak

Razı olmak. (ADS).

— *Doldur bakalım, gönlün olsun...* (s. 251).

gönül vermek

Sevgiyle bağlanmak. (Aksoy, 1988, s. 803).

Şerif Ali, Hacer'in karşıdan gördüğü bütün o şaşkın hallerini, heyecanını, yüz çevirmelerini, kendisinden soğuduğuna, atlıya gönül verdiğine yordu. (s. 98).

görmezlikten gelmek

Görmemiş gibi davranmak. (ADS).

Çabuk bir kararla kendisi de onu görmezlikten gelmeyi uygun buldu. (s. 227).

görünüş almak

Şekil almak. (ADS).

Kasabadan ayrıldığı iki ay içinde iki yıl büyümüş, görkemli bir görünüş almıştı. (s. 138).

Gövdeye indirmek

İştahla yemek. (Aksoy, 1988, s. 806).

— *Hadi ye, durma, sıcak sıcak indir gövdeye...* (s. 242).

göz açıp kapayıncaya kadar (sürmek)

Çok kısa bir sürede. (ADS).

Şerif Ali, göz açıp kapayıncaya kadar geçen süre içinde, gür bir demet saçın, hem seveda, hem korku dolu bakışların, geriye, odanın karanlığına doğru kendini attığını, ele vermemeye çalıştığını fark etti. (s. 101).

göz açtırmamak

Fırsat vermemek. (Aksoy, 1988, s. 806).

Daha küçük yaştan bu dükkâna kapatmış, Halil İbrahim'e göz açtırmamıştı babası. (s. 89).

göz alabildiğine... (uzanmak)

Gözün görebileceği en uzak yerlere değin. (Aksoy, 1988, s. 806).

Bahçelerinin gerisinde boğaz, sahipsiz göz alabildiğine uzanıyordu. (s. 12).

göz atmak

Fazla dikkat etmeden, kısa bir süre bakıvermek. (ADS).

Yağmura bir göz attı. (s. 252).

gözünü (gözlerini) dikmek

Gözünü ayırmamak. (Aksoy, 1988, s. 820).

Pencerenin üst kıyısından görünen bir yıldıza gözlerini dikti. (s. 111).

gözden geçirmek

İncelemek, muayene etmek. (ADS).

Davut usta bıçağı Azem'in elinden aldı, gözden geçirdi, sordu: (s. 175).

göz göze gelmek

Bakışları karşılaşmak. (ADS).

Hacer, atıyla bir kez göz göze geldi. (s. 108).

göz kırmak

Göz kapağını açıp kapamak. (ADS).

Bir daha gelişinde, yarıya kadar dolu birer bardak bıraktı ikisinin önüne. Göz kırptı: (s. 238).

göz kırpmamak

Uyumamak. (ADS).

Dört gecedir gözümü kırpmamışım. (s. 36).

göz koymak

Herhangi bir şeyi ele geçirmeyi istemek. (ADS).

Dul Hanife ile Şerif Ali'nin anasının yüzlerine karşı, Şerif Ali'nin kızına göz koyduğundan kuşkulanmaya başladığı günden beri biriken öfkesini döktü boşalttı. (s. 103).

gözünü ayırmamak

Ara vermeden sürekli bakmak. (ADS).

Hatice, babasının önündeki rakı bardağından ayıramıyordu gözlerini... (s. 246).

gözleri dönmek

Can çekişirken veya aşırı ateşten gözlerin renkli bölümünün görünmemesi. (ADS).

Gözleri, oyuklarında hızla dönerek, odanın dört bir bucağını dolaştı. (s. 115).

gözüne (gözünün içine) bakmak

Gözüne bakmak. (Aksoy, 1988, s. 821).

Her biri, karşılaştıkça üzgün, keyifsiz, gözünün içine bakıyor, ne diyeceğini bekliyor sonra, bir şey demeden susuyorlardı. (s. 30).

gözlerinden uyku akmak

Çok uykusu geldiğinden gözleri kapanır gibi olmak. (Aksoy, 1988, s. 819).

Dördüncü gece, Osman ona nöbeti devretmeğe geldiği sırada gözlerinden uyku akıyordu. (s. 33).

gözden çıkarmak

Yokluğuna katlanmak. (Aksoy, 1988, s. 808).

— *Sen şimdi en son bir beş yüzlük çıkarıyor musun gözden?* (s. 252).

gözden kaybetmek

Ortadan çekilip gitmek, görünmemek. (ADS).

Yol Eğlenhoca'ya varmadan, sağımızda denizi bir an gözden kaybederiz. (s. 197).

gözden kaybolmak

Görünmez olmak, kaybolmak, ortadan çekilmek. (ADS).

Tepeyi aşıp, gözden kaybolduğunu gördüler. (s. 35).

göze almak

Her türlü tehlikeyi ve zararı önceden kabul etmek. (ADS).

Kendisi onun için dokuz yıl yatmayı göze alsın da o karısına göz diksini! (s. 63).

göz dikmek

Her halde bir şeyi eli geçirmek istemek. (Aksoy, 1988, s. 808).

Bu köyde senden başka herkesin namusuna göz diken kim var? (s. 75).

gözü kalmak

Gönlü kalmak. (Aksoy, 1988, s. 816).

Herkesin gözü kaldı. (s. 85).

gözü kaymak

Gözü gitmek (Aksoy, 1988, s. 817).

Ama ne yapsa gözü kayıyordu yine. (s. 172).

gözü korkmak

Kötü bir denemeden sonra bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak. (ADS).

Veli'nin belli belirsiz gözünü korkutmaya kalkışması... (s. 19).

gözü olmak

Bir şeyi ele geçirmek isteği beslemek. (ADS).

Kuşkuları hızla büyüdü, kuşku olmaktan çıktı, bir iki gün içinde ağabeyinin Bahar'da gözü olduğuna inandı. (s. 63).

gözü (gözleri) takılmak

Gördüğünden bakışlarını kolay ayırmamak. (Aksoy, 1988, s. 822).

Solda, kara yanında, yukarılara doğru tırmanan delicelerin, zeytinliklerin sıklığı arasında, başını sonunu iyice göremediğim bir köyün, kırmızı kiremitli damlarına gözlerim takılır. (s. 198).

gözü tutmak

Güvenmek, beğenmek. (ADS).

Başka kimseyi, gözünün tutmadığına.... (s. 22).

gözüne çarpmak

Dikkat çekmek. (ADS).

Karşıdan gözüne çarpan komşularının bahçelerinin görünüşü berbattı. (s. 25).

gözüne ilişmek

Birdenbire, istemeden görmek. (ADS).

O yıllarda kasabada esnaftan kimin dükkânına girseniz gözünüze ilk ilişen Tülü'nün bir fotoğrafı olurdu. (s. 123).

gözüne kestirmek

Uygun bulmak, elverişli görmek. (ADS).

Elbise değiştirirken gözüne kestirdiği teknisyenlerle yattığını söyledi. (s. 207).

gözüne uyku girmemek

Uykusuz kalmak, uyuyamamak. (ADS).

Geceleri kolay kolay gözüne uyku girmiyordu. (s. 29).

(birinin) gözünü korkutmak

Yıldırmaq. (ADS).

Gözünü korkuttuğun iyi oldu! (s. 76).

gözünün önüne gelmek

Bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak, hatırlamak. (ADS).

Suya kulak verdikçe, bahçelerinin gerisinde cebelden açtıkları boğazda, yetiştirdikleri yeni aşıllıkların, kayısı, şeftali fidanlarının boy attığı gelirdi gözünün önüne. (s. 11).

gözünde büyümek

Bir şeyi olduğundan çok fazla görmek. (ADS).

Gözünde büyümeye başladı. (s. 56).

gözünü açmak

Uykudan uyanmak. (Aksoy, 1988, s. 820).

Uykudan gözünü açıp... (s. 39).

gözünü yummak

Gözünü kapamak. (ADS).

Ayağının altında bastığı yer kayar gibi oldu, parmaklıklar birbirine karıştı, düşmemek için gözlerini yumup parmaklıklara sarıldı. (s. 48).

gururunu okşamak

Değerlerini yüzüne karşı belirterek birini duygulandırmak. (Aksoy, 1988, s. 824).

Kasabalarının yetiştirdiği Tülü'nün yandaşları olmak gururlarını okşuyordu. (s. 132).

güçlük çekmek

Zorlanmak. (ADS).

Hacer hiç güçlük çekmeden: (s. 84).

güç hâl ile, (Güç bela), (Zor bela), (Zoru zoruna)

Zorlukla, güçlük çekerek. (Aksoy, 1988, s. 825).

Sesini Osman'a güç bela duyurabildi. (s. 50).

günden güne, (Gün günden...), (git gide)

Gün geçtikçe, git gide, her gün biraz daha. (Aksoy, 1988, s. 827).

Kuraklıktan gün günden yanan, kavrulan ovanın yüzüne atılmış iki eski ustura izi gibi kalır. (s. 7).

gün doğmak

Sabah olmak. (ADS).

Gün doğarken, hemen bütün ova halkı, Kocabaş'ların aşılığı içine dolmuştu. (s. 35).

gün görmemek

Sıkıntı içinde yaşamak. (ADS).

Gün görmedik meralım! (s. 192).

güneş doğmak

Sabah ilk saatlerinde güneşin ortaya çıkması. (ADS).

Güneşin doğmasına yakın eşeğine biner. (s. 165).

gün kavuşmak

Akşam vakti. (ADS).

Gün kavuşmasına doğru düğün dağılmaya başladı. (s. 110).

gününü doldurmak

Zamanını tamamlamak. (ADS).

Gününün dolmasını bekledi. (s. 65).

gününü görmek

İşin sonunun kötü bitmesi. (ADS).

Çok değil ikindiye doğru kamyonlar döner, çevireyim de görsün gününü... (s. 236).

gününü göstermek

Tehdit yollu cezalandırmak. (ADS).

“Şimdi Kaptan kahveden çıkar gelirse gösterir sana gününü” der, sen: “Kaptan dün gece neredeydi?” dersin. (s. 269).

günaha sokmak

Günahkar etmek. (ADS).

Senin yüzüne bakmak ada mı günaha sokar, cehennemlik eder be! (s. 258).

güreş etmek (tutmak)

Güreşmek. (ADS).

Tülü'nün güreş tutacağı yerlerin uzaklığına göre, yolda geçecek günleri ayarlıyor, kasabadan ayrılıyordu Hasan. (s. 131).

güven kazanmak

Kendisine inandırmak. (ADS).

Bahar'ı yumuşatacak, güvenini kazanacaktı önce, sonra da Bahar'a gösterdiği güvensizliği ödetecekti... (s. 55).

güveni olmak

Güvenmek, inanmak. (ADS).

Ağabeyine güveni olsa bu gecikmeyi belki başka sebeplere yorabilirdi. (s. 62).

haber almak

Bilgi edinmek. (ADS).

Denizli'den de altı aydır haberini alamadım... (s. 58).

haber göndermek

Bir şeyi araçla bildirmek. (ADS).

Hanife ile Şerif Ali'nin, çamaşır günü, gelip kendisini araması için haber gönderdi. (s. 84).

haber salmak (yollamak)

Haber göndermek. (ADS).

Çıktım çıkaklı iki yıldır kime haber saldım sa yüz, iki yüz ses etmedi gönderdi. (s. 168).

haber vermek

Bildirmek, haber ulaştırmak. (ADS).

— Öyleyse Bahar'a bir yolunu bulup haber verelim... (s. 46).

hacet kalmamak

Gereği olmamak. (ADS).

— Size hacet kalmaz, dedi. (s. 100).

haddini bildirmek

Yola getirmek, cezalandırmak. (ADS).

Herkese karşı Dağlı'ya haddini bildirmeliydi. (s. 163).

haklı çıkmak

Haklı olduğu anlaşılmak. (Aksoy, 1988, s. 837).

Şimdi sorunu kendi yönünde onlara karşı savunuyor, kendini haklı çıkaracak nedenleri sıralıyordu. (s. 12).

hakkı olmak

Alacağı bulunmak. (Aksoy, 1988, s. 836).

O şimdi çevresinden herkesin hakkı olan saygıyı görüyordu. (s. 190).

hak vermek

Haklı bulmak. (Aksoy, 1988, s. 837).

Anlatılanlara hak verdi. (s. 22).

hakkını yemek

Birinin hakkını vermemek. (ADS).

Evet, hep ezmişler, yolunu kapamışlar, önüne geçmişler, hakkını yemişler. (s. 222).

hâlsiz düşmek

Güçsüz kalmak; bitkin düşmek. (ADS).

Bahar her gece yorulup hâlsiz düşünceye kadar sevişirler. (s. 9).

hâl hatır (hâlini hatırını) sormak

Nezaketli bir şekilde içinde bulunduğu durumu sormak. (Aksoy, 1988, s. 837).

Uzun uzun selâmlaşmayı, hâl hatır sormayı gereksiz görerek kısaca “Hoş bulduk” dedi, hemen ardından sordu: (s. 279).

halay çekmek

Halay oynamak. (ADS).

Yine hep birlikte, Tülü’nün önü sıra halaylar çekerek, zeybekler oynayarak, ana caddenin sonuna kadar gidilir, dönülürdü. (s. 135).

hâlden anlamak (bilmek)

Birinin durumunu bilip o duruma göre davranmak. (Aksoy, 1988, s. 837).

— *Neyse, biz anlarız insanın hâlinden. (s. 233).*

hapis yatmak

Cezaevinde hükümlülük süresini geçirmek. (ADS).

Boş yere hapis yatıyordu. (s. 47).

haraç almak

Başkalarının sırtından geçinmek. (ADS).

Yarım saate varmadan Hüseyin’in müşterileri, Muharrem’in bu kez kendisinden haraç aldığını köye yayarlardı. (s. 158).

haram yemek

Haksız yollardan kazanç sağlamak. (Çotuksöken, 2004, s. 218).

Bu yaşa kadar haram yemedim, yine yemem! (s. 258).

harap olmak

Kötü duruma düşmek. (ADS).

Kalabalık, harap olmuş aşıllıkların arasından ilerledi, fundalıkları taramaya başladı. (s. 35).

hasta etmek

Hasta olmasına yol açmak. (ADS).

Ne gibi?

İlaçlıydı ya da o türlü bir şey. Hasta etti beni...

Yargıç az düşündü: (s. 273).

hata etmek

Yanılığa düşmek, yanlışlık yapmak. (ADS).

Avukatlarına bir mektup yazdırıp, Veli Sarı'ya ağasının vurduğunu, bir cahillik, bir hata edip kendisinin suçu üstüne aldığını, şimdi ise, ağasının hapiste onu herkesin eline bakmaya muhtaç bıraktığını açıklamayı düşündü. (s. 64).

hatırını sormak

Hâl hatır sormak. (ADS).

Hatırını soruyordu. (s. 47).

hatırı sayılır

Oldukça çok. (ADS).

— *İzmir'e de yağdı...*

— *Çok mu?*

— *Eh, hatırı sayılır... (s. 231).*

hava almak

Hoş vakit geçirmek, ferahlamak, açılmak.). (ADS).

Ne kadar gelişinde dinlenmek, bir hava almaktan başka maksat yokmuş gibi görünmeye çalışsa da, an ada bir göz ucuyla karşı kahvede tavla oynayan adamı kollamadan edemiyordu. (s. 229).

hava kararmak

Güneşin batması sonucu ortaya çıkan durum. (ADS).

Bulutlar daha da alçalmış, hava kararacağı kadar kararmıştı. (s. 252).

hayır gelmemek

Yararlı olmamak. (ADS).

Hayır gelmez bıçaktan! (s. 174).

hayran etmek (bırakmak)

Çok beğenilmek. (ADS).

Güreş zekâsına görenleri bir kez daha hayran bıraktı Tülü. (s. 148).

hayrı dokunmak

Yararlı olmak. (ADS).

Kimseye hayrı dokunmaz. (s. 160).

hazıra konmak

Başkasının malına emek vermeden el koymak. (Aksoy, 1988, s. 851).

Onlar babadan dededen hazır tarlaya konmuşlar sana bana gülerler elbet! (s. 282).

hükmü olmamak

Geçerliği, önemi, etkisi bulunmamak. (ADS).

Onun hükmü yok dedim ya! (s. 42).

helal olsun

Büyük bir yetenekle işini yapmak. (Aksoy, 1988, s. 852).

Bizden yana helâl olsun!.. (s. 162).

her kafadan bir ses çıkmak

Herkesin rastgele konuşması. (ADS).

Kadına “Ne oldu? Ne var?” diye sormasıyla her kafadan bir ses çıkmaya başladı. (s. 270).

hesap görmek

Ödeşmek. (ADS).

Görülecek hesabımız olduğu aklında mı? (s. 167).

hesap kesmek

İlişğini kesmek. (ADS).

Ekim başlarında bir gün sebze indirdiği hanın sahibiyle hesap kesmek için İzmir’e gitmişti. (s. 65).

hesap vermek

Davranışın sebebini açıklamak. (ADS).

Evet, adalet önünde hesap verecek cezasını çekecek, vicdanını karartan o kara lekeyi temizleyecekti sonunda. (s. 201).

hız almak

Birdenbire fırlamak. (ADS).

Buraya kadar, bir saatten uzun bir süredir ağır durgun karşılıklı oyun denemeleriyle sürüp giden güreş, birden şaşılacak bir hız aldı. (s. 145).

hızını almak

Yavaşlamak, hızını yitirmek. (ADS).

İlk hızını alan yağmur ölçüsünü bulmuş, sesli sesli indiriyor, geçen arabaların lastikleri hışırtılar bırakıyordu ıslak şosede. (s. 259).

hızını alamamak

Öfkesini yenememek, yatışmamak. (ADS).

Tülü, alanın kıyısına kadar kovalıyor, sonra duruyor, kaçan karşıtını bir süre bekliyor, geri dönmediğini görünce, hızını alamayarak sağına soluna bakınıyor, güreşebileceği başka bir deve araniyor, bazen o hırsıyla alanın köşelerinde bağlı öbür develerden birinin üstüne yürümeye kalkıyordu. (s. 133).

hiç değilse (olmazsa)

Bari. (ADS).

Hiç değilse ağız tadıyla şu rakılarımızı içelim bitirelim. (s. 249).

hiçe saymak

Önem vermemek. (ADS).

Bu alabildiğine senli benli davranışıyla, Turhan'ın derlenip toparlanmak, ölçülü olmak için gösterdiği çabayı hiçe indiriyordu. (s. 232).

hizmet etmek

Çalışmak, iş görmek. (ADS).

Çok geçmeden eşcinsel bir oyuncuya aksi yolda hizmet etmiş, daha da geliştiği yıllarda geçkin bir kantocuya jigololuk etmişti uzun yıllar. (s. 221).

hüküm giymek

Mahkemece cezalandırılmak. (ADS).

İkisi birden hüküm giyerlerse kim işler, kim korur, hapishaneye ikisine birden kim harçlık yetiştirirdi? (s. 45).

hor görmek

Birine değersiz gözle bakmak. (ADS).

İkisi de, üç gündür birbirlerinin sözlerini kuruyorlardı kafalarında, birbirlerini hor gören tavırlarını hatırladıkça karşılıklı birbirlerine diş biliyorlardı. (s. 163).

hoş geldiniz

Gelen kişiye söylenen selamlama sözü. (ADS).

Hoş geldin deyin konuğumuza. (s. 204).

hoş görmek

Kusur saymamak. (ADS).

Onlar beni hoş görüyor, ben de elimden geldiği kadar onları kolluyorum. (s. 240).

hoş tutmak

Birine sevecenlikle ve iyi davranmak. (ADS).

Bütün keresteciler gibi hoş tutmaya çalışırdı bölge şefliğindeki görevlileri. (s. 234).

iç çekmek

Derinden üzüntüyle soluk almak. (ADS).

Bu kez, iç bölmede yalnız kalan Bahar'ın durmadan yatağında sağa sola dönüşüne derin derin iç çekişine aklı takıldı. (s. 32).

içeriye atmak

Hapsetmek. (ADS).

Onu alır verirlerdi anasına, beni de atarlardı içeriye! (s. 92).

içeriye dalmak

İzin almadan bir yere girmek. (ADS).

Her gelen komşu yeni bir gemici feneri ile dalıyordu içeriye. (s. 152).

içi açılmak

Ferahlamak. (ADS).

Dereye inersek içim açılır..! (s. 85).

içi ezilmek

Yüreği burkulmak, üzülmek. (ADS).

Bu kuşkuyla içi ezildi. (s. 101).

içi dışı bir (olmak)

İki yüzlü olmayan, aklından geçenleri açıkça söyleyen. (ADS).

— Açık adamsın. Harbi adamsın. İçin dışın bir. Severim harbi adamları... (s. 249).

içi içine sığmamak

Coşkunluk, sabırsızlık, telaş göstermekten kendini alamamak. (ADS).

Gözlerinin İsmail'e daldığı sulara bakarken önce ıslıl ıslıl ıslıladığını, yüzünün her çizgisinde mutluluklar uçtuğunu, içinin içine sığmadığını görürler. (s. 200).

(bir şey) içinde yüzmek

Olumsuz veya olumlu bir durumun çok fazla bulunması. (ADS).

Yağmurların kesildiği yaz ayları, ince bir toz tabakası ile ağaran yaprakları, göz alan yansımalarla yoğun bir ışık seli içinde yüzerdi. (s. 125).

içinden geçirmek

Yapacağı şeyi düşünmek. (ADS).

Ablak ablak sırtıtmaktan başka bir şey bilse bari diye geçirdi içinden. (s. 220).

içinden gelmek

Yapacağı şey için içten istek duymak. (ADS).

Sık sık içinden geldiği hâlde, yine de yatağından kalkıp Bahar'ın odasına geçmeye cesaret edemedi. (s. 61).

içine çekmek

Bilincine varmak, anlamak. (ADS).

Burnuna götürüp içine çeke çeke kokladı: (s. 251).

içine doğmak

Malum olmak. (ADS).

Kocabaş'ın içine doğdu. (s. 32).

içini boşaltmak

Öfkesini dışa vurmak. (ADS).

Kız bir çabukta içini boşalttı: (s. 82).

içini çekmek

İç çekmek. (ADS).

Maliyeci içini çekti: (s. 182).

içini ezmek

Üzüntüsünü, sıkıntısını duymak. (ADS).

Kapıldığı pişmanlık duygusu gittikçe daha çok içini eziyordu. (s. 106).

içini sarmak

Hep onunla meşgul olmak, sürekli düşünmek. (ADS).

Bu yüzden gittikçe artan bir sıkıntı sarıyordu içini. (s. 89).

içi rahat etmek

Kaygılanacak durumun bulunmadığını öğrenip ferahlamak. (ADS).

Bu yüzden içi yine rahat etmedi. (s. 46).

idare etmek

Yönetmek, çekip çevirmek. (ADS).

Siz, siz kim oluyorsunuz beni idare edecek? (s. 217).

ifadesini almak

Sorguya çekmek. (ADS).

Kocabaş'Tarın ilk ifadeleri alındı. (s. 36).

ifade vermek

Bir hukuk olayıyla ilgili bildiğini ve gördüğünü yetkililere söylemek. (ADS).

Şimdi ona göre ifade versin... (s. 42).

iğne üstünde oturmak

Diken üstünde oturmak. (ADS).

Büyük küçük herkes güreşin sıtmasına tutulmuştu. İğne üstündeydi. (s. 140).

iki ucunu bir araya getirememek

İşleri düzene koyamamak, gelirle gideri denkleştirememek. (ADS).

Ev kirası, giyim, kalem, defter, boğaz gideri, ayrıca kendisi de içkiyi sevdiği için iki ucunu bir araya getiremiyordu. (s. 236).

iki paralık etmek

Değerini yitirmek, düşürmek. (ADS).

“Erkekliğin itibarını iki paralık ettin!..” (s. 194).

ileri gitmek

Söz ve davranışta ölçü dışına çıkmak, gereksiz, aşırı davranışta bulunmak. (ADS).

İleri gitmesin, yılsın dedik... (s. 37).

ilgisini çekmek

Alaka duymak. (ADS).

Konuşma oturanların ilgisini çekti. (s. 59).

ilgi duymak

Değer vermek, yakınlık duymak. (ADS).

Seyirci belki de hiç düşünmeden bu yakınlıktan ötürü ilgi duyuyor, kendisini kaptırmış, dakikaların nasıl geçtiğini anlamadan izliyordu güreşi. (s. 144).

imdadına yetişmek

Yardım etmek. (ADS).

Konu komşu da kalmamıştı yakında imdadına yetişecek! (s. 90).

istek duymak

Arzulamak, bir şeye eğilim duymak. (ADS).

Turhan içmek isteği duydu yeniden. (s. 243).

işaret vermek

Bir şeyi belli ederken araç kullanmak. (ADS).

Ömer’e “yürü sen” anlamına bir işaret verdi... (s. 85).

iş bitirmek

Bir durumu ya da olayı iyi bir sonuca ulaştırmak. (ADS).

Öğleden sonra, zeytin bakım memurluğunda işini bitirinceye kadar, karşılaştığı uzak yakın tanıdığı kim varsa, Hasan’a “Başın sağ olsun” dedi. (s. 60).

işe yaramak

Elverişli olmak. (ADS).

Beş on gün hep yazdırmayı düşündüğü bu mektubun da işe yarayacağına aklı kesmedi.
(s. 64).

iş bozmak

Verilen sözü tutmamak, yapılan anlaşmaya uymamak. (ADS).

Anasına bu iş bozma gibilerden kaşlarını çattı. (s. 174).

iş düşmek

Başkasının yardımına ihtiyaç duymak. (ADS).

Bir gün sana bir işim düşmedi. (s. 169).

iş ne

Ne iş var? (ADS).

— *Peki, bu silahların damınızda iş ne? dedi.* (s. 37).

iş pişirmek

Aralarında gizlice anlaşmak. (ADS).

Bana öyle geldi ki siz daha önce aranızda iş pişirmiş, mercimeği fırına vermişsiniz. (s. 269).

işine bak!

“Sen karışma” anlamında bir söz. (ADS).

Sen işine bak, o kadar. (s. 27).

işine gelmek

Düşüncesine, çıkarına, amacına uygun olmak. (ADS).

— *İşine gelmem öyle mi?* (s. 87).

işini bilmek

Çıkarını bilmek, nerede, nasıl yararlanacağını bilmek. (ADS).

O yıl, işini bilen bir organizatör, deve güreşlerinin Ankara’da yaşayan Amerikalılar, yabancılar için çok ilgi çekici bir gösteri olacağını düşündü. (s. 149).

işini bitirmek

Argo öldürmek. (ADS).

Hadi işini bitir, arkadaşlarını al gel. (s. 204).

işin içinden çıkmak (sıyrılmak)

Bir sorunu çözümlmek, bir şeyi anlamak. (ADS).

Kendisinin işin içinden büsbütün sıyrıldığına iyice inandı. (s. 55).

işe karışmak

Görev almak, bir konuda katkıda bulunmak. (ADS).

Şerif Ali’nin anası, oğlu “git” dediği için karışmıştı bu işe sadece! (s. 104).

iş ki

Yeter ki. (ADS).

İş ki kismetleri açık olsun. (s. 246).

iş mi?

Yapılan şeyin küçümsendiğini, beğenilmediğini bildiren söz. (ADS).

İş mi bu benim ardında koştüğüm? (s. 252).

iştahı yerinde olmak

Yaşaması, yemesi ve içmesi düzenli olmak. (ADS).

Benim iştahım yerinde, perhizim yok, ama doyamıyorum işte! (s. 255).

iş yapmak

Çalışmak. (ADS).

Aktör adlarını, ne iş yaptıklarını sordu. (s. 204).

iş vermek

Herhangi birine yapacak iş göstermek. (ADS).

... işliklerde iş verirlerse çalıştı. (s. 65).

iş tutmak

İş yapmak, çalışmak. (ADS).

İnsan erkek olur da, bu yaşta alnının teriyle ekmeğini kazanacağı bir iş tutmaz mı? (s. 81).

işini uydurmak

Açıkgöz ve kurnaz davranıp işini istediği gibi biçimlendirmek. (ADS).

Turhan yine biliyordu ki, Sedat Ören kimlerle işini uydurup kimlerin gönlünü ederse etsin, kendisi yani Yalılıkahveler kolcusu Turhan Bozkaya, şimdi oturduğu gibi sırtını şoseye verip görmezlikten gelmedikçe, o ormandan kesilen tomrukları dağdan indirecek kamyonlar Yalılıkahveler'den geçemezdi... (s. 235).

itişip kakışmak

Birbirini itmek. (ADS).

Akasyanın altında bir iki hamal ile şoför yardımcısı, arada bir itişip kakışarak bekliyorlardı. (s. 181).

iyi etmek

Uygun, yerinde bir davranışta bulunmak. (ADS).

— *İyi ettin, dedi, iyi ettin de azarladın! (s. 76).*

iyilik görmek

Manevi ve maddi yardım görmek. (ADS).

Bütün iyiliklerimi görenler çekti gitti. (s. 218).

izin almak

Herhangi bir şeyi yapmak için onay almak. (ADS).

Avukatları, jandarmalardan izin aldı. (s. 50).

iz sürmek

Takip etmek. (ADS).

Ömer, dayısı, dayısının oğulları, Veli Güzel, evlerinden çiftelerini, tüfeklerini kapan daha otuza yakın köylü, izleri sürerek ilerlediler. (s. 118).

kabadayılık taslamak

Kabadayı gibi görünmeye çalışmak. (ADS).

Muharrem, Dağlı'nın Abdurrahman'ı terslemesine, kahvede kabadayılık taslar hallerine tutulmuştu. (s. 163).

kabahati (birine, bir şeye) yüklemek

İşlediği suçu birilerine at yığmak. (ADS).

Kabahati hâkime ya da başka bir sebebe yükleyeceklerdi. (s. 22).

kabuk bağlamak

Kabuklanmak. (ADS).

Yukarılarında, budandıkça yinelenen, saydam kabuklarıyla körpe derilerinin altında kan dolaşımı görünen, çocuk kollarını andıran genç sürgünleri; ortalara yakın, yüzyılların dövmelerini taşıyan ana dalları; aşağılara indikçe kararan, nasırlı bir kabuk bağlayan yaşlı gövdesi, irili ufaklı sayısız urlarıyla geçmişle gelecek arasında yükseliyordu. (s. 125).

kadeh kaldırmak

Herhangi birini onurlandırmak için içmeden kadehleri yukarı kaldırmak. (ADS).

Turhan'a doğru kadehini kaldırdı: (s. 240).

kafa atmak

Kavga sırasında karşıdakinin yüzüne, sert ve şiddetli bir biçimde kafayla vurmak. (ADS).

“Çiğnenirseniz, birinize bir kafa atarsa karışmam!” (s. 127).

kafayı çekmek

İçki içmek. (Aksoy, 1988, s. 899).

... ayakta kafayı çeken Muharrem'in dükkâna girip çıkanlara aldırmadan adamına, “Eli titremedi mi pintinin?” (s. 158).

kafa kafaya vermek

Dayanışmak. (ADS).

Siz şimdi işin o yanını bırakın da kafa kafaya verin, düşünün, taşının, kararlaştırın, işinize nasıl gelirse öyle davranın! (s. 41).

kafasını/başını ezmek

Etkisiz duruma getirmek. (ADS).

— *Kafanı bununla ezerim seni! (s. 74).*

kafa tutmak

Karşı gelmek, diklenmek. (ADS).

Göz göze geldiklerinde Turhan'ın kafa tutma gücünü yitirdiğini, ne türlü davranacağını henüz kestiremediğini gördü. (s. 232).

kafası kızmak

Öfkelenmek. (ADS).

Bir gün beş lira için kafamı kızdırdı. (s. 160).

kahrından ölmek

Çok üzölmek. (ADS).

Sonra, annesinin kahrından verem olup ölməsi, babasının kendini evlatlıktan reddetmesi, geceli gündüzlü çalışarak o kadını mutlu etmeye çalışması, lüksünü karşılamak için zengin bir arkadaşının evinden milyonluk gümüş takımlarını çalmak zorunda kalması, ellerine geçen para bitince o hain kadının çıktığı bataklığa geri dönmesi... (s. 211).

kalbura dönmek

Delik deşik olmak. (ADS).

Yeniler, çoğu güneşten sararmış, dört yanı raptiye delikleriyle kalbura dönmüş bu fotoğrafları anlamsız görerek, toz almışçasına kaldırdılar. (s. 124).

kan ısınmak

Herhangi birine karşı yakınlık duymak. (ADS).

Hatta bir dediği bir dediğini tutmayan, günü gününe uymayan, delilleri, kanının ısındığına başka, gözünün tutmadığına başka türlü yorumlayan, uygulayan hâkimler görmüştü. (s. 22).

kan istemek

Öldürölen kimsenin öcünün alınmasını istemek. (ADS).

— *Kan isterim! Kan! (s. 117).*

kan kardeşi (olmak)

Birbirinin birer damla kanını yalama yoluyla kardeş olduklarını kabul edenlerden her biri. (Aksoy, 1988, s. 906).

— *Gödençe muhtarının kızıyla kan kardeşi olduk, dedi. (s. 84).*

kanına girmek

Birini öldürtmek veya öldürmek. (ADS).

Kanına girerim anladın mı? (s. 74).

kan ter içinde (olmak)

Çok terli, perişan ve yorgun bir durumda. (ADS).

İhtiyar babasının, bacak kadar kardeşinin çekmedikleri kalmasın, bu onların kan ter içinde biriktirdiğini harama saçsın! (s. 99).

kapısını çalmak

Birine başvurmak. (ADS).

Kendisi “olmaz, kazanamazsınız” diyecek olsa, Veli ile arkadaşları başka bir davavekilinin kapısını çalacaklar mutlaka bu davayı açacaklardı. (s. 22).

karar kılmak

Birçok seçenek içinde birini seçmek. (ADS).

Sonunda orta boy bir söğüt dalında karar kıldı. (s. 175).

karar vermek

Kararlaştırmak, bir sorunu karara bağlamak. (ADS).

Kararını verdi, ne yaparsa yapsın, kızgınlığını açığa vurmayacaktı. (s. 55).

karın doyurmak

Geçinmek. (ADS).

Öğle vakti, kahvedekiler karın doyurmak için dağılırken, içlerinde Osman'ın öldüğüne inanmayan biri varsa o da Hasan'dı. (s. 60).

karşı koymak

Boyun eğmemek. (ADS).

Jandarmaların yaklaşmasını önlemelerine karşı koyarak merdiven altının kapısına kadar Osman'ın yanı sıra koştu: (s. 50).

karşılık vermek

Yanıt vermek. (ADS).

Hasan düşünmeden karşılık verdi. (s. 18).

karşısına dikilmek

Karşıt olmak. (ADS).

Havuzun alt başında kalan bahçelerin sahipleri dikiliyordu karşısına! (s. 11).

karşı çıkmak

Cephe almak. (ADS).

— *Peki sen candarmalara karşı çıkmışsın. (s. 275).*

karşı gelmek

Başkaldırmak. (ADS).

Büyüğün karşı mı geliyorsun? (s. 28).

karşı karşıya gelmek

Birden karşılaşmak. (ADS).

Karşı karşıya geldiklerinde yine hızlandı. (s. 144).

kaskatı kesilmek

Donup kalmak. (ADS).

Yatağında kaskatı kesildi. (s. 112).

kaşlarını çatmak

Kızmak, öfkelenmek. (ADS).

Muharrem kaşlarını çattı: (s. 160).

kavga çıkarmak

Kavgaya neden olma. (ADS).

Yolunu beklerler, sebepli sebepsiz kavga çıkarırlar, taşa tutarlar, ablalarına, kız kardeşlerine söverler, el şakalarıyla erkekliğine sataşırlardı. (s. 173).

kavga çıkmak

Dövüş meydana gelmek. (ADS).

Yerli seyircilerle yer yer kavgalar çıktı aralarında. (s. 147).

kavgaya girişmek (veya tutuşmak)

Kavgaya başlamak. (ADS).

... sığırtmaçlarla kavgaya tutuştukları olur. (s. 9).

kendine gelmek

Ayılmak. (ADS).

Belki kendine gelir... (s. 259).

kendine yedirememek

Kendisine başkasının yaptığı işi onur kırıcı sayıp tepki göstermek. (ADS).

Yenilgiyi yedirememiştii kendine. (s. 136).

kendini alamamak

Bir işi istemeyerek yapma durumuna girmek. (ADS).

Dışarıya kulak vermekten kendini alamıyordu. (s. 94).

kendini atmak

Vakit geçirmeden gitmek. (ADS).

Pantolonu ceketi elinde avluya attı kendini. (s. 152).

kendini beğenmek

Başka insanları küçümseyerek kendini üstün görmek. (ADS).

— *Kendilerini pek beğeniyorlar anlaşılan... (s. 214).*

kendini bırakmak

Gevşek, rahat bir biçimde kalmak. (ADS).

Bahar'ın hiçbir şeyin farkında olmadığını görünce, kendini otobüsün sarsıntısına bıraktı. (s. 52).

kendini bulmak

Kendine gelmek. (ADS).

Herkes yalnız kalınca yenilgiyi aklına getiriyor, ürküyor, güreş günü evden çıkmamayı ya da kasabadan uzaklaşmayı düşünüyor, karamsarlıktan bunalınca, çınara, anıta doğru yürürken buluyordu kendini. (s. 140).

kendimi bildim bileli

Eskiden beri, öteden beri. (ADS).

Şurada iki ev ötemizde, kendimi bildim bileli komşumuzsunuz! (s. 103).

kendi hâline bırakmak

Karışmamak, ilgilenmemek. (ADS).

Dağlı, yularını semerin ön kaşına sarmış, hayvanı kendi hâline bırakmıştı. (s. 103).

kendini düşünmek

Bencil davranmak, daima kendi çıkarını kollamak. (ADS).

Yalnız kendimi düşünmem. (s. 241).

kendini göstermek

Belirmek, ortaya çıkmak. (ADS).

İzmir Körfezi'ndeki boş adalardan birini hazineinden kiralamış gibi gösteriyordu kendini. (s. 235).

kendini kaptırmak

Başladığı işten kendini kurtaramamak. (ADS).

Seyirci belki de hiç düşünmeden bu yakınlıktan ötürü ilgi duyuyor, kendisini kaptırmış, dakikaların nasıl geçtiğini anlamadan izliyordu güreşi. (s. 144).

kendini tutmak

Kendine hâkim olmak. (ADS).

O anda hâkimlerin önüne fırlamamak, “Yalan!” diye bağırmamak için kendini güç tuttu. (s. 49).

kendini tutamamak

Kendine hâkim olamamak. (ADS).

Bir gün prova sırasında kafası kızmış, daha çok tutamamıştı kendini. (s. 209).

kestirip atmak

Ayrıntılı düşünmeden kesin yargıya varmak. (ADS).

Kestirip attı: (s. 102).

keyfi gelmek

Neşelenmek. (ADS).

Keyfi yerine gelmişti. (s. 232).

keyfini kaçırmak

Üzmek. (ADS).

Onu gören çocukların da keyfi kaçtı. (s. 157).

kına gibi

Çok ince. (ADS).

Kına gibi derler o taraflarda iyi işlenmiş topraklara. (s. 283).

kısa kesmek

Sözü uzatmamak. (ADS).

Sanki mahkemeden geri çağıracaklar, başkan, karan yanlış okuduk, katil kardeşin değil sensin diyecekmiş gibi, avukatın bütün dediklerini kısa kesiyordu. (s. 51).

kıymetini bilmek

Değerini, önemini, bilmek. (ADS).

Ama sen kıymet bilecek adam mısın? (s. 92).

kız almak

Bir ailenin kızını gelin olarak almak. (Aksoy, 1988, s. 932).

Yıllardır karşılıklı kız alır verir, çarşıda pazarda bir araya gelirler, askerde aynı birliklere düşerlerdi. (s. 137).

kız gibi

Yeni ve çok güzel. (ADS).

Çeliğine ustasının su verdiği besbelli kız gibi söğüt dalı, iki yüzü güneşte pırıl pırıl, dala değdi mi dokunsa gidiyordu... (s. 176).

kim oluyor?

“Kendini ne sanıyor, ne hakkı var?” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

Siz, siz kim oluyorsunuz beni idare edecek? (s. 217).

köpek gibi

Çok yaltaklanan. (ADS).

Köpek gibi ne dolanıyorsun ardımda! (s. 195).

kolu kanadı kırılmak

Çaresiz kalma. (ADS).

Bahar, damın içinde kolu kanadı kırık dolaşıyordu. (s. 60).

konu komşu

Komşular ve yakın yerde oturanlar. (Aksoy, 1988, s. 937).

Ülen Osman, konu komşu aranızda anlaşsanız olmaz mıydı? (s. 25).

kolları sıvamak

Paçaları sıvamak. (Aksoy, 1988, s. 936).

Gömleğinin kollarını sıvadı. (s. 170).

koluna girmek

Kolunu birinin koltuğu altından geçirmek. (ADS).

Koluna girip Gülsüm Kadın'ı geri çevirmek istediler. (s. 76).

kopup gelmek

Çok uzak bir yerden gelmek. (ADS).

Bahçelerindeki çardaklarda kim varsa kopup geldi, havuzun başında toplandı. (s. 26).

korku salmak

Korkutmak. (ADS).

Dev yapısı ile korku salan görünüşünü unutturmak istercesine yatışırdı bir süre. (s. 127).

koynuna girmek

Biriyle sevişip yatmak. (ADS).

Bahar koynuna girdiği günden beri gebeydi. (s. 65).

kötü gözle bakmak

Cinsel duygu ile bakmak. (ADS).

Bahar'a kötü gözle bakar, hallenirsen, elime ilk geçtiğin gün doğrarım seni! (s. 64).

kucağına oturmak

Argo birinin amaçlarına alet olmak. (ADS).

Kasabada kucağına oturmadiğın kimse kaldı mı? (s. 186).

kulağına gelmek

Kulağına çalınmak. (ADS).

Sadece Osman'ın "Yok" dediği geldi kulağına. (s. 49).

kulak arkası (ardı) etmek

Göz önünde tutmamak. (ADS).

Kulak ardı edeceğine o coşku ile karşılık vermeye kalktı bu sözlere. (s. 146).

kulak asmak

Önem vermek, dinlemek. (ADS).

Sen ruhsata kulak asma! (s. 41).

kulağına çalınmak

Başkasına söylenirken kendisi de duymuş olmak. (ADS).

Hasan'ın kulağına bir ara okunanlar arasında "Cezaevi" sözü çalındı. (s. 57).

kulak kabartmak

Belli etmeden dinlemek. (ADS).

Daha da kulak kabarttı. (s. 33).

kulak kesilmek

Dikkatle dinlemek. (ADS).

Elleri, hızla vuran yüreğinin gümbürtüsünü bastırmak istermiş gibi, göğsü üstünde, kulak kesilmiş, dışardan gelecek iki el çifte sesini bekliyordu! (s. 112).

kulak vermek

İşitmeye çalışmak. (ADS).

Yatağının içinde bir süre dışarıya kulak verdi. (s. 13).

kulp takmak

Kusur bulmak. (ADS).

Her ünlüye kulplar taktı. (s. 207).

kuşkusu kalmamak

Şüphe duymamak. (ADS).

Avlu kapısından içeri girerken, o güne kadar, ne derece ileri gittiklerini bilmeseydi de, kızı ile Şerif Ali arasında bir yakınlık olduğundan kuşkusu kalmamıştı. (s. 77).

kurban gitmek

Zarara uğramak, suçsuz yere ölmek. (ADS).

Kendi oyununa kurban gittiğini söylüyorlardı. (s. 146).

kusura bakmamak

Hoş görmek. (ADS).

Kusura bakma... (s. 233).

kuşku uyanmak

Kuşku oluşmak. (ADS).

Veli'nin belli belirsiz gözünü korkutmaya kalkışması içindeki bütün kuşkuları uyandırdı. (s. 19).

kuvvet bulamamak

Cesaret edememek. (ADS).

Ümmühan kapının içinde durup ardından bakmasa, üç adımlık sokağı geçip kapılarının ipine asılacak kuvveti bulamayacaktı sanki kendinde. (s. 97).

kuyruk sallamak

Yaltaklanmak. (ADS).

Kadınlar da kendilerini tutsun, kuyruk sallamasınlar! (s. 97).

kuyusunu kazmak

Tuzak kurmak. (Aksoy, 1988, s. 949).

Kendilerini etraftan üstün gören küçük memurlar ya da durmadan bir başkasının kuyusunu kazmak için uğraşan ilçe politikacılarıyla düşüp kalkmaktansa, avukat, Urla'da kaldıkça onların küçük arkadaş topluluğuna katılmaktan hoşlanırdı. (s. 178).

laf atmak

Söyleşmek, konuşmak. (ADS).

Gel bakalım şöyle, oturalım, iki lâf atalım karşılıklı... (s. 233).

laf dinlemek

Söz dinlemek. (ADS).

Bu evde akşam sabah Şerif Ali'nin lafını mi dinleyeceğiz? (s. 106).

laf etmek

Söz etmek. (ADS).

İnsan lâf etse kendi sesini yadırgar. (s. 197).

layık görmek

Yakıştırmak, uygun görmek. (ADS).

Kendinize lâayık görmediniz beni... (s. 216).

leşini sermek

Öldürmek. (ADS).

Alimallah kadınlığımla, gençliğine bakmadan kapının önüne leşini sererim senin. (s. 75).

mahkemeye vermek

Dava açmak. (ADS).

Sen beni mahkemeye verecek kim oluyorsun? (s. 195).

masrafı çekmek

Gideri karşılamak. (ADS).

Masrafını çektim, heyete varıp bir senet imzalamaya zor gönlünü ettim. (s. 281).

mecrası değişmek

Bir iş, bir olay için gidişi, yönü, doğrultusu değişmek. (ADS).

Kocabaş'lar tarafından umuma ait suyun mecrasının değiştirildiğini, öne sürerek müvekkillerinin bu yüzden uğradıkları zararı belirtti. (s.22).

merak etmek

Üstüne düşerek yapmak istemek. Krş. “Merak sarmak”. (Aksoy, 1988, s. 964).

Merak etme! (s. 51).

mercimeği fırına vermek

İşi pişirmek. (Aksoy, 1988, s. 964).

Bana öyle geldi ki siz daha önce aranızda işi pişirmiş, mercimeği fırına vermişsiniz. (s. 269).

mesele yok!

Herhangi bir güçlük, sıkıntı yok anlamındaki söz. (ADS).

Madem bir araya geldik mesele yok. (s. 233).

meydan okumak

Çekinmeden, korkmadan yarışmaya ya da kavgaya çağırarak. (ADS).

Tülü armağanlarını aldıkça durur, arka ayaklarını yana açarak gerer, başını geriye atıp hamutuna sürte sürte köpürür, meydan okuyan sesler çıkarır, silkinirdi. (s. 130).

müsaade etmek

İzin vermek. (ADS).

— *Müsaade et de gelsin, dedi. (s. 245).*

nara atmak

Yüksek sesle haykırmak. (ADS).

Arkadaşlarına, geveleyerek, o atlıya bir daha Gölcük'e ayak attırmayacağını, Hacer'e dünyayı zindan edeceğini söylüyor, arada bir sesini yükselterek, yeminler, küfürler ediyor, nara atıyordu. (s. 99).

namaza durmak

Namaza başlamak. (ADS).

Çoraplarını, yemenilerini giyip, yüzü kibleye, Seferihisar şosesinin karşı tepelerden ilk çıktığı yere dönük, namaza durdu. (s. 170).

namusunu temizlemek

Ahlak ve onuruna ters düşen bir durumdan kurtulmak için birini veya kendini öldürmek. (ADS).

— Hadi, temizleyin namusunuzu, şerefinizi! (s. 118).

nasıl olsa

Her durumda, er geç. (ADS).

Öğleye doğru, o islim üstünde, Sedat Ören'in Yalılıkahveler'e geldiğini görünce, "Nasıl olsa kuyruğu elimde" diye düşünmüştü bu kez. (s. 236).

nazar değmek

Göz değmek. (ADS).

Nazar değdi kızıma! (s. 85).

ne demek?

"Öyle şey olur mu, o nasıl şey, yakışık alır mı?" anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

— Sen ne demek istiyorsun? (s. 28).

ne demeye...

Ne diye, nasıl bir düşünceyle, hangi maksatla, niçin? (Aksoy, 1988, s. 978).

Madem öyle, ne demeye Bahar kalksın da kapısını ardından dayakla dayasın? (s. 53).

ne de olsa

"Ne denli eksiği, kusuru olursa olsun, böyle olmakla birlikte" anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

Bekâr kısmı avare olur ne de olsa! (s. 104).

nedir ki

Önemsiz, değersiz. (ADS).

Nedir ki haberleri parça parça geliyordu. (s. 235).

ne diye

Nasıl bir düşünceyle, niçin? (Aksoy, 1988, s. 978).

Osman'ı kurtarmak için yalan söylüyor hâkim bey, benim silahım belli, ben çifttem dururken ne diye grayı alayım?.. (s. 44).

nefes çekmek

Bir şey ya da sigaranın dumanını içine çekmek. (ADS).

Dudakları gerile gerile sigarasından bir iki nefes çekti, boşalttı. (s. 90).

ne gibi?

Nasıl, ne türlü? (ADS).

— Tadı bir tuhaf! — Ne gibi? Bardağı bir daha kokladı: (s. 253).

ne hâlde?

Hangi durumda? (ADS).

“Görüyorsun ya, komşu tarla ne halde!” (s. 283).

ne var ki

Aralarında farklılık bulunan cümleleri bağlamak için kullanılan söz. (ADS).

Ne var ki yaptığı hırsızlık anlaşılmıştı. (s. 211).

ne münasebet!

İlgisi yok. (ADS).

Kemal irkildi: — Ne münasebet? (s. 274).

ne var ne yok

İşler nasıl? (ADS).

“Ne var ne yok?” diyordu. (s. 65).

ne o?

Ne oluyor? (ADS).

Yerine oturunca Turhan’ın bakışları çocukla karşılaştı: — Ne o? — Annem yemeğe bekliyor... (s. 245).

ne olursa olsun

“Her durumda, olumlu veya olumsuz bütün şartlarda” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

— Ne olursa olsun, kaçırdım! (s. 91).

ne olur ne olmaz

“Her ihtimali düşünmek gerekir.” anlamında kullanılan bir söz. (ADS).

Ne olur ne olmaz yelek cebinde vazelin tüpüyle dolaştığını o yıllarda herkes bilirdi tiyatrodaki. (s. 206).

ne olacak!

Önemi yok. (ADS).

— Sorsam ne olacak? (s. 246).

ne oluyor?

Ne gereği var veya ne karışıyor? (ADS).

“Ne oluyor bu hergeleye? Niyeti ne?” (s. 227).

ne yaptığını bilmemek

Aklı başında olmadığından bilinçsizce davranmak. (ADS).

Fakat üçü de ne yapacaklarını bilmiyorlardı. (s. 20).

ne yaparsın (yapmalı) ki

Ne çare ki. (ADS).

— *Bu değildi benim sizlere göstermek istediğim oyun, ama ne yaparsın, kumpanyam dağıldı... (s. 214).*

not almak

Bir şeyin özelliğiyle alakalı bir karar vermek. (ADS).

Daha tam notunu almış değil seyirciden... (s. 206).

numara yapmak

Yalancıkdan durumlar takınmak, olmamış şeyi olmuş gibi göstermek. (Aksoy, 1988, s. 982).

Ama işte oyuna dalmış numarası yapıyor, gelişinden habersiz görünmeye çalışıyordu (s. 227).

ocağı batmak

Soyu tükenmek veya yuvası yıkılmak. (ADS).

Ocakları batsın inşallah! (s. 14).

oflayıp puflamak

“Of, puf” diyerek sıkıntısını, acısını dışa vurmak. (ADS).

Ağasının yanında sıkıntıdan göğüs geçirdiğini, oflayıp pufladığını duyuyordu. (s. 43).

oh çekmek

Birinin kötü duruma düşmesine sevinmek. (ADS).

Derin bir soluk aldı, oh çekti. (s. 228).

o kadar

Çok fazla. (ADS).

İkisi, ne kadar ellerinden gelirse o kadar çabuk, bölmelerine çekilirler, kapılarını kapamaları ile birlikte, İçerden onun uykusunu kaçıran solumaları duyulmaya başladılar. (s. 10).

omuz kaldırmak

Bilmez gibi davranmak. (ADS).

Tavla arkadaşı zarlarını atarken, yalnız onun anlayacağı bir dille, “Ne yapayım, tınmıyor!..” der gibi kaldırdı omuzlarını. (s. 230).

omuz silkmek

Önem vermemek, aldırmamak. (ADS).

Kız omuz silkti. (s. 73).

omuz vermek

Omzuyla dayanmak. (ADS).

Aşçı, kapının yan kirişine omuz vermiş, yağmura dalmıştı. (s. 259).

onuruna dokunmak

Birinin haysiyetini, gururunu, incitmek. (ADS).

Karısının önünde azarlanmak gittikçe onuruna dokunmaya başladı. (s. 28).

onuruna yedirememek

Kendine yedirememek. (Aksoy, 1988, s. 988).

Şimdi, ağabeyini ele vermeyi onuruna yediremiyordu. (s. 39).

ortada bırakmak

Birini çok güç bir durumdayken terk etmek. (ADS).

Böyle rezil edip ortada bırakmasına, karşıdan bakacak mısınız o köpeğin beni? (s. 117).

ortadan kalkmak

Yok olmak. (ADS).

Yargıtay karan onaylayınca, arada bir Hasan'ı yoklayan başka bir korku da ortadan kalktı. (s. 55).

ortadan kaldırmak

Yok etmek. (ADS).

Köpeği ortadan kaldırmakla işe başlamışlardı. (s. 32).

ortak etmek

Bir şeyi paylaşmaya razı olmak, katılmaya onay vermek. (ADS).

Sen çalış çabala, kardeşim de, malına ortak et, o ağzını açıp, ağa sen meraklanma demesin! (s. 43).

ortalık ağarmak

Sabah olmaya başlamak. (ADS).

Ortalık ağarincaya kadar yalnız ağasıyla karşılaşacakları saati düşündü. (s.68).

ortalık karışmak

Toplumda veya devletler arasında düzensizlik baş göstermek. (ADS).

Hakemler develeri ayırırlarken ortalık birden karıştı. (s. 147).

ortaya çıkmak

Meydana çıkmak. (ADS).

İkisi de silahlarını doldurup, karartılar ortaya çıktıkça boşalttılar. (s. 35).

ortaya koymak

Herkesin görebileceği yere koymak. (ADS).

Kasaba ileri gelenleri, büyük toprak sahipleri, kazanan develere verilecek seccadeler, kelle halıları, nazarlıklı reşat altınları koyarlardı ortaya. (s. 134).

oturup kalkmak

Hareket etmek. (ADS).

Oturup kalktığınız dam aynı. (s. 41).

o gün bugün(dür)

O zamandan beri. (ADS).

O gün bu gün derken kaza gününe kadar nikâhları uzamıştı. (s. 57).

oyuna gelmek

Aldatılmak. (ADS).

Oyuna gelecek gibi görünüyordu. (s. 145).

oyuna getirmek

Aldatmak, tuzağa düşürmek. (ADS).

Oyununa getirebilirse bacaları arasında kıstırıp bütün ağırlığıyla çökecek oturacaktı başının üstüne. (s. 145).

(birine) oyun etmek

Kurnazlık yaparak birini aldatmak. (ADS).

— *Oyun ediyor bana namussuz! (s. 89).*

öküz gibi

Anlayışsız bir biçimde, aptal. (ADS).

Öküz gibi, inek gibi çalışsın! (s. 285).

ölçülü olmak

Hassas, dikkatli düşünceli olmak. (ADS).

Bu alabildiğine senli benli davranışıyla, Turhan'ın derlenip toparlanmak, ölçülü olmak için gösterdiği çabayı hiçe indiriyordu. (s. 232).

ölü gibi olmak

Kımıldamayan, hareketsiz. (ADS).

Sapsarısın, ölü gibisin! (s. 85).

öne sürmek

İleri sürmek. (ADS).

“Kocabaş'lar tarafından umuma ait suyun mecrasının değiştirildiğini” öne sürerek müvekkilinin bu yüzden uğradıkları zararı belirtti. (s. 22).

önüne çıkmak

Karşısına çıkmak. (ADS).

“Bektaş bir iki önüne çıkmayı denedi Gülsüm'ün, söktüremedi...” (s. 194).

önüne dikilmek

Karşısında dikilmek. (ADS).

Damın önüne dikilip karanlığa gözlerini dikti. (s. 33).

önüne düşmek

Birinin önünden yürümek. (ADS).

Hadi bakalım, düş önüme de göster! (s. 167).

önüne gelen

Rastgele herkes. (Aksoy, 1988, s. 997).

Önüne gelene sataşıp durma!.. (s. 28).

önüne geçmek

Önlemek. (ADS).

Ethem, Veli'nin önüne geçti: (s. 19).

önüne katmak

Önden yürütüp kendisi ardı sıra gitmek. (ADS).

Ömer, eşeği önüne katıp avlu kapısının ardına kadar açık iki kanadı arasından çıkardı. (s. 85).

önünü kesmek

Yolunu kesmek. (ADS).

Merdiven altının aralığında önünü kesen jandarmalar, Bahar'ı zar zor aralıktan uzaklaştırdılar. (s. 50).

öte beri

Ufak tefek şeyler; yiyecek ve başka eşya. (Aksoy, 1988, s. 998).

Sen Osman'a öteberi hazırla... (s. 54).

öteden beri, (ileriden beri)

Eskiden beri, uzun zamandan beri. (Aksoy, 1988, s. 999).

Bahar'ın öteden beri aklından geçenleri anlayıp anlamadığını çözmeye çalışırken, utanmış bozulmuştu. (s. 53).

öyle gelmek

Sanmak, zannetmek. (ADS).

Belki de görenlere öyle geldi. (s. 186).

öyle olsun

Peki, pekâlâ. (ADS).

— Öyle olsun, dedi. Bildiğin gibi... (s. 214).

özür dilemek

Bir işten bağışlamasını istemek. (ADS).

Aşçı özür diledi: (s. 237).

payını almak

Azarlanmak, paylanmak. (ADS).

Oyuna başlamadan önce payını almıştı kahvenin sahibinden. (s. 213).

patırtı çıkarmak

Kavga çıkarmak. (ADS).

Arkadaşları onu evine sokmak isterken, Gülsüm Kadın, çıkardıkları patırtıyı duydu. (s. 99).

park etmek

Taşıtı yol kenarında ya da onlar için ayrılmış olan yere bırakmak. (Aksoy, 1988, s. 1006).

Çay bahçesinin önünde park etmiş taksilerin karaltılarına doğru yürümek istedi aktör: (s. 218).

parmak kadar... (olmak)

Çok küçük. (ADS).

Şunun şurası parmak kadar su! (s. 17).

peşkeş çekmek

Verilmemesi gereken bir şeyi uygunsuz bir amaçla veya yersiz olarak birine vermek. (ADS).

Peşkeş çeke çeke Yeşilçam'da kendine yer sağladığını söyledi. (s. 207).

pes demek

Boyun eğmek. (ADS).

Yine de bağırmıyor, pes demiyordu. (s. 151).

pes etmek

Pes demek, yenilgiyi kabul etmek. (ADS).

Neden sonra, pes etmem!.. (s. 151).

peşine takılmak

Peşine düşmek. (Aksoy, 1988, s. 1011).

Hayvanın peşine takıldı. (s. 31).

pişmanlık duymak

Pişman olmak. (ADS).

İnadında bu kadar ileri gittiği için, ilk kez pişmanlık duydu. (s. 106).

pusuya düşmek

Pusu kuran kimsenin saldırı alanı içine girmek. (ADS).

Yolda her adımda pusuya düşürülebilirdi. (s. 165).

rahat bırakmamak

Tedirgin etmek. (ADS).

Ama geçmiyordu o kimse, “Pis lânet” hâlâ kendisini rahat bırakmıyordu. (s. 94).

rahatı kaçmak

Üzölmek, tedirgin olmak. (ADS).

Fakat o günlerde bir karşılaşma Hasan’ın bütün rahatını kaçırdı. (s. 65).

razı etmek

Kabul ettirmek. (ADS).

Bir kahve içmeye razı etmiş, zar zor kahvesine götürmüştü. (s. 268).

razı olmak

Kabul etmek, uygun bulmak. (ADS).

Nasıl katlanmış, nasıl razı olmuştu buna? (s. 158).

renği atmak (uçmak)

Solmak. (ADS).

Hasan’ın rengi uçmuştu. (s. 42).

renk vermemek

Duygu ve düşüncesini belli etmemek, bir şeyi bildiği halde bilmez gibi görünmek. (ADS).

Hasan hiç renk vermedi: (s. 17).

rezalet çıkarmak

Rezil bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmak. (ADS).

“Şikâyetçiyiz. Rezalet çıkardı” der. (s. 270).

rezil etmek

Birini utanacak duruma sokmak. (ADS).

Bu kadar yıl gözümün önünde, kapımın dibinde ettiğin rezillikler yetmedi de bu sefer de kızımı mı baştan çıkarmaya kalktın? (s. 74).

rezil olmak

Çok utanacak bir duruma gelmek. (ADS).

Dağlı ise, küçüldüm, rezil oldum diyordu hâlâ. (s. 164).

rezil rüsva olmak

Toplum içinde ayıplanacak bir duruma düşmek. (ADS).

Şimdi, malını düşmanlarının gözü önünde rezil rüsva bıraksın, on iki yıl düşmanlarının yüzünü mü güldürsün? (s. 43).

rol almak

Oyunda görev almak. (ADS).

Yerli filmlerde küçük küçük roller alan bir oyuncunun adını söyledi. (s. 203).

sabrı taşmak

Artık sabredemez olmak. (Aksoy, 1988, s. 1021).

Bu aşırı öfke, Osman 'ın sabrını taşıracak duruma geldi. (s. 27).

saçını başını yolmak

Üzüntüsünden dövünmek, çok üzölmek. (ADS).

Saçını başını yola yola, odadan, avlu kapısından fırladı. (s. 115).

sağa sola

Rastgele yerlere. (ADS).

Cıvitan, içip de sağa sola sataşan olursa ucu onlara dokunur... (s. 240).

sağ ol

Teşekkür etmek. (Aksoy, 1988, s. 1024).

Sağ ol. Ölmüşlerinin canına değsin! (s. 264).

sahip çıkmak

İlgilenip gözetmek, korumak. (ADS).

Suyun sahibini sorup araştırmak, suya sahip çıkmak... (s. 9).

sarhoşluğa vurmak

Sarhoş olmuş gibi davranmak. (ADS).

Aktör birden sarhoşluğa vurdu işi. (s. 216).

sarmaş dolaş olmak

Sarılıp birbirini kucaklamak. (ADS).

Küçük bir oğlanla sarmaş dolaş, oğlana kendisini sevmesini öğretirken bulmuştu. (s. 78).

satıp savmak

Yok pahasına elden çıkarmak. (ADS).

O günden sonra Eğlenhocalılar kayıklarını satıp savmışlar, denizden soğumuşlar. (s. 200).

sayıp dökmek

Hepsini söylemek. (ADS).

Veli 'nin yaptıklarını saydı döktü. (s. 49).

sebil etmek

Herkese bol bol dağıtmak. (ADS).

Kendi toprağından çıkan suyu sebil edecek kadar zengin değil ya! (s. 12).

secdeye varmak (kapanmak)

Secde etmek. (ADS).

Secdeye vardığı zaman Muharrem'in yerinden kalkıp, testeresiyle hayıttan bir dal kestiğini, sonra da yerine dönüp dalı yontmağa başladığını gördü. (s. 170).

selam almak

Birinin selamına karşılık vermek. (Aksoy, 1988, 1030).

— O itin bir selamını aldığını göreyim, dedi. (s. 80).

selam etmek

Yakınında olmayan birine iyi dileklerini iletmek. (ADS).

Katığını, erzağını her sefer götürüşümüzde öğretmene selâm edin bana kitap göndersin, der. (s. 105).

selam vermek

Selamlamak. (ADS).

Kasıntılı pozlarla selâmlar verdi. (s. 211).

semer vurmak

Semerlemek. (ADS).

Her zamanki alışkanlığıyla ahırdan eşeğini çıkardı. Semerini vurdu. (s. 165).

sen bilirsın

Uygun bulduğun gibi yap anlamındaki söz. (ADS).

Sen bilirsın! deyip yürüdü. (s. 164).

ses çıkarmamak

İtiraz etmemek. (ADS).

Hacer madem haber gönderip kendisini çağırıyordu, biraz öpmesine, okşamasına ses çıkarmaması gerekirdi. (s. 91).

ses çıkmamak

Haber gelmemek. (ADS).

Bir ay, iki ay, ağabeyinin mektubuna karşılık vermesini harçlık göndermesini bekledi. Ses çıkmadı. (s. 62).

sesi çıkmamak

Haber gelmemek. (ADS).

Sesi çıkmıyordu. (s. 192).

seyirci kalmak

Bir olay karşısında hiçbir tepki göstermeyerek işe karışmamak. (ADS).

Güreşlerden sonra, davul zurna, hurralarla develerini uğurlamalarına, ardından kamyonlarına, otobüslerine dolup hurralarla kasabadan ayrılmalarına seyirci kalmayı yediremiyorlardı kendilerine. (s. 102).

sesini kısmak

Sesini alçaltmak. (ADS).

— *Sizi ilk görüşte tanıyamamıştım, dedi, heyecanından sesi yer yer kısılarak. (s. 204).*

sesini yükseltmek

Öfkeli ve yüksek bir sesle söylemek. (ADS).

Arkadaşlarına, geveleyerek, o atlıya bir daha Gölcük'e ayak attırmayacağını, Hacer'e dünyayı zindan edeceğini söylüyor, arada bir sesini yükselterek, yeminler, küfürler ediyor, nara atıyordu. (s. 99).

soluğu kesilmek

Nefes alamamak. (Aksoy, 1988, s. 1041).

Göğsü hızla kalkıp iniyor, soluğu kesiliyordu. (s. 97).

ses seda çıkmamak

Kendisinden haber çıkmamak. (ADS).

Osman'dan ses seda çıkmayınca, Hasan Kocabaş, ölüm haberinin doğruluğuna neredeyse kendi de inanacaktı. (s. 65).

set çekmek

Bir isteği engellemek, önlemek. (ADS).

İkisi de gördüler ki havuzun suyu set çekmese, kuraklık bahçelerini ezip geçecekti. (s. 16).

sıkıntı çekmek

Yoksulluk ve zorluk içinde yaşamak. (ADS).

Bahar sıkıntı çekmez! (s. 45).

sıkıntı vermek

Tedirgin etmek, bunaltmak. (ADS).

Kasabalarından dışarı çıkmamış dünyadan habersiz bu gençler toyluklarıyla şimdi sıkıntı veriyorlardı ona. (s. 213).

sırası gelmek

Sırası düşmek. (ADS).

Sırası geldi Hacer'i oyuna kaldırdılar. (s. 83).

sıra (sırasını) savmak

Sırayla yapılan bir işte sıra kendine geldiğinde gereğini yapmak. (ADS).

Benim devem sırasını savdı, dedi. (s. 147).

sırtını dönmek

Sırt çevirmek. (ADS).

Sırtını dönüp yürümüş... (s. 194).

sırtını sıvazlamak

Herhangi birini desteklediğini göstermek. (ADS).

Sırtını sıvazladı, iki eliyle el sıkarak kutladı Hasan'ı. (s. 147).

sır vermek

Sırrı açığa vurmak. (ADS).

Lekesiz mavi göğün altında, dağın yabanıl sırtı, tenhalığı, sır vermeyen sessizliği ile alabildiğine uzanıyordu. (s. 122).

sızıp kalmak

Çok yorulmak ya da çok içki içip uyuyakalmak. (ADS).

Öyle sızdı kaldı. (s. 223).

silah atmak

Silahtan mermileri boşaltmak. (ADS).

Onlar silah atınca biz de attık... (s. 36).

sıtma tutmak

Aşırı ateş ile ter nöbetiyle titremek. (ADS).

Büyük küçük herkes güreşin sıtmasına tutulmuştu. (s. 140).

silip süpürmek

Hepsini yemek. (ADS).

Bir başkası “İyice yüklü derdi, ortaya ne koymuşlarsa silmiş süpürmüş.” (s. 134).

silkip atmak

Bütün alakasını kesmek. (ADS).

Silkip atmış kolundan Bektaş'ın kolunu. (s. 195).

soluğu kesilmek

Gücü tükenmek. (ADS).

Yüzünde korkular uçan, soluğu kesilen Hasan, kardeşinin ellerine sarıldı: (s.45).

soluk aldirmamak

Dinlendirmeden çalıştırmak. (Aksoy, 1988, s. 1041).

Rahat bir soluk aldırıldığı yok! (s. 82).

soluk almak

Nefes almak. (ADS).

Soluk aldı, oh çekti. (s. 228).

sokağa çıkmak

Evden çıkıp gezmek. (ADS).

Senin kızın büyüdü diye, gözümüzü dolap beygiri gibi bağlatıp sokağa öyle çıkarım! (s. 75).

sona ermek

Son bulmak. (ADS).

Havuzun kurumasıyla, alt başında kalan ekicilerin bahçeleri en geç bir hafta içinde yanar, ürün mevsimi sona erer. (s. 8).

sonu gelmek

Ölmek, bitmek, yok olmak. (ADS).

Ben bu kaltakla karşılıklı oynamam dedim mi, sonu gelirdi tiyatroda... (s. 209).

son vermek

Bitirmek, sona erdirmek. (ADS).

Cezaevinden çıkacağı sırada, Bölge Müdürlüğü'nden işine son verildiğini bildiren kısa bir yazı aldı Turhan. (s. 228).

sorguya çekmek

Suçla ilgili soru sorup cevap istemek. (ADS).

Safi ve Halil sorguya çekildiler. (s. 40).

sorumlu tutmak

Mesul olarak görmek, sorumlu saymak. (ADS).

Hasan'ı sorumlu tutuyordu. (s. 16).

soruşturma açmak

Soruşturma yapmak. (ADS).

Savcının, Veli Sarı'nın yardımcısı kim olduğu üstüne köylüler arasında açtığı soruşturma sonuçsuz kaldı. (s. 40).

söz açmak

Laf açmak. (ADS).

Gençler oyundan söz açtılar. (s. 214).

söze başlamak

Konuya girmek, konuşmaya başlamak. (ADS).

Ama her söze başladığında: (s. 61).

söze karışmak

Başkalari konuşurken konuşmaya dahil olmak. (ADS).

Dinleyenlerden ikincisi söze karıştı: (s. 58).

(bir şeyden) söz etmek

Bir şey üzerinde konuşmak. (ADS).

... gibi sözler ediyordu. (s. 52).

söz etmek

Bir şeyin dedikodusunu yapmak. (ADS).

Başka türlü sözler etmişsin. (s. 273).

söz getirmek

Söz gelmesine sebep olmak. (ADS).

... bana da söz getirme. (s. 56).

söz işitmek

Laf işitmek. (ADS).

Bir gün, bir acı söz işitmedim ağzından. (s. 105).

söz olmak

Hoş karşılanmamak, dedikodu yapılmak. (Aksoy, 1988, s. 1045).

Sağda solda söz olur diyordun. (s. 61).

sözü sohbeti yerinde

Kırmadan, güzel, oyalayıcı konuşan. (ADS).

Senin gibi sağlığı yerinde, sözü sohbeti yerinde, iyi içen bir arkadaş buldum mu onunla bir kadeh içmek, onun keyfini paylaşmak... (s. 250).

söz vermek

Kesinlikle yapacağını söylemek. (Aksoy, 1988, s. 1047).

Söz veriydi bu kendine güvenenlere. (s. 130).

söz yetiştirmek

Laf yetiştirmek. (ADS).

Hanife Kadın, bir iki saat içinde bu sözleri Hacer'e yetiştirdi. (s. 100).

sözünden çıkmamak

Birinin sözlerine, öğütlerine, isteklerine uyarak davranmak. (ADS).

Sen babanın sözünden dışarı çıkma! (s. 93)

sözünde durmak

Verdiği sözü tutmak. (ADS).

Osman, son yolladığı beş lira harçlığı aldıktan sonra yazdırdığı, okunmadan yırtılan mektubunda, ağabeyinden sözünden durmasını istiyordu. (s. 62).

sözünden dönmek

Verdiği sözü tutmamak veya yerine getirmemek. (ADS).

Sözünden dönmek yok! (s. 51).

sözü geçmek

İstediği şeylere uyulmak. (Aksoy, 1988, s.1046).

Osman'ın değil burada benim sözüm geçer! (s. 28).

sözü kesmek

Başkasının konuşmasını önlemek. (ADS).

Savcı, Hasan'ın sözünü kesti. (s. 36).

sözünü bağlamak

Konuşmasını bitirmek için son sözlerini söylemek. (ADS).

Davut usta sözünü bağladı: (s. 176).

sözünü kesmek

Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek. (ADS).

Osman sözünü kesti. (s. 48).

sözü uzatmak

Gereğinden çok konuşmak. (ADS).

Sözü uzatıyordu. Savcı: (s. 36).

sözüm ona

Sanki, güya, sözde. (Aksoy, 1988, s. 1046).

— *Siz de erkek olacaksınız sözüm ona! (s. 29).*

su basmak

Her yanı suyla dolmak. (ADS).

Güz aylarından bahar çıkana kadar su basar bataklık olurdu. (s. 137).

su dökmek

İşemek. (Aksoy, 1988, s. 1048).

Bu kez Muharrem'in yine yerinden kalktığını, su dökmek için arkasını döndüğünü gördü. (s. 171).

sürtüp durmak

Sebepsiz, yersiz durmadan dolaşmak. (ADS).

Oğlan işsiz güçsüz, çiçeği elinde, körüklü çizmeleri ayağında, köyün içinde şunun bunun karısının, kızının ardından sürter dururdu bütün gün! (s. 79).

sürüp gitmek

Öyle olduğu gibi devam etmek. (ADS).

Şimdi sürer giderdi bu kavga. (s. 173).

şeytan diyor ki

İçinde kötü iş yapma eğilimi bulunmak. (Aksoy, 1988, s. 1059).

Kalk, diyordu içinden şeytan, kapısını omuzla! (s. 57).

şimşek çakmak

Şimşek oluşmak. (ADS).

Uzakta bir şimşek çaktı. (s. 231).

tadına doyum olmamak

Bir şeyi çok beğenmek. (ADS).

Söz sırası kendilerine gelince gençler geciktirmeden o tadına doyamadıkları konuya, sinema, tiyatro dünyasının dedikodularına aktardılar konuşmayı. (s. 204).

ta kendisi

Tastamam kendisi. (ADS).

O ya! Ta kendisi. İyi bak... (s. 203).

takılıp kalmak

Bir noktadan ayrılamamak. (ADS).

Söylemeyi düşündüğü her söz bu heyecan yüzünden dilinin ucuna takıldı kaldı. (s. 60).

tarak vurmak

Taramak. (ADS).

Hacer, pencerenin dibindeki ot minderinin üstünde diz çökmüş, çözüp omuzdan aşağı önüne döktüğü saçlarını tarıyor, saçlarına her iki üç tarak vuruşta, gözlerini pencerenin içine yerleştirdiği kırık ayna parçasından kaldırıp, karşı taraftaki duvarın dibinde çömelmiş güneşlenen bir delikanlıya kısa, kaçamak bakışlar atıyordu. (s. 71).

tasa çekmek

Üzülme, kaygılanma. (ADS).

Mallarının da, ikisinin de tasasını çeken yalnız kendisiydi. (s. 44).

taşa tutmak

Birine üst üste taş fırlatmak ya da atmak. (ADS).

Dönüşte, şoseye çıkmadan önce, köy yolunda, bir iki çocuk, taş tutacak oldu. (s. 148).

tasası sana mı düştü/düşmek?

Gereğini ilgili kişi düşünsün, canını üzme. (Aksoy, 1988, s. 1065).

Tasası sana mı düştü. (s. 81).

taş kesilmek

Sesini çıkaramaz olmak. (ADS).

Bahar taş kesilmişti sanki. (s. 52).

tat almak

Zevk almak. (ADS).

Tat alma duygusu uyuşmaya başlamıştı. (s. 254).

tatlıya bağlamak

Bir işi her iki tarafın gönül hoşluğuyla bitirmek. (ADS).

Gerginlik bu konuşmalarla tatlıya bağlandı. (s. 148).

tavır almak (takınmak veya koymak)

Uzak durmak, mesafeli davranmak. (ADS).

Fakat yine o geceki kayıtsız tavrını takınmaya çalıştı. (s. 106).

tek başına... (olmak/kalmak)

Kendi başına. (Aksoy, 1988, s. 1069).

... tek başına bırakmak istemiyordu. (s. 25).

tekme atmak (vurmak)

Ayakla hızlı ve sert biçimde vurmak. (ADS).

Şoförler, şoför yardımcıları, kendinden daha büyük hamallar, yanağını çimdikler, kışına tekme atarlar, “Koş bir kahve söyle”. (s. 185).

temize çıkmak

Aklanmak. (ADS).

Düşmanlarının önünde ağabeyini yalnız bırakmak, tek başına kendisini temize çıkarmak da istemiyordu. (s. 25).

tepesi atmak

Öfkelenmek, birdenbire öfkeye kapılmak. (ADS).

Aranıp gönlü edilmeden o sabah kamyonların geçtiğini görünce atmıştı tepesi, “Eh, kendi bilir” demişti. (s. 236).

ter basmak

Çok terlemek. (ADS).

Derisi güneşten kurumuş alnına, sıkıntıdan ter basacaktı nerdeyse. (s. 43).

teslim almak

Tutsak almak. (ADS).

Veli Sarı'nın karısı yakınları ölüyü teslim aldılar. (s. 36).

tetiği çekmek

Tetiğe basmak. (ADS).

Ağabeyinin tetiği ikinci kez çekmesine sıra kalmadan dört beş adım gerisinde patlayan iki el çifte sesi işitildi. (s. 70).

tetikte olmak (beklemek)

Davranışa her an hazır olmak. (Aksoy, 1988, s. 1073).

Tetikte bekleyen çiftelerin, tüfeklerin namluları yere indi. (s. 122).

tos vurmak

Boynuz veya alınla vurmak, süsmek. (ADS).

Hani öyle azgın, durmadan sağına soluna tos vuran, boynuz atan tekeler vardır, öyleydi bu it. (s. 184).

tur atmak

Dolaşıp gelmek, dönmek. (ADS).

Kasabada kısa bir tur attı davulu zurnasıyla. (s. 140).

tuzağa düşmek

Oyuna gelmek. (Aksoy, 1988, s. 1079).

Şerif Ali, öğleye kadar köyün içinde, tuzağa düşmüş, yırtıcı hayvanlar gibi dolandı. (s. 101).

ucu (herhangi birine) dokunmak

Birine olumsuz etkisi veya zararı gelmek. (ADS).

Cıvitan, içip de sağa sola sataşan olursa ucu onlara dokunur... (s. 240).

uçup gitmek

Kaybolmak, yok olmak. (ADS).

Mendiliyle terli alnını, boynunu silen, bütün sevinci uçup gitmiş, boşalmış biri. (s. 212).

umudu kırılmak

Artık gerçekleştiremeyeceği inancına varmak. (ADS).

Umutları kırıldıkça deve koluna katıp yüke çekti yetiştirdiği güreşçi develeri. (s. 137).

umuda kapılmak

Hayal etmek, olacağını düşünmek. (ADS).

On gün diye mırıldanırken, acaba diye bir umuda kapılıyordu. (s. 139).

umutsuzluğa düşmek (kapılmak)

Olumsuzluğa sürüklenmek, güveni sarsılmak, umudu kalmamak. (ADS).

On beş gün önceki yengisinin verdiği güvenle güreşiyor, dakikalar ilerledikçe karşısındakinin umutsuzluğa kapılacağını biliyor görünüyordu. (s. 147).

umut vermek

Bir kimseye güven vermek, umut uyandırmak. (ADS).

Takmadıklarını, takmak gereği görmediklerini “Başlangıçta iyiydi, biraz umut verdi ama...” , “Üçkâğıtçının tekidir.” (s. 207).

uygun bulmak

Yakışır, yaraşır görmek. (ADS).

Çabuk bir kararla kendisi de onu görmezlikten gelmeyi uygun buldu. (s. 227).

uygun düşmek

Elverişli olmak, yaraşmak. (ADS).

Komutan, ruhsat belgesinde yazılı kayıtların, el konulan çifte ile uygun düştüğünü söyleyince, savcı Hasan’ın sorgusunu yeter gördü. (s. 38).

uykusu dağılmak

Uyku durumu geçmek. (ADS).

Veli Sarı’nın bütün uykusu dağıldı. (s. 13).

uykusu kaçmak

Bir durumdan kaygılanmak. (Aksoy, 1988, s. 1086).

Kapılarını kapamaları ile birlikte, İçerden onun uykusunu kaçırان solumaları duyulmaya başladı. (s. 10).

uykusuz kalmak

Uyuyamamak. (ADS).

O nöbete çıktıkça, Osman karısıyla sevişti, uyudu, o sabahlara kadar uykusuz kaldı. (s. 33).

uykuya dalmak

Uyumaya başlamak. (ADS).

İkisinin yorgun, uykuya daldıklarını belli eden düzgün soluk alışları duyulmaya başladı. (s. 11).

uzak durmak

Yaklaşmamak, karışmamak. (ADS).

Sonra sonra büyüdüğü, iki üç yıldır, aklı erdikçe herkesten uzak durmaya başladı... (s. 183).

ümit kesmek

Umut kesmek. (ADS).

Dul Hanife, Şerif Ali’nin anasının, oğluna Hacer’i almaktan iyice ümit kestiğini görünce, nasıl hareket edeceğini bilemeden konuşmaları dinlemeye başladı. (s. 105).

ürküntü vermek

Ürkütmek. (ADS).

Üstümüzde artık iyice aydınlanan, açık, derin, ürküntü veren bir gök çatılıdır. (s. 198).

üstesinden gelmek

Başarmak, becermek. (ADS).

Kadın, öğleye kadar çamaşırın üstesinden geleceğini düşündü. (s. 86).

üstünde durmak

Herhangi bir iş ya da duruma gerekenden fazla özen göstermek. (Aksoy, 1988, s. 1089).

Şapkası elinde, öbür gençleri hızla taradıktan sonra bakışlarını Sezai'nin üstünde durdurdu. (s. 208).

üstünde kalmak

Suçlanmak. (ADS).

Ağabeyi adam olsaydı suçun üstünde kalacağına canı yanmazdı. (s. 43).

üstünden atmak

Üstünde bıraktığı etkiden hiçbir zaman kurtulamamak. (ADS).

İlçeli genç, üstünden hiçbir vakit atamadığı çekingenliğiyle kesik kesik karşılık verdi: (s. 177).

üstüne çekmek

Muhatap olmak, kendi üzerine almak. (ADS).

Boyu posu, güzelliğiyle daha ortaya çıkar çıkmaz, Hacer herkesin bakışlarını üstüne çekti. (s. 83).

üstüne düşmek

Bir şeyle veya kimseyle çok ilgilenmek. (ADS).

— *Sen üstüne düşeni yaptın bey, dedi, eksik olma... (s. 51).*

üstün bulmak (görmek)

Bir kimseyi veya bir şeyi başkasından daha değerli bulmak veya görmek. (ADS).

Kendilerini etraftan üstün gören küçük memurlar ya da durmadan bir başkasının kuyusunu kazmak için uğraşan ilçe politikacılarıyla düşüp kalkmaktansa, avukat, Urla'da kaldıkça onların küçük arkadaş topluluğuna katılmaktan hoşlanırdı. (s. 178).

üstüne koymak

Katmak, eklemek. (ADS).

Ali ne alsın üstüne koyardı. (s. 160).

üstüne oturmak

Bir şeyi haksız yere kendisine mal etmek. (ADS).

Ağabeyi, malının da, karısının da üstüne oturmuştu. (s. 65).

(birinin) üstüne varmak

Saldırmak, baskı yaparak istemek. (ADS).

Hanife Kadın, “Yapma etme, üstüne varma, mendilini geri almadığına, tırağını geri vermediğine bakarsan, onun gönlü sende!” (s. 101).

üstüne vazife olmamak

Görevi olmamak. (ADS).

Onun orası benim üstüme vazife değil. (s. 17).

üstüne yürümek

Yıldırarak, korkutmak amacıyla saldırırcakmış gibi yapmak. (ADS).

Dosdoğru ağabeyinin üstüne yürüdü. (s. 69).

vakit kazanmak

Karşı tarafı oyalayıp kendine zaman yaratmak. (ADS).

Onlar mı? dedi, neden sorduğunu anlamak için vakit kazanmaya çalışarak. (s. 213).

vay canına (anasını)!

Çok şaşılacak şey! (Aksoy, 1988, s. 1096).

— *Vay anasını, dedi, iki olmuş... (s. 265).*

verem olmak

Verem hastalığına yakalanmak. (ADS).

Sonra, annesinin kahrından verem olup ölmesi... (s. 211).

velveleye vermek

Gereksiz telaşa ve heyecana düşürmek. (ADS).

Ortalığı velveleye verir! (s. 114).

verip veriştirmek

Ağzına geleni söylemek. (ADS).

Hacer, dayısının evinden dönünce, anasını her zamanki gibi öfkeli, Şerif Ali'ye verip veriştirirken buldu. (s. 106).

vites değiştirmek

Otomobilin çekiş ve hızını değiştirmek. (ADS).

Az ileride, köprüyü geçince vites değiştirdikleri, hızlandıkları duyuldu... (s. 260).

yakasına asılmak (yapışmak)

Hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak. (ADS).

Sen bir onun bir ötekinin yakasına yapıştın, üniformalarının düğmeleri elinde kaldı. (s. 271).

yakından bilmek (tanımak)

Bir kimseyi, bir şeyi bütün özellikleriyle bilmek veya tanımak. (ADS).

Adam Hasan'la kardeşini yakından tanıyordu. (s. 59).

yalayıp yutmak

Kötü bir davranış, söz karşısında ses çıkarmamak, kabullenmek. (ADS).

Yalayıp yutacak mısın bunca küfürü? (s. 270).

yan gözle bakmak

Kötü niyetle bakmak. (ADS).

Hele bir daha Hacer'e yan gözle baktığını göreyim! (s. 75).

yanı başında

Hemen yanında, pek yakınında. (Aksoy, 1988, s. 1105).

Selim yanı başındaydı: (s. 282).

yanına almak

Beraberinde götürmek. (ADS).

İzmir'de bir iş tuttuktan sonra gelip alacaktı yanına. (s. 277).

yanına bırakmamak

Öç almak. (ADS).

... çıkınca yanına bırakmam diyecekti. (s. 46).

yanına kâr kalmak

Cezasız kalmak. (ADS).

Bahçelerimiz kurursa yanına kâr kalmaz! (s. 19).

yanı sıra

Kendisi ile birlikte, yanında. (Aksoy, 1988, s. 1106).

Osman'ın yanı sıra koştı: (s. 50).

yanıp tutuşmak

Çok güçlü bir biçimde istemek ya da arzulamak. (ADS).

Kendisi yanıp tutuşurken başkalarına mı yem etsin?.. (s. 57).

yardımda bulunmak

Yardım etmek. (ADS).

Siz en küçük bir yardımda bulunmadınız. (s. 22).

yâr olmak

Yararlı olmak, yardım etmek. (ADS).

Anasına babasına yâr olmayan, benim kızıma mı yâr olurmuş? (s. 105).

yaşını bitirmek (doldurmak)

Belli bir yaş sınırına ulaşmak. (ADS).

Anan vermezse seni, yaşını doldurana kadar beklerim! (s. 88).

yazık etmek

Boş yere zarar verme. (ADS).

Madem bakamıyorsun, besleyemiyorsun, yazık etme hayvana, söyle, bir şey de verirse sat, dediler. (s. 143).

yazıp çizmek

Yazmak. (ADS).

Karakol yazıp çizinceye kadar... (s. 59).

yeni baştan anlatmak/başlamak

Bir daha baştan. (Aksoy, 1988, s. 1114).

Hasan, kardeşinin Veli Sarı'yı nasıl vurduğunu, mahkemelerini yeni baştan anlattı. (s. 60).

yer bulmak

Oturulacak yer temin etmek. (ADS).

Ben bulurum gidecek yer... (s. 218).

yer değiştirmek

Başka yere geçmek. (ADS).

Afişin önünden uzaklaşırken umut ile kuşku her adımda yer değiştiriyordu yüreğinde. (s. 139).

yer etmek

İyice yerleşmek. (ADS).

Varlıklarının derinliklerinde yer eden bulanık korkulara karşı bir sığınakta sınırlardı kendilerini. (s. 128).

yere vurmak

Yenmek, alt etmek. (ADS).

Gülsüm'ün canı burnuna gelmiş, dönmüş topuğunu vurmuş yere. (s. 195).

yerinde duramamak

Sürekli hareket etmek, sabit kalamamak. (ADS).

Hasan, duramıyordu yerinde. (s. 146).

yerinden fırlamak

Oturulan yerden hızla kalkmak. (ADS).

Sokakta pencerenin altında, Şerif Ali'nin gölgesini yaklaşıp görünce, yerinden fırladı. (s. 87).

yerinde kalmak

Başka yere gitmemek. (ADS).

İnecekleri zamana kadar yerinde kasıldı kaldı. (s. 54).

yerine gelmek

Yapılmak, olmak. (ADS).

Benim de hukukum yerine gelsin. (s. 46).

yerine getirmek

Gereğini yapmak. (ADS).

Eh hele Osman'la Bahar bir üstlerine düşeni yerine getirmesinler bir suçu onun üstünde bırakmaya kalkışsınlar, bilirdi o da hâkime ne diyeceğini! (s. 43).

yerine koymak

Kaybolan ya eksilen şeyi geri getirmek. (ADS).

Her tuttuğunu hışımla kıvırıyor; hışımla yerine koyuyor, yürürken hışımla yere basıyordu. (s. 53).

yerini almak

Yerine geçmek. (ADS).

Bütün gün, eğile kalka çalışırken gördüğü, incecik beli, canlı göğüsleri, besili kısıraklar gibi dolgun kalçaları ile Bahar'ın görüntüsü geldi, göz kapaklarının içinde karısının görüntüsünün yerini aldı. (s. 10).

yere yıkılmak

Yere düşmek. (ADS).

Köpek ulumaya sıra kamadan yere yıkıldı. (s. 31).

yok etmek

Varlığı son bulmak. (ADS).

Ellisine kadar koruduğum onurumu bir kere baş eğmekle büsbütün yok ettim. (s. 164).

yola çıkmak

Herhangi bir yere doğru hareket etmek. (Aksoy, 1988, s. 1121).

Otobüslerine, kamyonlarına kasaba dışında binip, sessiz sedasız yola çıktılar. (s. 146).

yiye içmek

Karın doyurmak, beslenmek. (ADS).

Lokantalarda yiyor içiyor, cakalı cakalı dolanıyorlardı ana caddelerde. (s. 138).

yola gelmek

Ters tutumu düzeltmek. (Aksoy, 1988, s. 1121).

Ulan a hayvan, karı kısmının tatlılıkla yola geldiği nerde görülmüş! (s. 90).

yola getirmek

Birinin bir konudaki ters tutumunu düzeltmek. (ADS).

Ben bilirim onu yola getirmesini! (s. 93).

yol açmak

Yol yapmak. (ADS).

Çocuklar öne geçebilmek için, onun bunun koltuğu arasından kendilerine yol açmaya çalıştılar. (s. 83).

yol almak

Yolda ilerlemek. (ADS).

Taşra otobüslerinin o bitmez sarsıntısıyla yol almaya başladı. (s. 51).

yolu almak

Yolun sonuna varmak. (ADS).

İzmir'e kadar kırk kilometre tutan yolu altı saatte alıyorlardı. (s. 132).

yolu düşmek

Bir yerden geçmesi gerekme. (ADS).

Arada, içlerinden yolu düşen biri, taşmasına yakın havuzu açar, suyu beş on dakika hayıtların altında kalan dereye salar. (s. 8).

yolu tutmak

Yoldan kimseyi geçirmeyecek bir düzenleme yapmak. (Aksoy, 1988, s. 1124).

Bademler'e giden yolu tuttular. (s. 21).

yolun açık olsun

Yolda bir engel, bir kaza ile karşılaşmamamı dilerim. (Aksoy, 1988, s. 1123).

Hadi yolunuz açık olsun. (s. 20).

yoluna çıkmak

Karşısına çıkıp dikilmek. (ADS).

Bütün kasaba yengisine inanmış yoluna çıkıyor, alkış tutuyordu Tülü'ye. (s. 141).

yolunu beklemek (gözlemek)

Gelmesini bekleme. (ADS).

Pencerenin önünde, sabırsızlıkla Şerif Ali'nin yolunu beklemeye başladı. (s. 87).

yolunu bulmak

Gereken çareyi bulmak. (ADS).

O günlerde yolunu bulsa, bir gece hapisten kaçır, dama varır, sine sine yaklaşır, damın kapsını omuzlardı. (s. 63.)

yolunu kesmek

Engel olmak, engellemek. (ADS).

— Bunları söylemek için mi masanıza çağırdınız bizi? Yolumuzu kestiniz? (s. 216).

yolunu tutmak

Bir yere doğru gitmeye başlamak. (ADS).

Halil İbrahim'i bulup dertleşmek için bakkalın yolunu tuttu. (s. 88).

yorgun düşmek

Çok yorulmak, bitkin duruma gelmek. (ADS).

Güreşi, soluğu kesilmeden, yorgun düşmeden bitirmek için elinden geleni yaptı. (s. 147).

yukarıdan bakmak

Kendini üstün görmek. (ADS).

Kadını erkeği ile bütün oyuncular, bütün yönetmenler hep öyle yukarıdan bakarlardı ona. (s. 222).

yumruk atmak (indirmek)

Yumrukla vurmak. (ADS).

Masaya indirdi yumruğunu: (s. 248).

yumuşak başlı...(olmak)

Yumuşak yüzlü. (Aksoy, 1988, s. 1127).

Huyuna gidildiği zaman yumuşak başlı, alçakgönüllü olduğu ölçüde, kızdığı zaman da gözü pek, atılgan olurdu. (s. 28).

yük vurmak

Hayvana yük yüklemek. (ADS).

Daha on gün öncesine kadar yük vurdum. (s. 143).

yüreği çarpmak

Yüreği oynamak. (Aksoy, 1988, s. 1129).

Sevindi, telâşlandı, yüreği hızla çarptı. (s. 94).

yüreği daralmak

İçi daralmak. (ADS).

Suyun, rüzgârın alışıktığı olduğu uğultusu arasında yüreğini daraltan bir fısıltı dolaşıyordu... (s. 33).

yüreğine inmek

Kötü olaydan olumsuz yönden çok etkilenmek. (ADS).

Şerif Ali'nin yüreğine inecek gibi, kim var diye düşündü. (s. 93).

yüreği kanamak

Aşırı üzüntüden sarsılmak. (ADS).

Bir kanama başlamış gibiydi yüreğinde. (s. 255).

yüreği rahatlamak

Üzüntü ve kaygısı azalmak, kalmamak. (ADS).

Kadın, evine, yüreği bu haberle rahatlamış olarak döndü. (s. 110).

yüreği titremek

Duygulanmak, endişe, korku duymak. (ADS).

Nasıl yüreğin titremedi? (s. 192).

yürüyüşe geçmek

Yürümeye başlamak. (ADS).

Rahatlayan Tülü silkinir, sıçrar, Hüseyin'in ardından yürüyüşe geçerci. (s. 130).

yüz göz olmak

Biriyle fazla samimi olmak. (Aksoy, 1988, s. 1133).

İyice yüz göz oldular. (s. 244).

yüzüne bakmamak

İlgilenmemek, önem vermemek. (ADS).

Ya çek kapıyı çık, yüzüne bakma! (s. 90).

yüz çevirmek

Gösterdiği ilgiyi kesmek. (ADS).

Öfkeyle Şerif Ali'den yüz çevirdi. (s. 96).

yüz karası (olmak)

Davranışları yakınlarını utandıran kişi. (Aksoy, 1988, s. 1133).

Ama bu Şerif Ali yüzümün karası! (s. 104).

yüzü asılmak

Somurtmak. (ADS).

Yüzünüz asılıyor, sıkılıyorsunuz! (s. 179).

yüzü gülmek

Feraha kavuşmak. (ADS).

Kız benim canımın yongası, yüzü gülmüş gülmemiş senin ne umurun? (s. 104).

(birinin) yüzünü güldürmek

Birine iyilik edip onu mutlu etmek. (ADS).

Dört yıldır benim yüzümü güldürdüğü bana yeter. (s. 147).

yüzü tutmamak

Utanmak. (ADS).

Osman yumuşak, konu komşuya yüzü tutmaz suyu bağışlar... (s. 43).

yüzünü buruşturmak (ekşitmek)

Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek. (ADS).

Savcı yüzünü buruşturdu. (s. 38).

yüzüstü kalmak

Bir iş bitirilmeden bırakılmak. (ADS).

Gene malımız yüzüstü kalacak. (s. 45).

yüz yüze gelmek

Bir araya gelmek. (ADS).

Ama şu Allah'ın günü yüz yüze geldikleri Seferihisarlılara yenilmek acıydı kendileri için. (s. 138).

yüz yüze getirmek

Karşı karşıya getirmek. (ADS).

Kabahat bende değil, beni senin gibilerle yüz yüze getirenlerde!.. (s. 258).

varsa... yoksa...

Başına getirildiği kelimenin her şeyin üstünde tutulduğunu anlatan bir söz. (ADS).

"Varsa yoksa sabahtan akşama kahvede ayak ayak üstüne..." (s. 193).

zahmet olmak

Bir işten yorgunluk, sıkıntı duymak. (ADS).

Zahmet mi olurmuş? (s. 280).

zamanı geçmek

O şey artık gerekli ve yerinde olmaktan çıkmak. (ADS).

Harçlık göndermenin zamanı geçmişti. (s. 66).

zaman kazanmak

Vakit kazanmak. (ADS).

Oğlan zaman kazanmak istedi: (s. 87).

zarara uğramak

Parasal kayba uğramak. (ADS).

Anlaşmazlığın önlenmesini, müvekkillerinin daha fazla zarara uğramamaları için de mahkeme sonuna kadar suyun idaresinin bir emin- kişiye bırakılmasını istedi. (s. 23).

zarar gelmek

Kötülük gelmek. (ADS).

Kalk, dedi, gâvurun enikleri zarara gelmiş ağacı buduyor!.. (s. 34).

zarar vermek

Kötülük etmek. (ADS).

Malına girip zarar mı verdi? (s. 21).

zararı yok

Özür dileyenlere karşılık olarak bağışlandığını, olayın pek önemli olmadığını bildirmek için söylenen bir söz. (ADS).

— *Zararı yok, gidersen kalır. (s. 250).*

zar atmak

Zarları yuvarlamak. (ADS).

Adam zarları attı. (s. 230).

zar zor (zor zar)

İstemeyerek. (Aksoy, 1988, s. 1145).

Havuzu zar zor doldurabiliyordu. (s. 24).

zihnini toplamak

Sağlıklı düşünmeye başlamak, kendine gelmek. (ADS).

Zihnini toparlayıp, bir türlü... (s. 14).

zindan etmek

Bir yeri yaşanmaz, huzursuz, rahatsız, zevk alınmaz bir duruma getirmek. (ADS).

Arkadaşlarına, geveleyerek, o atlıya bir daha Gölcük'e ayak attırmayacağını, Hacer'e dünyayı zindan edeceğini söylüyor, arada bir sesini yükselterek, yeminler, küfürler ediyor, nara atıyordu. (s. 99).

zindan gibi

Karanlık veya iç sıkıcı (yer). (ADS).

Kadının yüzü bu ışıktaki, bu aydınlıkta, kara kapkara, zindan gibi kara, iyi seçilmiyor gibi geliyordu bakanlara. (s. 191).

zor kullanmak

Bir işin yapılması için her türlü baskıya başvurmak. (ADS).

Yani, candarmaya karşı zor kullanarak direndi. (s. 271).

zorunda kalmak (olmak)

Kesinlikle yapması gerekmek, yapmaya mecbur olmak. (ADS).

“Bırak, canını sıkma...” demek zorunda kaldı. (s. 63).

4.2. İkilemeler

İkileme; bir anlamı pekiştirmek, anlatımı güçlendirmek veya duygusal etkiyi artırmak amacıyla aynı veya yakın anlamlı, zıt anlamlı, sesçe benzer ya da anlamsal olarak ilişkili iki veya daha fazla sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşan dilsel bir

yapıdır. Türkçede ikilemeler; anlatımı güçlendirme, düşünceyi vurgulama ve ifadeye çeşitlilik kazandırma işlevleriyle söz varlığının bir unsurunu oluşturur (Karaörs, 1993, s.4)

İkilemeler, genellikle kalıplaşmış söz öbeklerinden oluşur ve aralarına noktalama işareti konulmadan kullanılır. İkilemeleri meydana getiren bazı sözcükler tek başına kullanılmaz; bu sözcükler anlamlarını yalnızca ikileme bünyesinde kazanır. Sözcükler aynı türden olup art arda gelmekte ve eşit işlev taşımaktadır; araya herhangi bir ek girmemektedir. İkilemeler, anlamı pekiştirmek, çoğulluk veya süreklilik ifade etmek amacıyla oluşturulmaktadır (Hengirmen, 2002, s. 4).

Türkçede ikilemeler, isim ve isim soylu sözcüklerin yanı sıra eylem ve yansıma sözcüklerle de kurulabilmektedir. Sözcükler arasındaki anlam, ses ve biçim uyumu, ikilemelere hem anlam zenginliği hem de ritmik bir akıcılık kazandırır. Bu yönüyle ikilemeler, dilin ifade gücünü artıran, anlam derinliğini ve estetik yönünü ortaya koyan bir söz varlığı unsurudur. Halk dilinden edebî eserlere kadar uzanan geniş kullanım alanı, ikilemelerin Türkçedeki köklü ve üretken rolünü göstermektedir.

Bu çalışmada, “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan ikilemeler içerik analizi yöntemiyle belirlenmiş; anlam ve sözcük yapısı bakımından değerlendirme ise Hatiboğlu’nun (1981) sınıflama ölçütleri temel alınarak gerçekleştirilmiştir. İkilemeler metin bağlamlarıyla birlikte çıkarılmış ve yapı özellikleri ile ifade ettikleri anlam ilişkileri açısından gruplandırılmıştır. Bu yaklaşım, eserin söz varlığı özelliklerini nesnel bir biçimde ortaya koymaya ve yazarın dil kullanımındaki tekrar, pekiştirme ve ritim unsurlarını belirlemeye olanak sağlamaktadır.

Üzerinde çalışılan eserde geçen ikilemeler aşağıda alfabetik olarak sıralanmış ve ikilemenin geçtiği cümle sayfa sayısı ile birlikte verilmiştir.

4.2.1. Anlam bakımından ikilemeler

4.2.1.1. Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler

ağzı burnu

Ağzı burnu köpüre köpüre evine daldı. (s. 117).

ana baba

İyilerle kötülerin, suçlularla suçsuzların, korkaklarla canını ateşe atanların birbirinden ayrılmadığı, sevinçleri, acıları, pişmanlıkları ile yürekleri durmadan ezen o ana baba

günlerinin dinginliğe ulaştığı yerde, dört yanındaki çeşmelerle yükselen bembeyaz anıt, fırtınalı bir yaşamın üstünü örten bir mezar sessizliği taşıyordu. (s. 128).

ana oğul

Ana oğul, ellerinden geldiği kadar gürültü etmeden, odadan çıktılar. (s. 115).

babadan dededen

Onlar babadan dededen hazır tarlaya konmuşlar sana bana gülerler elbet! (s. 282).

baba oğul

Baba oğul ilk defa bir kahvede beraber oturuyorlardı. (s. 175).

eli kolu

O da eli kolu bağlanmış, kımıldayamıyordu. (s. 111).

eline ayağına

Pişkinin biri olsa, kalkar çoktan eline ayağına sarılırdı. (s. 232).

elim ayağım

— Düğünden beri, düğünden beri, diye tekrarlardı, elim ayağım tutmaz oldu!.. (s. 85).

gelin güvey (s. 84)

Hacer'in güzelliği, oyunu, beline kadar inen gür saçları, tarağı, sümbülleri, düğünü görenlerin, gelinden güveyden çok akıllarında kaldı. (s. 84).

kadın erkek

Dış mahallelere kadar görünür, kadın erkek bütün kasabalıların hayır dualarını alırdı. (s. 131).

kahve çay

Her gelişinde kahve çay ısmarlar, ufak tefek bahşişler dağıtır, bütün keresteciler gibi hoş tutmaya çalışırdı bölge şefliğindeki görevlileri. (s. 234).

karı kız

Karı kız gözetlesin! (s. 103).

karı koca

İlkin damı yaptık, karı koca başımızı soktuk! (s. 283).

kaşını gözünü

Ayakta, elindeki aynada kaşını gözünü seyrediyordu. (s. 72).

kavun karpuz

Köşebaşlarında kavun karpuz, soğan portakal satacak, o da olmazsa yapılarda taş taşıyacak kolculukta kazandığından daha çok kazanacak, daha tok yaşatacağı karısını, çocuklarını. (s. 277).

kaynana gelin

Kızının odaya ilk girdiği sıradaki hâli, kaynana gelin arasındaki bakışmalar, ikisinin de duraklamaları, konuşmalarındaki tutukluk, ettikleri yeminler, açıktan açığa ortaya çıkarıyordu bunu. (s. 77).

konu komşu

Kendisi on iki yıl yerse, Osman yumuşak, konu komşuya yüzü tutmaz suyu bağışlar... (s. 43).

onun bunun

Çocuklar öne geçebilmek için, onun bunun koltuğu arasından kendilerine yol açmaya çalıştılar. (s. 83).

saçını başını

Saçını başını yola yola, odadan, avlu kapısından fırladı. (s. 115).

şu bu

Fabrikada işçi, bekçi, yazıcı, şu bu, dağda hızarıcılar, sigorta, kira, taşıt, daha aklına ne gelirse say işte... (s. 251).

üstünü başını

Kızın bütün üstünü başını aramaya başladı. (s. 79).

yatak yorgan

Ertesi sabah, bir yatak yorgan dengi, bir tahta sandık, bir üzüm küfesine sıkıştırılmış kap kacaklarıyla Yalılıkahveler'den ayrıldılar. (s. 278).

yüz göz

İyice yüz göz oldular. (s. 244).

4.2.1.2. Aynı sözcüğün tekrarı ile yapılan ikilemeler

ablak ablak

Ablak ablak sırtmaktan başka bir şey bilse bari diye geçirdi içinden. (s. 220).

acele acele

Yabanlığını çekmiş acele acele, şoseye inmişti. (s. 191).

açık açık

Turhan, bu çağrıya karşı koyması gerektiğini seziyor, ne diyeceğini kestiremiyordu açık açık: (s. 233).

adım adım

Düşecek korkusuyla kendisini adım adım izleyen aşçıya dönmüştü: (s. 267).

ağır ağır

Osman ağır ağır konuştu: (s. 47).

al al

Şerif Ali'nin bakışları, Hacer'in göğüslerine, beline al al yanaklarına takılmıştı bir kere. (s. 114).

alev alev

Alev alev göğsüne kollarına vuruyor, karnını, bacak aralarını yakıyordu. (s. 256).

ayrı ayrı

Yakın masalarda oturanlarla aralarında ayrı ayrı selâmlaşmalar başladı. (s. 227).

badanalana badanalana

Badanalana badanalana, kat kat sıvası... (s. 282).

araştırara araştırara

Her çalının dibini, her kayanın kovuğunu araştırara araştırara, koyağın çay yatağına kadar indiler, oradan karşı yakasına sardılar, ağıllara doğru ilerlediler. (s. 119).

bağıra bağıra

Sokağı, kendini sağa sola atarak avazı çıktığı kadar bağıra bağıra, koşa koşa geçti! (s. 116).

bastıra bastıra

Elleriyle, avuçlarıyla yumruklarını sıkarak, baldırlarını, dizlerini bastıra bastıra... (s. 192).

ayak ayak

“Varsa yoksa sabahtan akşama kahvede ayak ayak üstüne...” (s. 193).

bile bile

Kardeşinin onurunu az önce nasıl bile bile... (s. 28).

bir bir

Ardından o oyunları bir bir uygulamaya başladı. (s. 148).

boğum boğum

Boğum boğum nasırlı, kütleşmiş parmaklarıyla çiçek demetini çözmeye başladı. (s. 280).

bol bol

Sabah bol bol suladıkları belli bahçelerine. (s. 17).

böyle böyle

Böyle böyle oyunu izleyenlerin... (s. 83).

bula bula

Bula bula fakir Abdi'yi buldu. (s. 183).

abuk abuk

İstasyon memuru, çabuk çabuk... (s. 67).

arpa arpa

Evin iini, kapılarını arpa arpa, rüzgâr gibi hızla dolandı. (s. 116).

eke eke

Peşkeş çeke çeke Yeşilçam'da kendine yer sağladığını söyledi. (s. 207).

ekine ekine

Koridorda cübbesini çantasına yerleştirirken, tanıdığı bir genç yanına geldi; çekine çekine, hemen İzmir'e dönüp dönmeyeceğini sordu. (s. 177).

iğneye iğneye

Şimdi de başı önünde, ekmeğinden her lokmayı hırsıyla kopara kopara, dişleri arasında hırsıyla iğneye iğneye yemeğini yiyordu. (s. 172).

dalgın dalgın

Şerif Ali'yi dinledi dinledi, sonunda dalgın dalgın: (s. 91).

darala darala

Çeşmelerin üstünde darala darala yükselen birbiri üstüne binmiş küpler, en üstte dikey dörtgen bir kolonla son buluyordu. (s. 125).

derin derin

Bu kez, iç bölmede yalnız kalan Bahar'ın durmadan yatağında sağa sola dönüşüne derin derin iç çekişine aklı takıldı. (s. 32).

didik didik

Sırtlanlar, kuzgunlar Arab'ın leşini didik didik etmişti. (s. 31).

dil dil

Pencerede dil dil uzanıp kısalan, yalazlanan alevleri gördü. (s. 152).

dilim dilim

Karısı damın kapı aralığından, kalaylı bir tepsi içinde, dilim dilim kestiği olgun, iri bir karpuz, kuyuda soğuttuğu bir güğüm ayran, dantelli beyaz örtülü daha küçük bir tepsi içinde birkaç bardak uzattı. (s. 283).

dinledi dinledi

Şerif Ali'yi dinledi dinledi, sonunda dalgın dalgın: (s. 91).

diri diri

Diri diri yakarım seni! (s. 81).

dik dik

Kısa bir süre aklından geçen düşüncelerle dik dik ağabeyinin yüzüne baktı. (s. 46).

dizi dizi

Çanlar, ziller, dizi dizi mavi boncuklar... (s. 132).

dolana dolana

Su damarları bir yerlerden dolana dolana kıyıya inmiş. (s. 125).

dolu dolu

Onlar aldıklarının yarısından azını bana veriyorlar, ben de onlara sabahları birer çukur kâse çorba ile öğle akşam dolu dolu birer kap yemek veriyorum. (s. 240).

döndüre döndüre

İki elinin parmakları arasında, döndüre döndüre oynadığı bir karanfili, arada bir burnuna götürüp kokluyor, sonra da Hacer'e pencereyi açmasını, karanfili kendisine atacağını işaret ediyordu. (s. 71).

döne döne

Alayın önünde, döne döne, her dönüşünde köye doğru bir iki adım sıçrayarak oynuyor, alay onun ardından yürüyüşünü onun oyununa uydurarak, davulu zurnası, nara atan, silah boşaltın kalabalığı ile ilerliyordu. (s. 109).

döve döve

Döve döve gebertmeye geldim seni! (s. 70).

durgun durgun

Soran gözlerle durgun durgun bakıyordu onlara. (s. 212).

düşüne düşüne

Böyle düşüne düşüne kendini kimseyi beklemediğine inandırmaya çalıştı. (s. 94).

düşündükçe düşündükçe

Düşündükçe düşündükçe, iki gün önceki düğünde kılık kıyafeti düzgün, güzel yüzlü, yumuşak bakışlı bir delikanlının, gözlerini hiç kendisinden ayırmadığını hatırladı. (s. 93).

eze eze

Kancayı atınca, başının üstüne çökmüş oturmuş, karnının altında başını eze eze öldürmeye kalkmıştı hayvanı. (s. 140).

ezim ezim

Yüreği daraldıkça daralıyor, etleri ezim ezim eziliyordu. (s. 110).

geri geri

Çökmesine sıra kalmadan, ön ayaklarını omuzlayıp yerden kesti, kaldırdı, bütün hızıyla yüklenerek arka ayakları üstünde geri geri sürüdü, silkti, yıktı. (s. 145).

gere gere

Avukat, ellerini gere gere açtı: (s. 179).

gerile gerile

Dudakları gerile gerile sigarasından bir iki nefes çekti, boşalttı. (s. 90).

gevşek gevşek

Kolları, gevşek gevşek, dizleri üstünde sallanıyordu. (s. 71).

hadi hadi

Zararı bir yıla, hadi hadi... (s. 43).

hafif hafif

Kapının kanadı boşlukta hafif hafif sallanıyordu. (s. 33).

hızlı hızlı

Kalbi hızlı hızlı vurdu. (s. 107).

hemen hemen

Hasan, o gün hemen hemen... (s. 46).

havladı havladı

Bir köpek havladı havladı sustu. (s. 111).

hızlı hızlı

Hacer'in yüzünü, hızlı hızlı yürümekten, ateş basmıştı: (s. 114).

gide gide

Bakışlarını kan izinden; bodur ardıçar, ahlatlar, palamutlar, katırtırnakları, keçioıldürenlerle kaplı dağın sırtında, gide gide uzaklarda kaybolan, ucu görünmez olan, keçi yoluna doğru kaldırdı. (s. 121).

ışıl ışıl

Gözlerinin İsmail'e daldığı sulara bakarken önce ışıl ışıl ışıldadığını, yüzünün her çizgisinde mutluluklar uçtuğunu, içinin içine sığmadığını görürler. (s. 199).

içeriye içeriye

Fırının ağzını tıkayan çalıları kürekle içeriye içeriye itmeye başladı: (s. 81).

için için

Hıncının için için kabardığını... (s. 54).

ilerlerken ilerlerken

Böyle arabası ilerlerken ilerlerken uyur kalırdı. (s. 11).

kaba kaba

Kaba kaba güldü: (s. 159).

kapı kapı

O günkü greşten sonra kasabanın gözdesi, bayrağı gibi bir şey oldu Tülü. Bütün kahveler, dkknlar kapı kapı dolaştırılarak satılan fotoğraflarıyla donandı. (s. 146).

karıştırı karıştırı

Keresteci, serçe parmağının tırnağı ile dişlerini karıştırı karıştırı izledi onun bütün bu devinimlerini. (s. 259).

kat kat

Eski bir cüzdan içinden kat kat, aşınmış bir iki kâğıt çıkardı. (s. 38).

kesik kesik

İlçeli genç, üstünden hiçbir vakit atamadığı ekingenliğiyle kesik kesik karşılık verdi: (s. 177).

kırpıştırı kırpıştırı

Gözlerini kırpıştırı kırpıştırı bulunduğu odanın sağına soluna baktı. (s. 262).

kışkırtı kışkırtı

Birbirlerini kışkırtı kışkırtı, giden erkeklerin silahlarından gelecek sesi beklemeye başladı. (s. 118).

kıyı kıyı

şoseden kıyı kıyı Balçova'ya giderlermiş. (s. 193).

koca koca

Nasırlı koca koca elleriyle candan yürekten alkışladılar oyununu. (s. 211).

kolay kolay

Geceleri kolay kolay gözüne... (s. 29).

kopara kopara

şimdi de başı önünde, ekmeğinden her lokmayı hırsıyla kopara kopara... (s. 172).

koşa koşa

Sokağı, kendini sağa sola atarak avazı çıktığı kadar bağıra bağıra, koşa koşa geçti! (s. 116).

kötü kötü

Ağzımı açtırıp kötü kötü söyletme beni... (s. 27).

kuru kuru

Döndü, boğazı kuru kuru yutkundu Hacer'i bileğinden yakaladı. (s. 114).

küçük küçük

Yerli filmlerde küçük küçük roller alan bir oyuncunun adını söyledi. (s. 203).

lapa lapa

Annen olacak o kalpsiz, vicdansız kadın, o soğuk kış gecesi, lapa lapa yağan karın altında... (s. 210).

mor mor

İzmir şosesi, sağda, denizle arasında yer yer çakıl birikintileri, boş kovalıklar, mor mor açan kum zambaklarının yetiştği küçük kum tepecikleri bırakarak Yalıkahveler'e ulaşırdı. (s. 224).

nerelere nerelere

Nerelere nerelere, fidan kızım, goncam, yavru ceylânım!.. (s. 192).

olur olur

İlk dinleyen mırıldandı:

— Olur olur... (s. 58).

öde öde

Öde öde bitmiyor. Hepsinin parası benden çıkıyor. (s. 251).

pırıl pırıl

Gözleri pırıl pırıl babasıyla göz göze geldi: (s. 173).

rahat rahat

Şöyle rahat rahat sarılacak kısır bir karı düşürebilsem elime... (s. 247).

parça parça

Ağabeyini parça parça ediyor... (s. 64).

paspas

Siz ayaklarınızın altında paspas etiniz. (s. 222).

renk renk

Ağaçların önünü çepeçevre kuşatan her yaştan kadınlı erkekli seyirciler, renk renk başörtüleri, kasketleri, giysileriyle daha da renklendiriyorlardı bu bahar görünümünü. (s. 142).

saf saf

Meyhaneleri hep birden dolduruyor, yedikten içtikten sonra hep birlikte çıkıyor, saf saf kasaba sokaklarında dolanarak boy gösteriyor, erkenden güreş alanına yollanıyorlardı. (s. 132).

sallana sallana

Çanlar, ziller, dizi dizi mavi boncuklar, kösler, küçük aynalarla süslü mavi turuncu fes rengi üç renk çuha ile kaplı yepyeni hamutu, üstünde küçük binicisi ile öne arkaya sallana sallana, önü sıra çabuk adımlarla ilerleyen eşğini izleyerek, geçtiği caddelerde büyülüyordu İzmirli. (s. 132).

sakin sakin

Az ilerdeki kayıktakilere döner, sakin sakin: (s. 199).

savura savura

Ellerindeki değnekleri savura savura, sıçrayıp bağışarak havuza doğru koşuştular. (s. 26).

sıcak sıcak

— Hadi ye, durma, sıcak sıcak indir gövdeye... (s. 242).

sıka sıka

Şerif Ali, bu karşılığı duyunca sarardı, öfkeden titredi, dişlerini sıka sıka: (s. 100).

sık sık

... bırakmayız, sık sık ararız. (s. 52).

sıktı sıktı

Sağındaki solundaki kuru otları avuçladı, sıktı sıktı yoldu, yoldu yoldu bıraktı. (s. 192).

sıkı sıkı

Sen kapıyı sıkı sıkı çek, git! (s. 86).

sıra sıra

Şimdiki gibi sıra sıra yazlıklarla dolu değildi. (s. 224).

sine sine

Dama varır, sine sine... (s. 64).

sokak sokak

Ege illerinde ilçelerinde düzenlenen güreşlere gitmesi yaklaştıkça sıklaştırdı Tülü'nün sokak sokak dolaşmaları. (s. 131).

soğuk soğuk

Ağabeyi soğuk soğuk yineledi: (s. 63).

sonra sonra

Sonra sonra büyüdükçe, iki... (s. 183).

sora sora

Sora sora garajı buldu. (s. 68).

söke söke

Dört yaşında, güreşler için kızıştırmaya başlamadan önce, sırtında dört yüz kiloyu bulan yükü çamurunu söke söke çayırı bir baştan bir başa rahatlıkla aşıyordu Tülü. (s. 137).

sürte sürte

Kösteğin birbirine yakın tuttuğu ön ayaklarına karşılık arka ayaklarını alabildiğine açar, başını gerip hamutuna sürte sürte bütün görkemiyle şişinirdi. (s. 126).

şaşkın şaşkın

Kalabalık kısa bir süre şaşkın şaşkın, oluktan hızla havuza akan suyu seyretti. (s. 26).

tatlı tatlı

Ama ben tuttum, tatlı tatlı gönlünü etmeye kalktım! (s. 90).

teker teker

Kahvedekilere teker teker bakarak: (s. 186).

tekrar tekrar

Kardeşinin ellerini tekrar tekrar sıktı. (s. 45).

tıkır tıkır

— Sen istiyor musun kamyonlarının buradan tıkır tıkır geçip gitmesini? (s. 247).

tıklımıklım

Dışarlıklarını giyinmiş kadınlar, kızlar, çoluk çocukla tıklım tıklım dolu tek atlı arabalar, atlılar, eşekliler, yayalar akıyordu dört bir yanındaki köy yollarından. (s. 141).

top top

Denize, baharsa top top katırtırnaklarına, erguvanlara, yazsa zakkumlara dalar oyalanırız! (s. 143).

tövbe tövbe

Gülsüm gibi kıza... Tövbe tövbe... (s. 196).

tutuna tutuna

Eliyle duvara tutuna tutuna ilerledi. (s. 263).

uzun uzun

Hasan uzun uzun anlatmaya başladı. (s. 48).

üstlerine üstlerine

Üstlerine üstlerine havlamaya başladı. (s. 16).

vura vura

Ustaları Tülü'nün önünde harmandalı, kordon zeybeği oynarlardı yerlere diz vura vura. (s. 135).

yakına yakına

“Dondu garip, dondu! Taş kesildi.” dedi, kadının biri yakına yakına. (s. 192).

yalpalaya yalpalaya

Şerif Ali, o akşam yatsıya doğru, onuncu bardağı içtikten sonra, Halil İbrahim'le başka bir arkadaşının kolları arasında, yalpalaya yalpalaya eve döndü. (s. 99).

yana yana

Ağzı yana yana yedi. (s. 242).

yan yan

Dükkâna girenlerden kimi Şerif Ali'ye “merhaba” dedi, kimi daha ileri gitti bir de “nasılsın?” dedi, kimi sadece yan yan bakmakla yetindi. (s. 98).

yavaş yavaş

Bahar'ın güvensizliğini, kendisinden kuşkulandığını düşündükçe, kapıldığı utanç duygusu, yavaş yavaş Bahar'a karşı bir hınç duygusuna dönüştü. (s. 53).

yeni yeni

Sonunda ortalık yeni yeni... (s. 35).

yer yer

Yerli seyircilerle yer yer kavgalar çıktı aralarında. (s. 147).

yıkıla yıkıla

Şerif Ali'nin, arkadaşlarının zoruyla yıkıla yıkıla kapıdan içeri girdiğini gördü. (s. 99).

yiye yiye

Dükkândan çıkanlar, çantalarını koltuk altlarına ya da bacak aralarına kıştırarak alanda dikilirler, leblebi şekeri, nohut, çekirdek yiye yiye Tülü'ye bakarlar bakarlardı. (s. 129).

yola yola

Saçını başını yola yola, odadan, avlu kapısından fırladı. (s. 115).

yoldu yoldu

Sağındaki solundaki kuru otları avuçladı, sıktı sıktı yoldu, yoldu yoldu bıraktı. (s. 192).

yumruklaya yumruklaya

Gülsüm Kadın, kapısının önüne çöktü; başını saran kadın, kız kalabalığı arasında, dizlerini yumruklaya yumruklaya bağırıp çağırmaya, göğsünü bağrını yolmaya devam etti. (s. 118).

yuvarlana yuvarlana

Neredeyse dayanamayacak, küçük bir taş gibi yuvarlana yuvarlana, gidip Şerif Ali'nin ayakları dibine düşecekti. (s. 97).

yük yük

Birkaç yıl sonra pazara yük yük kayısılar, şeftaliler indireceklerdi. (s. 11).

4.2.1.3. Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin tekrarı ile yapılan ikilemeler**açık saçık**

Açık saçık küfürler etmişsin... (s. 273).

anlı şanlı

Bu anlı şanlı dönüşlerinde yolda karşılaşan şoförler, uzun kornalarla selâmlarlardı Tülü'yü. (s. 89).

çarşı pazar

Yıllardır karşılıklı kız alır verir, çarşıda pazarda bir araya gelirler, askerde aynı birliklere düşerlerdi. (s. 137).

bağıra çağıra

Ethem bağıra çağıra gelmeye başladı. (s. 25).

bağlar bahçeler

Deniz kıyısı ile bağlar bahçeler arasında ilerleyen.... (s. 202).

bıkmak usanmak

Bıktım usandım parasızlıktan. (s. 255).

çalış çabala

Sen çalış çabala kardeşim de, malına ortak et, o ağzını açıp, ağa sen meraklanma demesin! (s. 43).

çanak çömlek

Gezici esnafın yerlerde sergilediği, çanak çömlek, hırdavat, giyecek eşyası arasında aradıkları yeri buldular. (s. 174).

beti benzi

Kadının birden beti benzi uçtu. (s. 69).

dağdan taştan

Bunca yıldır dağdan taştan çıkarıyorlardı ekmeklerini. (s. 132).

davul zurna

İkindiye varmadan, dışardan, Gölcük'e yaklaşan gelin alıcıların silah sesleri, naraları, davul zurna gürültüsü duyuldu. (s. 107).

delik deşik

Ağabeyini delik deşik, parça... (s. 64).

doğru dürüst

Olup bitenlerin gerçekliliğini doğru dürüst kavrayamıyordu. (s. 38).

edep hayâ

Hiç edep hayâ yok mu? (s. 74).

ev bark

Ev bark edildi. (s. 168).

evire çevire

Örtünün etrafını kuşatanlar, beğendikleri bıçağı eğilip alıyorlar, ellerinde evire çevire uzun uzun inceliyorlardı. (s. 174).

ezilip büzülme

Hasan, ezilip büzülmeye başladı, âdeta küçüldü. (s. 37).

gamı tasası

Osman'ın gamı tasası yoktu. (s. 4).

gelen geçen

Gelen geçen hayvanını bu çeşmeden sular, yoluna öyle devam ederdi. (s. 166).

hâl hatır

Uzun uzun selâmlaşmayı, hâl hatır sormayı gereksiz görerek... (s. 279).

gücü kuvveti

Az çok gücü kuvveti de başkalarından korumaya yetiyordu kendini artık! (s. 185).

ite kaka

Baharın ağasıyla boğuştuğunu, ite kaka onun saldırılarından kurtulmaya çalıştığını görüyordu. (s. 64).

itiş kakış

Hacer, itiş kakış düğün evinden fırlayan kalabalık arasında koştu, koştu! (s. 107).

kılık kıyafet

Kılığı kıyafeti kendisine uyan... (s. 67).

kıyı köşe

Bu çarkın içinde kaldıkça, böyle kıyı köşe... (s. 277).

para pul

Urla'da, kendi kasabasında, Ulaşlı'yı bir kez daha yenmek tutkusu her türlü para pul hesabını aşıyordu gözünde. (s. 150).

patırtı gürültü

O patırtı gürültü arasında cipiyle Başçavuş çıkıp gelmez mi? (s. 270).

rezil rüsva

Herkesin gözü önünde rezil rüsva... (s. 43).

öteye beriye

Öteye beriye dağılanlar toplandı. (s. 83).

salkım saçak (s. 141)

Öğle olmadan Ulaşlıları, Seferihisarlıları getiren, bayraklarla donanmış, salkım saçak adam yüklü otobüsler, kamyonlar, davulları, zurnalarıyla birbiri ardından, Cumhuriyet Alanı'nda durdu, boşaldı. (s. 141).

sarmaş dolaş

Küçük oğlanla sarmaş dolaş... (s. 78).

şöyle böyle

Osman şöyle böyle beş dakikadır ortada yoktu. (s. 26).

Durmadan Şerif Ali'ye söğüp sayıp beni çileden çıkarmaya bakıyor! (s. 82).

sözü sohbeti

Senin gibi sağlığı yerinde, sözü sohbeti yerinde, iyi içen bir arkadaş buldum mu onunla bir kadeh içmek, onun keyfini paylaşmak... (s. 250).

şeref namus

Şeref namus yok mu? (s. 74).

tıka basa (s. 51)

Az sonra, tıka basa insan dolan daracık otobüs, motorunun gürültülü çalışmasıyla kalktı. (s. 51).

yanına yöresine

Esmâ, bakar yanına yöresine, kıyıda, kayıklarda kim varsa herkesin doğrulduğunu, merakla ne olduğunu anlamaya çalıştığını görür. (s. 199).

yara bere

Hiç birinde yara bere yoktu. (s. 40).

4.2.1.4. Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarı ile yapılan ikilemeler**alış veriş**

İki gün alışveriş ettikleri bakkalın tezgâhında kalmıştı. (s. 55).

akşam sabah

Bu evde akşam sabah Şerif Ali'nin lafını mı dinleyeceğiz? (s. 106).

alt üst

Sigarayı içi dışı alt üst oluncaya kadar içti. (s. 84).

aşağı yukarı

Aşağı yukarı önceki tartışmada... (s. 21).

az çok

İçi az çok rahat, lâmbayı, kapının dışında üfledikten sonra, içeri aldı, mırıldanarak yatağına girdi. (s. 100).

başı sonu

Solda, kara yanında, yukarılara doğru tırmanan delicelerin, zeytinliklerin sıklığı arasında, başını sonunu... (s. 198).

büyük küçük

Yaşlıların demelerine göre, büyük küçük alanlarına, su başlarına... (s. 125).

gidip gelmek

Yıllardır yan yana yaşamak, bir arada gidip gelmek, yürüyüşlerini, duruşlarını, bakışlarını birbirine benzetmişti adamla devesinin. (s. 143).

gündüz gece

Kadın, artık arından mı, yoksa Muharrem'in şerrinden mi, nedense kimselere görünmez, damının, avlusunun dört duvarı arasında, gününü gecesini geçirir... (s. 162).

iç dış

Sigarayı içi dışı alt üst oluncaya kadar içti. (s. 84).

ileri geri

Öfke içinde dönüp duruyor, ileri geri söyleniyor, yenilgiyi boşuna çıkaracak özürler aranıyorlardı. (s. 146).

iyi kötü

İyiden kötüden ne bilir? (s. 76).

İyiden kötüden

İyiden kötüden ne bilir? (s. 76).

kış yaz

Ovada kış yaz, gündüzleri... (s. 25).

sabah akşam (s. 281)

Karı koca yemedik, içmedik, sabah akşam... (s. 281).

soldan sağa

Az ötesinde, yattığı yerde, kızının bütün gece sağdan sola, soldan sağa döndüğünü, göğüs geçirdiğini duydu. (s. 107).

sağdan soldan

Mahkemenin geri verdiği çiftesini kendini korumak için yeter görmedi; sağdan soldan araştırdı. (s. 66).

sağda solda

Sağda solda söz olur diyordun. (s. 61).

sağı solu

Aşağıda köylüler, durmadan sağı solu araştırıyorlardı. (s. 121).

sağına soluna

Geceleri uzayıp giden saatler, yatağında uykusuz sağına soluna dönüp dururken. (s. 10).

sağdan sola, soldan sağa

Az ötesinde, yattığı yerde, kızının bütün gece sağdan sola, soldan sağa döndüğünü, göğüs geçirdiğini duydu. (s. 106).

uzak yakın

Öğleden sonra uzak yakın tanıdığı kim... (s. 60).

uzaktan yakından

Her zurnacı, gücü yettiği kadar üflüyor, davulcular gümbür gümbür tokmak indiriyor, uzaktan yakından gelen öbür davul zurna seslerini bastırmaya çalışıyordu. (s. 141).

yakından uzaktan

Yakından uzaktan bakışlarıyla karşılaşanlar selâmını alıyorlar, o da her selâmını alana bir kez daha omzuna kadar kol kaldırıyordu. (s. 226).

yaz kış

Yaz kış su basardı. (s. 280).

yukardan aşağıya

Kapıdan kapıya geçerken, kuvvetli bir akıntı, yukardan aşağıya, Şerif Ali'ye doğru sürükler gibiydi onu. (s. 174).

4.2.1.5. Biri anlamlı diğeri anlamsız iki sözcüğün tekrarı ile yapılan ikilemeler

çürük çarık

İki kulaçlık çürük çarık bir kayıkla büyüttü bizi... (s. 205).

çoluk çocuğu

Çoluk çocuğu ile belleri...(s. 29).

iri yarı

İri yarı hükümlü hepsini susturdu: (s. 42).

kap kakak

Ertesi sabah, bir yatak yorgan dengi, bir tahta sandık, bir üzüm küfesine sıkıştırılmış kap kakaklarıyla Yalihakveler'den ayrıldılar. (s. 278).

ufak tefek

Şerif Ali, dördüncü, beşinci bardakları boşaltıncaya kadar, hemen hemen bütün köy, ufak tefek bir şey almak bahanesiyle, Halil İbrahim'in dükkânına taşındı. (s. 98).

tek tük

Dışarıdan gelen tek tük meraklılar akşamdan göründüler kasabada. (s. 141).

zar zor

Bahar'ı zar zor uzaklaştırdılar. (s. 50).

4.2.1.6. Her ikisi anlamsız iki sözcüğün tekrarı ile yapılan ikilemeler

apar topar

Apar topar odadan çıktı. (s. 97).

4.2.2. Sözcük yapısı bakımından ikilemeler

4.2.2.1. Ünlem yoluyla kullanılan ikilemeler

ah ah

Ah ah! Asıl zenginlik bunlar işte... (s. 246).

tövbe tövbe

Gülsüm gibi kıza... Tövbe tövbe... (s. 196).

vah vah

“Vah vah!” diyenler... (s. 60).

4.2.2.2. Edat yoluyla kullanılan ikilemeler

varsa yoksa

Varsa yoksa sabahtan akşama... (s. 193).

yanı sıra

Az sonra Tülü, küçük Hüseyin'in yedeğinde yanı sıra sahibi Hasan, mahalle aralarını dolaşıyordu. (s. 141).

4.2.2.3. Sayılarla kurulan ikilemeler

birer ikişer

Yüzyıllık ağaçların köküne birer ikişer paket cigara dağıtıyorsun köylülere. (s. 248).

beş altı

Beş altı aydır ardından koştuğu halde daha doğru dürüst elini tutamamıştı onun. (s. 88).

beş on

Arada, içlerinden yolu düşen biri, taşmasına yakın havuzu açar, suyu beş on dakika hayıtların altında kalan dereye salar. (s. 8).

bir iki

... bir iki gün içinde geldi. (s. 63).

dört beş

Ağabeyinin tetiği kinci kez çekmesine sıra kalmadan dört beş adım gerisinde patlayan iki el çifte sesi işitildi. (s. 70).

iki üç

Hasan önde, Osman iki üç adım gerisinde, iki kardeş geldiler, havuzun beri yanında durdular. (s. 17).

ikişer üçer

Davulları zurnaları ardından ikişer üçer dakika arayla güreşlerin yapılacağı Üç Değirmenler'e doğru yürüdüler. (s. 142).

on dört-on beş

Beş on dakika sonra, yanına on dört-on beş yaşlarında bir hatan öğrendiğine çocuk yaklaştı. (s. 67).

otuz kırk

Evlerinden otuz kırk adım ileride oturan Şerif Ali'nin, kapılarının önünde, avlu kapısının ipine el atmış, eve girmek üzere olduğunu gördü. (s. 73).

sekiz on

Cezası sekiz on yılı geçmez. (s. 42).

üç beş

Ovanın kuzeyinde birkaç parça bağ ile bağlarının yakınlarında serpiştirilmiş üç beş badem, ceviz ağacı vardı yeşil olarak. (s. 15).

üç dört

Bahçeleri havuzun alt başında kalan ekiciler, yaz boyunca günde üç dört kez gelir, suyun havuzda vardığı çizgiyi kollarlar. (s. 8).

yedi sekiz

... verecekleri yedi sekiz yıl! (s. 48).

yirmi-yirmi beş

Şöyle böyle yirmi-yirmi beş kilometrelik bir yoldu bu. (s. 113).

yirmi iki yirmi üç

Karşısında kendisini dinleyenlerin en büyüğü yirmi iki yirmi üç yaşlarında görünen Sezai'ydi. (s. 208).

yüz yüz elli

Başaltına, büyük küçük ortalara, destelere güreşecek develer birbirinden yüz yüz elli adım uzakta, çarşı içindeki büyüklü küçüklü alanlarda bağlıydılar. (s. 141).

4.2.2.4. m-'li İkilemeler

düşünce müşünce

— Yok benim düşüncem müşüncem, dedi. (s. 109).

oyun moyun

Oyun moyun ne anlar o ayı! (s. 284).

vazo mazo

Vazo mazo, her neyse! (s. 279).

4.2.3. Yapı ve kuruluş bakımından ikilemeler

4.2.3.1. Yansıma sözcüklerle yapılan ikilemeler

4.2.3.1.1. Yansıma sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemeler

gırlaya gırlaya

Kısık farları ile yağmuru tarayarak, gırlaya gırlaya İzmir'e doğru geçip gittiler. (s. 26).

güm güm

Hacer, kulak verdikçe yüreğinin güm güm öttüğünü duyar gibi oluyordu. (s. 110).

gümbür gümbür

Her zurnacı, gücü yettiği kadar üflüyor, davulcular gümbür gümbür tokmak indiriyor, uzaktan yakından gelen öbür davul zurna seslerini bastırmaya çalışıyordu. (s. 141).

4.2.3.1.2. Ayrı yansımadan kurulan ikilemeler

gıcirtı tıkırtı

Bu, astarları kan kırmızı siyah cübbeler giymiş, dik yakalarındaki kırmızılarla sarıyaldızlı dalların daha da ürkütücü bir görünüş verdiği, asık yüzü yargıç ile savcının, bu gıcirtılar tıkırtılarla işleyen kimbilir kaç yıllık kocaman yazı makinesinin karşısında? (s. 261).

4.2.3.2. Yönelmeli ikilemeler

4.2.3.2.1. Aynı sözcüklerden kurulan hâl eki alan yönelmeli ikilemeler

boyun boyuna

Boyun boyuna, yan yana geldikçe, durup kalıyor, dinlenmeye, soluk kazanmaya çalışıyordu. (s. 145).

burun buruna

Her gün candarma kurşunuyla can vermek tehlikesi ile burun buruna... (s. 276).

git gide

Çan sesleri büyüdü git gide. (s. 135).

günü gününe

Hatta günü gününe uymayan... (s. 22).

hamut hamuta

Boyunlarıyla birbirlerine giriyorlar, birbirlerini sürümeye çalışıyorlar, ayrılıp bu kez hamut hamuta gelerek yandan çelme atmayı deniyorlardı. (s. 144).

karşı karşıya

Karşı karşıya geldiklerinde yine hızlandı. (s. 144).

üst üste

Otobüsün arka sıralarında bütün yolcular üst üsteydi. (s. 54).

yan yana

Ne gün Tahtacı Safi'nin Göndenceli Halil'in karıları ile yan yana görse, o gün kendisine karşı Bahar'ın hışmı artıyordu. (s. 56).

yüz yüze

Ama şu Allah'ın günü yüz yüze geldikleri Seferihisarlılara yenilmek acıydı kendileri için. (s. 138).

4.2.3.2.2. Aynı sözcüklerden kurulan zarf görevli (durum bildiren) yönelmeli ikilemeler

el ele

O vakit el ele verir kaçarsınız! (s. 88).

baş başa

Hâkimler aralarında baş başa verip bir iki söz fısıldaştılar. (s. 50).

göz göze

Musa'yla göz göze gelmemek... (s. 25).

kafa kafaya

Hepsi kafa kafaya vermiş... (s. 57).

kıran kırana

Güreş kıran kırana geçti. (s. 146).

kuru kuruya

Hadi kuru kuruya içme... (s. 254).

omuz omuza

Kalabalık, şosedan dereye inen geniş düzlükte, omuz omuza bir yarım çember çizerek, candarmanın birinden öbürüne dolanıyordu. (s. 191).

sıkı sıkıya

Hacer, yorganlarına sıkı sıkıya sarıldı. (s. 86).

soluk soluğa

Bahar'ı elinde ağasının çiftesiyle, soluk soluğa gördü. (s. 70).

4.2.3.3. Çıkmalı ikilemeler

4.2.3.3.1. Aynı sözcükten kurulan çıkmalı ikilemeler

açıktan açığa

... dayanamadı, açıktan açığa Bahar'a: (s. 56).

anıdan anıya

Böyle anıdan anıya geçti yine. (s. 217).

anılardan anılara

Anılardan anılara atlayarak eski mutlu günlerine döndü. (s. 211).

baştan başa

Her sabah uyanıp da gördüğünde değişik bu olaylar, bu baştan başa... (s. 39).

iyiden iyiye

Turhan'ın iyiden iyiye canı sikkındı: (s. 269).

geceden geceye

Orada yatar kalkar, geceden geceye içeriye kedi köpek girmesin diye bir çulla örterdi oyuğun ağzını. (s. 125).

gün günden

Kuraklıktan gün günden yanan, kavrulan ovanın yüzüne atılmış iki eski ustura izi gibi kalır. (s. 7).

kapıdan kapıya

Kapıdan kapıya, üç adım eninde sokağı geçerken, atlıya baktı. (s. 95).

karşıdan karşıya

İp cambazları gibi geçmişti şosede karşıdan karşıya. (s. 268).

4.2.3.3.2. Ayrı sözcükten kurulan çıkmalı ikilemeler

baştan sona

Bıçakların üstünde baştan sona bakışlarını dolaştırdı. (s. 175).

4.2.3.4. İyelik ekiyle kurulan ikilemeler

ağzı dili

Ağzı dili dolanarak ikinci müfettişin koluna sarıldı: (s. 216).

beti benzi

Kadının birden beti benzi uçtu. (s. 69).

kendi kendini

Bahar'a el sürmeyeceğine kendi kendini inandırmaya çalıştı durdu. (s. 44).

kolu kanadı

Bahar, kolu kanadı kırık dolaşıyordu. (s. 60).

moru mor

Şerif Ali, gelinin önünde, alı al, moru mor, dönüyor, diz vuruyor, sıçırıyordu. (s. 108).

üstüne başına

Kurumuş boğazından aşağıya inmiyor, dudaklarının iki yanından üstüne başına akıyordu sular. (s. 264).

yüzü gözü

Helâdan çıktığı zaman yüzü gözü sapsarı, dizleri titriyordu. (s. 84).

yüzüne gözüne

Bütün kanının ılandığını, yüzüne gözüne ateş bastığını duydu. (s. 52).

4.2.3.5. Yapım ekleriyle kurulan ikilemeler

alaylı alaylı

Şerif Ali, alaylı alaylı gülümsedi: (s. 75).

analı babalı

Analı babalı büyüyen, okul görenler arasında da çoktu sahnede ya da perdede belli bir çizgiyi aşamayanlar. (s. 220).

anamlı anamlı

Haberim var, dedi anamlı anamlı. (s. 278).

altlı üstlü

Altı üstlü iki göz evin merdivenlerini çıktı. (s. 116).

belli belirsiz

Önceleri birkaç gece, belli belirsiz bir bu yasak görüntüyü gözlerinin önünden savmaya çalıştı. (s. 10).

bilgili bilgisiz

Bilgili bilgisiz, duygularına kapılan... (s. 22).

büyükü küçüklü

Büyükü küçüklü çanları hızla vururlardı yine. (s. 127).

cakalı cakalı

Lokantalarda yiyor içiyor, cakalı cakalı dolanıyorlardı anacaddelerde. (s. 138).

donsuz gömleksiz

Yemyeşil dağları donsuz gömleksiz bıraktınız! (s. 258).

düşünceli düşünceli

Yatıncaya kadar, düşünceli düşünceli... (s. 106).

evli barklı

Evli barklı adamım! (s. 28).

geceli gündüzlü

Sonra, annesinin kahrından verem olup ölmesi, babasının kendini evlatlıktan reddetmesi, geceli gündüzlü çalışarak o kadını mutlu etmeye çalışması... (s. 211).

güçlü kuvvetli

Kardeşi kendisinden güçlü kuvvetliydi. (s. 28).

günahsız günahsız

Karşımda omuzlarını öyle günahsız günahsız duruyorsun lan it? (s. 75).

irili ufaklı

İrili ufaklı sayısız urlarıyla geçmişle gelecek arasında yükseliyordu. (s. 125).

isteksiz isteksiz

Kapıldığı bir suçluluk duygusunun ezikliği altında, isteksiz isteksiz pullarının yerlerini değiştirdi. (s. 230).

işsiz güçsüz

Oğlan işsiz güçsüz, çiçeği elinde, körüklü çizmeleri ayağında, köyün içinde şunun bunun karısının, kızının ardından sürter dururdu bütün gün! (s. 79).

kadınli erkekli

Ağaçların önünü çepeçevre kuşatan her yaştan kadınli erkekli seyirciler, renk renk başörtüleri, kasketleri, giysileriyle daha da renklendiriyorlardı bu bahar görünümünü. (s. 142).

kahırlı kahırlı

Bu arada, Halil İbrahim'in dükkânına yolu düşen bir iki kişi, Şerif Ali'yi dükkânda kahırlı kahırlı içerken gördüklerini söyleyince konu genişledi. (s. 98).

keyifsiz keyifsiz

Öncekileri keyifsiz keyifsiz selamladılar. (s. 16).

meyveli meyvesiz

O dönemde kasabanın bağlar, asmalar, incirlikler, çınarlar, çitlembikler, meyveli meyvesiz daha türlü ağaçlarıyla dışa vuran gür yeşilliği bu su damarlardan geliyordu. (s. 125).

öfkeli öfkeli

Öfkeli öfkeli soluyan kadını kolundan çekip yatırdı. (s. 14).

senli benli

Bu alabildiğine senli benli davranışıyla... (s. 232).

sesli sesli

İlk hızını alan yağmur, ölçüsünü bulmuş, sesli sesli indiriyor, geçen arabaların lâstikleri hışırtılar bırakıyordu ıslak şosede. (s. 259).

sessiz sedasız

Otobüslerine, kamyonlarına kasaba dışında binip, sessiz sedasız yola çıktılar. (s. 146).

sessiz sessiz

Her zaman öyle bir köşede sessiz sessiz düşünür dururdu. (s. 185).

sinirli sinirli

Zeynel'in sinirli sinirli sıkılan yumrukları gevşedi. (s. 173).

uçsuz bucaksız

Ömer uçsuz bucaksız uzanan... (s. 122).

4.2.4. Diğer ikilemeler

ikide bir

— Hadi yürü sen, yürü sen! diyordu ikide bir: (s. 76).

ister istemez

Anası onun bu dediklerine, bu defa da ister istemez inanmak zorunda kaldı. (s. 84).

kör kütük (s. 278)

Giden kolcunun hani o kör kütük sarhoş olduğu gün geçen kamyonlardı. (s. 278).

ne olur ne olmaz

Yine de ne olur ne olmaz ilk güreşinde başaltına saldı. (s. 135).

4.3. Kalıp Sözler

Kalıp sözler, söz varlığı öğelerinden biri olup günlük yaşamda sıkça karşılaşılan kelime ve kelime gruplarından oluşur. Deyimler ve atasözleri gibi, kalıp sözler de bir toplumun kültürel yapısını, inanç sistemini ve toplumsal ilişkilerdeki inceliklerini yansıtan dil öğelerindendir. Bu ifadeler, aynı dili konuşan bireylerin ortak yaşam biçimini, geleneksel değerlerini ve iletişim biçimlerini anlamamıza katkı sağlar (Bulut, 2012, s. 1121).

Aksan (2018, s. 92) kalıp sözleri, “bir dilin söz varlığı içinde yer alan ve bireylerin ilişkilerini sürdürürken sürekli kullandıkları ifadeler” olarak tanımlamaktadır. Çotuksöken (1994, s. 8) ise kalıp sözleri, iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelerek her biri kendi temel anlamını korurken birlikte yeni bir kavram, durum veya eylemi ifade ettiği ve dilde anlam genişlemesine katkı sağlayan söz öbekleri olarak değerlendirmektedir.

Kalıp sözler, farklı duygu, düşünce ve durumları aktarmada işlevsel bir rol oynar. Hatır sorma, şaşkınlık, güvensizlik, yanlışlık, dikkat çekme, uğurlama veya nefret gibi durumlarda kullanılan bu ifadeler, bir toplumun kültürel kodlarını yansıtır (Zülfikar, 2015, s. 231). Örneğin, sabah karşılaşıldığında söylenen “günaydın”, yemek sonrası “afiyet olsun”, vedalaşmalarda “güle güle” veya yeni bir konut alındığında “güle güle oturun” gibi ifadeler, toplumun günlük alışkanlıkları ve kültürel değerleriyle bütünleşmiştir (Aksan, 2004, s. 34).

Kalıp sözler, çoğunlukla değişmez biçimleriyle kullanılan ve dilin kültürel birikimini, anlatım gücünü ortaya koyan söz öbekleridir. İncelenen eserde, bu yapılar karakterlerin psikolojik durumlarını, toplumsal ilişkileri ve olay örgüsünü güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bölümde, Necati Cumalı'nın "Susuz Yaz" adlı eserinde yer alan kalıp sözler tespit edilmiş ve her bir ifade, geçtiği cümle ve sayfa numarasıyla birlikte aşağıya alınmıştır.

4.3.1. Af, özür ve bağışlama bildirenler

affedersiniz

Affedersiniz, biz biraz geciktik! (s. 181).

ayıp ettin

Keresteci gücendi:

Ayıp ettin...

Turhan yumuşattı atağını: (s. 242).

kusura bakmayın

Kusura bakmayın, ölenin adı neydi? (s. 58).

4.3.2. Alay, küçümseme ve hafife alma bildirenler

adam mısın!

Sen de adam mısın be! (s. 257).

bak sen

Rezile bak sen! (s. 75).

eşek başı mı?

Eşek başı mı? (s. 27).

iki paralık

İki paralık bir hiç! (s. 223).

külâhıma anlat

Sen onu külâhıma anlat... (s. 285).

sözüm ona

— Siz de erkek olacaksınız sözüm ona! (s. 29).

4.3.3. Beddua, küfür ve kızgınlık bildirenler

hayır görmesinler

Hayır görmesinler soysuzlar! (s. 14).

köpek gibi

Köpek gibi ne dolanıyorsun ardımda! (s. 94).

paranı da, sana da...

Paranı da, sana da... (s. 258).

piç kurusu

Bu piç kurusunun niyeti ne? (s. 231).

ülen

— Ülen Osman, sizde hiç vicdan, hiç hicap kalmadı mı? (s. 24).

ülen nankör

Ah ülen nankör, ah ülen! (s. 43).

4.3.4. Birini, bir şeyi yüceltmek, saygı duymak ve onurlandırmak için kullanılanlar

aferin

Aferin Hasan'a, diyorlardı. (s. 136).

bravo

Yaman adam, nasıl da aklında tutmuş o kadar sözü, bravo vallaha diyorlardı. (s. 212).

onur vermek

Bize onur verirsiniz... (s. 215).

4.3.5. Dinî inanç bildirenler

4.3.5.1. Tevekkül, teslimiyet ve şükür bildirenler

Allah'a şükür

Eh, Allah'a şükür, dedi, geçinip gidiyoruz... (s. 228).

çok şükür

Bizler çok şükür, otuz yıldır ayakta... (s. 206).

şükür

Kurtuldun şükür! (s. 69).

4.3.5.2. Allah’a övgü, itaat ve yücelik bildirenler

Allah’ın emri ile

Görücüler, daha “kısmetse, Allah’ın emri ile...” diye söze başlar başlamaz, açtı ağzını yumdu gözünü! (s. 103).

4.3.5.3. Allah’tan bereket ve hayır dilemek için kullanılanlar

Allahısmarladık

Peki, Allahısmarladık... (s. 218).

Allah bağışlasın

Allah bağışlasın!.. Ah ah! Asıl zenginlik bunlar işte... (s. 246).

Allah sana ömür versin

Allah sana ömür versin... (s. 59).

Allah rahatlık versin

“Tuvalet dipte” dedi, “Allah rahatlık versin.” (s. 219).

maşallah

Büyümüş maşallah!.. (s. 175).

talihin ... açık olsun

— Talihin bugün de yarın da açık olsun... (s. 147).

4.3.5.4. Yemin ve dinî tanıklık bildirenler

Alimallah

Alimallah kadınlığımla, gençliğine bakmadan kapının önüne leşini sererim senin. (s. 75).

hem vallahi de hem billâhi de

Hem vallahi de hem billâhi de sıçrardı! (s. 96).

Vallaha

Yaman adam, nasıl da aklında tutmuş o kadar sözü, bravo vallaha diyorlardı. (s. 212).

vallahi

“Vallahi, ne diyeyim bilmem ki?” dedi. (s. 143).

4.3.6. Dua, iyi niyet, dilek ve temenni bildirenler

afiyet olsun

Candarmalar kapıya yönelirlerken, Turhan’a “Afiyet olsun” dediler. (s. 239).

Allah bağışlasın!..

Allah bağışlasın!.. Ah ah! Asıl zenginlik bunlar işte... (s. 246).

başın sağ olsun

“Başın sağ olsun!” diyenler Hasan’ın yanına yöresini sardı. (s. 60).

geçmiş olsun

Geçmiş olsun, ne zaman kurtuldun? (s. 65).

gözün aydın

Gözün aydın, bak kim var içeride? diye seslendi. (s. 203).

iyilik sağlık

İyilik sağlık! (s. 65).

uğurlar olsun

Uğurlar olsun Ağa! (s. 167).

yolunuz açık

Hadi, yolunuz açık! (s. 20).

4.3.7. Emir bildirenler

anlat bakalım

Anlat bakalım ne oldu? (s. 91).

az dur hele

“Az dur hele” (s. 63).

bana bak

— Kız bana bak; o rezili koruyacak koca köyde bir sen mi kaldın? (s. 81).

bana bakma

Onun için sen bana bakma, iç! (s. 250).

bana bırak

— Sen onu bana bırak dedim ya sana. (s. 242).

bak hele

— Bak hele! (s. 121).

canını sıkma

“Bırak, canını sıkma...” demek zorunda kaldı. (s. 198).

dur yaklaşma

Dur yaklaşma!.. (s. 69).

dur hele şöyle

— Dur hele şöyle. (s. 263).

gel bakalım şöyle

Gel bakalım şöyle, oturalım, iki lâf atalım karşılıklı... (s. 233).

hadi, çek git

Hadi, çek git, durma! (s. 88).

çekil git

Çekil git! (s. 195).

hadi bakalım

Hadi bakalım, düş önüme de göster! (s. 167).

hadi yallah

Hadi, yallah! (s. 258).

4.3.8. Meydan okuma, tehdit, uyarı ve eleştiri bildirenler

bilmiş ol

Hacer senin dengin değil, onu da iyice bilmiş ol! (s. 76).

bir daha da ... anmasın

Bir daha da benim adımları anmasın! (s. 100).

çok ayıp

Çok ayıp! (s. 208).

hele ... bir sataşsın, benden görür göreceğini

Hele ablana bir sataşsın, benden görür göreceğini! (s. 99).

öyle bil

Onu öyle bil! (s. 168).

yola getirmek

Ben bilirim onu yola getirmesini! (s. 93).

4.3.9. Onay, kabul ve rahatlama bildirenler

baş üstüne

Aşçı “Baş üstüne beyim” diye... (s. 237).

elbette ya

Elbette ya! (s. 92).

dediğin gibi olsun

Dediğin gibi olsun... (s. 242).

eyvallah

— Öyleyse eyvallah! (s. 260).

evet

Evet, seni gördüm! (s. 127).

hah işte

Hah işte! (s. 206).

hah şöyle

— Hah şöyle! (s. 241).

olur

İlk dinleyen mırıldandı: — Olur olur... (s. 58).

oldu işte

— Ama oldu işte! dedi. (s. 181).

öyle olsun

Öyle olsun, dedi. (s. 214).

tabii

— Eh, der, tabii yok! Neden? (s. 198).

4.3.10. Rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildirenler

lütfen

“Lütfen oyunumu bozmayın” diye bağırıyordu Muhsin Ertuğrul’a. (s. 209).

ne yapayım

— Ne yapayım? (s. 179).

bilmem ki

Bilmem ki ne yapabilirim? (s. 187).

of anam of

Of anam of... (s. 264).

yandım

— Yandım, yandım! Yetişin, yandım! (s. 116).

4.3.11. Ünlem bildirenler

ağa

Uğurlar olsun Ağa! (s. 167).

ah be kardeşim

— Ah be kardeşim, ah, sen benim durumumu bir bilsen. (s. 251).

ah

— Ah be kardeşim, ah, sen benim durumumu bir bilsen. (s. 251).

birader

Otur be birader. (s. 249).

çook

Çook! (s. 205).

ee

— Ee, dedi, sen iyi içiciye, masada iyi arkadaşla benziyorsun, hadi göster kendini bakalım... (s. 240).

eee

— Eee, anlat hele, Dağlı ne dedi? (s. 159).

efendi

— Ha Turhan Efendi, söyle haklı değil miyim? (s. 240).

eh

— “Eh, bize müsaade...” (s. 63).

ha (s. 81)

— Ha? Desene, ne aranıyor? (s. 81).

hey

— Hey, taksi! (s. 218).

iyi ya

İyi ya, dediler. (s. 143).

off

— Off! diye inledi. (s. 263).

of

Of anam of... (s. 264).

oh

Oh, dünya bu be!.. (s. 251).

oooo

— Oooo, dedi, Dağlı ağa da burda! (s. 161).

sevgili yavrum

Ağlama benim sevgili yavrum! (s. 210).

uf

Uf kız! (s. 73).

vah vah

“Vah vah!” diyenler... (s. 60).

ya

Ya Esmâ? (s. 200).

yaa

Yaa, diye yineledi, çok güzel!.. (s. 179).

yahu

Yahu sen ne aksi delikanlısın, otur hele! (s. 245).

4.3.12. Selamlaşma ve karşılama bildirenler

buyur

Buyurun, dedi. (s. 159).

hoş geldin

“Hoş geldin” dedim. (s. 279).

hoş geldiniz

Aktöre hoş geldiniz dediler. (s. 205).

hoş bulduk

“Hoş bulduk” dedi, hemen ardından sordu: (s. 279).

merhaba

Merhaba Abdi! Geçmiş olsun!.. (s. 189).

ne haber?

Kız ne haber? (s. 82).

selamünaleyküm

— Selamünaleyküm, dedi, sustu. (s. 17).

4.3.13. Sitem ve hayıflanma bildirenler

ah ben ne yaptım

Ah ben ne yaptım? (s. 69).

oldu mu

Oldu mu bu yaptığın? (s. 282).

reva mı

Reva mı bu? (s. 14).

sen bilirsin

Kadın: — Allah'ım sen bilirsin, başıma gelene bak! (s. 269).

yazık ki

Ah, yazık ki çok erken. (s. 257).

4.3.14. Şaşkınlık ve hayret bildirenler

allah allah

Bakışları sorgularla dolu, “Allah, Allah!” diye mırıldanarak dudak büktü. (s. 227).

deme

Deme! — Durumun kötü... (s. 266).

4.3.15. Tespit ve saptama bildirenler

Allah bilir

Orasını Allah bilir. (s. 169).

4.3.16. Teşekkür ve minnet bildirenler

sağ ol

— Sağ ol. Ölmüşlerinin canına değsin! (s. 264).

teşekkür ederim

— Teşekkür ederim, çok teşekkür ederim... (s. 219).

4.3.17. Vedalaşma ve uğurlama bildirenler

müsaade

Ağabeyi soğuk soğuk yineledi: “Bize müsaade!..” (s. 65).

uğurlar olsun

Uğurlar olsun Ağa! (s. 167).

4.3.18. Yetinme, kanaat ve rıza bildirenler

bildiğin gibi

Öyle olsun, dedi. Bildiğin gibi... (s. 214).

dediğin gibi olsun

Dediğin gibi olsun... (s. 242).

eh işte

Eh işte, ne yaparsınız! (s. 179).

kısmet böyleymiş işte

Kısmet böyleymiş işte! (s. 105).

nasip değilmiş

... nasip değilmiş demekle kaldı. (s. 61).

ne yapalım

Ne yapalım, fazlası gitmiyor. (s. 237).

4.3.19. Umursamazlık ve kayıtsızlık bildirenler

her neyse

Vazo mazo, her neyse! (s. 279).

neyse

Neyse!.. (s. 231).

nene lâzım

Gerisi nene lâzım senin? (s. 93).

sana ne

— Sana ne? Turhan şaşaladı: (s. 248).

4.4. Argo sözler

Argo, söz varlığı unsurlarından biri olup genellikle toplumun belli bir kesimi tarafından kullanılan, resmî olmayan, kaba, alaycı veya mizahi anlamlar taşıyan ifadelerdir. Argonun oluşumu, farklı dillerin etkileşim hâlinde olduğu bölgelerde veya toplumun kenarında yer alan gezici zanaatkâr çevrelerinde kolaylaşır (Devellioğlu, 1980, s. 14).

Argo, genel dilden türemiş ancak ondan ayrılmış, belirli bir sosyal çevre tarafından kullanılan ve herkes tarafından kolayca anlaşılmayan özel bir dildir. Bu dil türü, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşur ve çoğunlukla kaba, teklifsiz ya da gizliliğe dayalı konuşma biçimlerini içerir (Vardar, 2002, s. 24). Toplum içinde yaygın kullanımı hoş karşılanmaz; genellikle belirli sosyal grupların, özellikle eğitimsiz ya da eğitim seviyesi düşük toplum tabakalarının tercih ettiği kelime ve deyimlerden oluşur. Argo, Fransızca “argot” ve İngilizce “slang” terimleriyle karşılanmakta olup resmî dil dışında gelişmiş ve sınırlı alanlarda kullanılan özel bir söz varlığı türüdür (Sezgin, 2013, s. 8).

Her toplumda ve her dilde argo kullanımına rastlanır. Belirli bir grubun kendine özgü iletişim biçimi geliştirmesiyle ortaya çıkan argo, sosyal grupların kendilerini ifade etme ve anlaşılabilirliklerini sınırlandırma eğilimleri sonucu oluşur (Aksan, 2007, s. 38). Demir (2018, s. 145), argonun küfür olarak algılanmaması gerektiğini, belli bir grup veya topluluk tarafından kullanılan özel bir dil olduğunu belirtmiştir.

Argo, genel dilden farklı olarak söz dizimi, ses bilgisi, yapı bilgisi ve anlam özellikleri bakımından özgün bir dil biçimidir (Aktunç, 2002, s. 10).

“Susuz Yaz” adlı eserde yer alan kalıp sözler aşağıda sunulmuştur. Her bir kalıp söz, geçtiği cümle ve sayfa numarasıyla birlikte değerlendirilmiştir.

ayı

Kaba, haşin kimse; küfür yerine kullanılan argo söz. (Devellioğlu, 1980, s. 191).

“Kazandığın yetmedi mi ayı?” (s. 285).

azgın (cinsel açıdan)

Doyumsuzluk. (Aktunç, 1998, s. 331).

Hani öyle azgın, durmadan sağına soluna tos vuran, boynuz atan tekeler vardır, öyleydi bu it. (s. 184).

bodur (kimse)

Bızdık. (Aktunç, 1998, s. 333).

Aşılıklarda canı çıkasica bodur! (s. 69).

bok

Iskata (Devellioğlu, 1980, s. 168).

Çıkmayıp da ne bok yiyecek? (s. 159).

canını cehenneme göndermek (veya yollamak)

Defolup gitmesini istemek; beddua anlamı taşıyan argo ifade. (Aktunç, 1998, s.152).

İndirdim başına demiri canını cehenneme gönderdim çingenenin! (s. 190).

cenabet

Cünüp. (GTS).

Rezil cenabet! (s. 75).

cadı

Kötülük yaparak başkalarına zarar veren kadın. (GTS).

A kart cadı, ha? (s. 117).

çingene

Başka, Todi. (Devellioğlu, 1980, s. 171).

İndirdim başına demiri, canını cehenneme gönderdim çingenenin! (s. 190).

dayı

Kendisine dayanılan kimse, koruyucu. 2. Polis, jandarma. (Devellioğlu, 1980, s. 74).

Veli dayılar geldi!.. diye seslendi. (s. 16).

deyyus

Kadının iffetsizliğine göz yuman kimse. (Aktunç, 1998, s. 185).

Parası kokar bu deyyusların. (s. 160).

domuz

Küfür ve hakaret içeren kaba söz (Devellioğlu, 1980, s. 171).

Ben bilirim söylenmiştir domuz. (s. 160).

döl

Bir kişiyi aşağılamak veya kınamak için kullanılan söz. (Devellioğlu, 1980, s. 178).

A domuzun dölü! (s. 74).

duman

Kötü, perişan. (Aktunç, 1998, s. 99).

Senin işin duman desene... (s. 250).

duman attırmak

Hakkından gelmek, kötü bir duruma sokmak, yıldırmaq. (Aktunç, 1998, s. 78).

Karşısına çıkacak her deveye duman attırır alimallah... (s. 143).

dürzü

Ağır hakaret içeren bir sövgü sözü. (GTS).

Utanmadan birde gülüyor musun lan dürzü? (s. 75).

elinin körü

Beceriksiz işini düzgün yapamayan kimse. (Devellioğlu, 1980, s. 201).

Yine ne elinin körünü arıyor? (s. 80).

enayi

Aptal, bon, kolay aldatılabilen (kimse). (Aktunç, 1998, s. 107).

Kız kısmı taya benzer enayi, dedi. (s. 93).

fiyaka

Kabadayılık, gösteriş. (Devellioğlu, 1980, s. 85).

— *Görseniz, ağabey, öyle fiyakacı, öyle kavgacıydı ki! (s. 183).*

gâvur

Kasap. (Aktunç, 1998, s. 123).

Ah gâvur bodur diye! mırıldandı. (s. 49).

gavurun piçi

Küçümsemek ve aşağılamak için kullanılan söz. (Devellioğlu, 1980, s. 85).

“Ah, gâvurun piçi, ah!...” (s. 192).

göt

Alt taraf, dip. (GTS).

Onun kahveye çıktığı, götünün iskemle gördüğü mü var? (s. 284).

hallenmek

Duygusal ya da cinsel ilgi duymaya başlamak (Devellioğlu, 1980, s. 142).

Bahar a kötü gözle bakar, hallenirsen... (s. 64).

hava almak

Kovulmak, yüz vermemek; muvaffak olamamak. (Devellioğlu, 1980, s. 94).

“Sen de hava alırsın.” diyecekti. (s. 248).

hergele

Terbiyesiz, görgüsüz. (Devellioğlu, 1980, s. 141).

Nesi varsa aldım hergelenin. (s. 160).

hovarda

Pırpır. (Aktunç, 1998, s. 351).

... sonra da hovardasıyla basıp gitti. (s. 184).

ibne

[bk. me'bun] (Devellioğlu, 1980, s. 177).

Bana ibne deme! (s. 186).

it

Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü. (GTS).

Burnunun ucunu görmüyor it! dedi. (s. 99).

enik

Kedi, köpek vb. çok memeli hayvanların yavrusu (GTS).

İt enikleri! (s. 14).

jigolo

Bir kadınla parası için düşüp kalkan, cinsel ilişkiye giren erkek. (Aktunç, 1998, s. 159).

Çok geçmeden eşcinsel bir oyuncuya aksi yolda hizmet etmiş, daha da geliştiği yıllarda geçkin bir kantocuya jigololuk etmişti uzun yıllar. (s. 221).

kahpe

Dönek. (Aktunç, 1998, s. 163).

Aşılıklarda kahpe! (s. 69).

kaltak

Hoş karşılanmayan davranış sergileyen kadın. (GTS).

Desene kaltak, cevap versene! (s. 195).

kancık

Kahpe mizaçlı erkek. (Devellioğlu, 1980, 102).

Kabadayılık, kancıklık kadar çirkin, ayıp bir davranış olarak yer etmişti görgülerinde. (s. 133).

karı

Kadın. (GTS).

— *Şöyle rahat rahat sarılacak kısır bir karı düşürebilsem elime... (s. 247).*

karı kılıklı

Hâl ve hareketleri kadın özellikleri taşıyan (erkek). (GTS).

Karı kılıklı kahpe! (s. 74).

kart

Yaşlı. (Devellioğlu, 1980, s. 180).

— *Ah ülen gâvur! Ah ülen kart teke! (s. 171).*

kerata

Karısı, ilgili olduğu kadın tarafından aldatılan erkek, boynuzlu. (Aktunç, 1998, s. 178).
Turhan'ın bardağına takıldı bakışları. "Tutmuyor keratayı" diye geçirdi aklından. (s. 252).

kerhane

Genelev. (Aktunç, 1998, s. 356).

Kerhane mi? (s. 270).

kıç

Tiz, Toto. (Devellioğlu, 1980, s. 180).

Kıçın sıkıyorsa var desene! (s. 74).

köpek soyu

Soysuz ve alçak anlamlarına kullanan söz. (GTS).

Köpek soyu köpekler! Açın! (s. 116).

küfür etmek

Bayramlık ağzını açmak, kalayı basmak, kalaylamak, kantarı atmak, kayarlamak, okumak, perdahlamak. (Aktunç, 1998, s. 182).

Açık saçık küfürler etmişsin... (s. 273).

lan

Ulan. (GTS).

Dersem ne olur lan? (s. 186).

moruk

Yaşlı kimse, ihtiyar. (Aktunç, 1998, s. 221).

Ne dedi moruk? (s. 158).

nah

İşte. (GTS).

— *Nah bendeki akıl! (s. 90).*

namussuz

Kaltaban. (GTS).

Oyun ediyor bana namussuz! (s. 89).

orospu

Fahişe. (Aktunç, 1998, s. 362).

Kızcağınızın ne orospuluğu kaldı, ne entarisinin altında sayılıp dökülmedik benleri... (s. 270).

piç [çocuk]

Cumartesi çocuğu, Çulgerme, Fır, Gündüzleme, Kapı aralığı, Misafir tohumu. (Devellioğlu, 1980, s. 185).

Bu piç kurusunun niyeti ne? (s. 231).

postalamak (birisini)

Herhangi bir nedenle göndermeyi sağlamak: (Aktunç, 1998, s. 248).

Hasan, ertesi hafta Osman'a Denizli Cezaevi'nde adresine on lira postaladı. (s. 56).

sersem

Abeci. (Devellioğlu, 1980, s. 186).

— *Hadi ulan, sen ne anlarsın bu işlerden? Sersem! (s. 91).*

uçkur

Cinsel duygu veya ilişki. (GTS).

İki yıl önce, bir gece, Veli'nin Fatma'yı, damlarının gerisindeki kesik içinde, Şerif ile yakaladığı, Şerif Ali'nin külotunun yakaları, uçkurları elinde zor toplanıp kaçtığı, ardından Veli'nin karısını çürütünceye kadar dövdüğü bilinirdi. (s. 75).

ulan

Öfke, şaşkınlık ve nefret anlatan bir seslenme sözü; lan, ülen. (GTS).

— *Hadi ulan, sen ne anlarsın bu işlerden? (s. 91).*

ülen

Ulan. (Aktunç, 1998, s. 301).

— *Ülen Dağlı, sen iyice cimrileştin! Neydin ülen! (s. 168).*

velet

Küçük çocuk. (Devellioğlu, 1980, s. 155).

Canına yandığının veletleri, seyir mi var? (s. 28).

yosma

Şen güzel genç kadın. (GTS).

Eli bayraklı yosma! (s. 195).

züppe

Abuzettinbey, Carrom, Çarliston [marka], Didon ; Magazin çocuğu, [kadın] Tango. (Devellioğlu, 1980, s. 192).

— *İt! dedi, dişleri arasından. Züppe! (s. 220).*

4.5. Terimler

Terimler, belirli bir sanat, spor veya meslek alanına özgü anlam veya kavramları karşılayan sözcüklerdir. Söz varlığını oluşturan temel ögeler arasında yer alan terimler, dilin bilim, sanat, spor ve zanaat gibi çeşitli alanlarında özel anlamlar taşıyan kelimeler olarak kullanılır. Bu sözcükler, ilgili alanlardaki kavramları tanımlamak ve bu kavramlar aracılığıyla etkili bir iletişim sağlamak amacıyla işlev görür. Aksan’a (2015, s. 43) göre, hemen her dilde fizik, matematik, felsefe, sosyoloji gibi bilim dallarından başlayarak sahne sanatları, mimarlık, kuyumculuk, marangozluk gibi daha uygulamalı alanlara kadar uzanan geniş bir terim ağı bulunmaktadır. Atom, molekül, alüminyum, bakteri gibi sözcükler nasıl bilimsel birer terim olarak değerlendiriliyorsa dişçilik alanında kullanılan dolgu, köprü; müzikteki soprano, alto ya da marangozlukta karşılaşılan diş gibi sözcükler de kendi bağlamlarında teknik anlamlar taşıyan terimlerdir. Bu sözcükler, yalnızca ilgili alandaki bireyler arasında iletişimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bir milletin bilgi birikimi ve kültürel zenginliğinin de göstergesi niteliğindedir. Dolayısıyla terimler, söz varlığı içinde özel bir yere sahip olup bir toplumun bilimsel ve kültürel gelişimini yansıtan dilsel araçlar olarak kabul edilir.

“Susuz Yaz” adlı eserde geçen terimler, ilgili sayfalarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

4.5.1. Askerlik terimleri

başçavuş

Yeniçeri örgütünde 5. bölüğün komutanı, aynı zamanda tüm yeniçeri ocağının çavuşu. (TTS, 1974).

Başçavuş gelmiş. (s. 196).

general

Kara ve hava kuvvetlerinde albaylıktan sonra gelen ve mareşalliğe kadar olan yüksek rütbeli subaylara verilen genel ad. (GTS).

Yalılıkahveler’in girişinde şehit iki generalin anısına dikilen anıtın önünde birden yavaşlayarak küçük köprüyü aştı, Hasan’ın kahvesi önünde durdu. (s. 59).

jandarma

Silahlı askeri kuvvet. (GTS).

Jandarmaların ardından Bahar da duruşma salonuna girdi. (s. 49).

karakol

Güvenlik kuvvetlerinin yerleşmiş bulundukları konut. (TTS, 1974).

Karakolda işin doğrusu anlaşılır... (s. 59).

kolcu

muhafız. (GTS).

Zayıf köylü biraz şaşkın: — Kolcu mu? dedi. (s. 229).

Komutan

Bir asker topluluğunun başı; kumandan, bey, mir. (GTS).

Komutan, ruhsat belgesinde yazılı kayıtların, el konulan çifte ile uygun düştüğünü söyleyince savcı Hasan'ın sorgusunu yeter gördü. (s. 38).

mavzer

Atış hızı dakikada ortalama altı mermi olan ve orduda kullanılan bir tüfek tipi. (GTS).

Koşup çifteni, mavzerini alsana! (s. 117).

üniforma

Silahlı kuvvetlerin resmî giysisi. (GTS).

Sen bir onun bir ötekinin yakasına yapıştın, üniformalarının düğmeleri elinde kaldı. (s. 271).

4.5.2. Botanik terimleri

badem

Gülğiller familyasından, 4-8 m yükseklikte, pembe ya da beyaz çiçekli, meyveleri tazeyken çağla olarak, olgunken kuruyemiş olarak yenen, tohumlarından yağ elde edilen, dikensiz ağaçlar. (BTS, 1998).

Ovanın kuzeyinde birkaç parça bağ ile bağlarının yakınlarında serpilmiş üç beş badem, ceviz ağacı vardı yeşil olarak. (s. 15).

çalı

Toprak üstü gövdelerinde sekonder kalınlaşmanın ve odunlaşmanın olduğu, boyları 1-3 m kadar olan, çok yıllık bitkiler. (BTS, 1998).

Her kımlıdanan çalının dibine ateş ettiler. (s. 35).

çınar

Süs bitkisi olarak her tarafta yetiştirilen, büyük, gösterişli ağaçlar. (BTS, 1998).

Çınar ağacının altında, anıtın önünde çekilmiş bir fotoğrafındaki gibi. (s. 123).

çitlembik

Karaağaçgiller (Ulmaceae) familyasına ait bazı yörelerde meyveleri yenen, yaprak dökken Celtis cinsi ağaççıklara verilen genel ad. (BTS, 1998).

O dönemde kasabanın bağlar, asmalar, incirlikler, çınarlar, çitlembikler... (s. 125).

kavak

Söğütgiller (Salicaceae) familyasından, yaprakları almalı dizilişli ve yapraklarını dökken, bazı türlerinin kerestesi için kültürü yapılan bir cins. (BTS, 1998).

Tekebaşı'ndan havuza doğru uzayan bir kavak çizgisi... (s. 7).

kök

Bitkinin toprak altında gelişen, topraktaki tuzları ve suyu emen, bitkiyi toprağa bağlayan, karbohidratları depo eden, hormon sentezleyen ve yer çekimi doğrultusunda büyüyen yapısı. (BTS, 1998).

Bele kadar kazıp köklerini temizlediler. (s. 12).

nar

Nargiller familyasından, meyvesi için kültürü yapılan, yan ağaçsı, kırmızı çiçekli bir bitki. (BTS, 1998).

... asma, nar kümelerine ulaşır. (s. 7).

ot

Toprak üstü gövdeleri genelde yeşil renkli olan ve ikincil kalınlaşmanın olmadığı bitkiler. (BTS, 1998).

... varıncaya kadar kurur, ot tutar. (s. 8).

sebze

Çürümeye bırakıldıklarında mantar oluşturan, genellikle yeşil renkli, pişirilerek ya da pişirilmeden yenen, bitkinin kök, gövde, yaprak, çiçek ve meyve gibi organlarına verilen genel ad. (BTS, 1998).

Fidanları, sebzeleri hep yeşilinden... (s. 26).

4.5.3. Coğrafi terimler

ada

Deniz ve göllerde, her yanından sularla çevrili kara parçası. (CTS, 1980).

Köylerden ne kadar cılız, işe yaramaz at eşek varsa topluyor, götürüp adaya salıyordu. (s. 235).

batı

Herhangi bir yerde, güneşin 21 Mart ve 23 Eylülde battığı yön. (CTS, 1980).

Tekebaşı'ndan, kuzeyde Ayrandere'ye, batıda... (s. 31).

bayır

Halk dilinde az çok eğimli yüzeyler için kullanılan ve coğrafyada “yamaç”, “aklan” gibi terimlerin karşılığı olan sözcük. (CTS, 1980).

Tepeye vardıktan sonra, yol tepenin gerisine, bayır aşağı iner... (s. 166).

boğaz

Dağlık yörelerde komşu iki koyağı birbirine bağlayan ya da genç koyakların kimi kesimlerinde görülen çok dar, dik ve kayalık yamaçlı geçitler, bk. boyun. (CTS, 1980).

Bahçelerinin gerisinde boğaz, sahipsiz göz alabildiğine uzanıyordu. (s. 12).

çakıl

Başta akarsular ve dalgalar olmak üzere dışgüçlerle anakayadan kopartılan, sürüklenmeleri sırasında çeşitli biçimler alan ve daha çok koyak tabanlarıyla kıyılarda görülen az çok iri kayaç parçası. (CTS, 1980).

Dalgaların yayıldıkları kumların, çakılların... (s. 198).

dağ

Yerkabuğunun çıkıntılı, yüksek; eğimli yamaçlarıyla çevresine egemen ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümlerine verilen ad. (CTS, 1980).

Dağda, ağılada davarların başında. (s. 104).

dere

Boyu, beslenme teknesi ve aşırı taşkın dışında taşıdığı su niceliği ile en küçük akarsu. (CTS, 1980).

Dereye inen küçük ördek... (s. 8, 29).

doğu

Herhangi bir yerde gün-gece eşitliği günlerinde güneşin çevrende doğduğu yön. bk. anayönler. (CTS, 1980).

Doğuda dağlar ağarıyordu. (s. 115).

harita

Yeryüzünün ya da bir parçasının, belli bir ölçeğe göre küçültülüp kuşbakışı görünüşüyle bir düzlem üzerine geçirilmesi. (CTS, 1980).

Haritalarda adı yazılmayan o... (s. 129).

havuz

Su giriş ve çıkışı kontrol altında olan, suyu istenilen düzeyde ayarlanabilen, gerektiğinde tamamen kurutulabilen, balık üretimi amacıyla kullanılan, kullanım amacı ve yapım biçimine göre değişik biçimleri olan, doğal ve yapay yapı. (SÜST, 2007).

Havuzun suyuna baktılar. (s. 16).

imbat

Yazın, gündüz denizden karaya doğru esen mevsim rüzgârı; deniz yeli. (GTS).

İkinci üstüdür, imbata uymuştur, çırpınır, kabarır, köpüklerini kıyıdaki çakılların, kırmızı toprağın üstünde yayar durur. (s. 197).

kaya

Kayaç. (CTS, 1980).

Her çalının dibini, her kayanın kovuğunu araştıra araştıra, koyağın çay yatağına kadar indiler, oradan karşı yakasına sardılar, ağıllara doğru ilerlediler. (s. 119).

kıyı

Karanın deniz boyunca uzanan bölümü. (CTS, 1980).

Şoseden kıyı kıyı Balçova'ya giderlermiş. (s. 193).

körfez

Denizlerin türlü biçimlerde karalar içine sokulmuş kolu. (CTS, 1980).

Şose, körfezin batısındaki büyük, zengin yarımadaının ilçelerini İzmir'e bağlayan tek yoldu. (s. 54).

köprü

Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yap. (GTS).

Böyle böyle Yanıkköy köprüsünü geçmişler... (s. 195).

köy

Belli bir adı, okul, cami, muhtarlık vb. toplumsal ve dinsel kuruluşları, komşu köyden ayrıldığı sınırları, tarla, otlak ve korusu bulunan, halkının yaşamı aşağı yukarı tümüyle toprağa bağlı olan yerleşim biçimi. (CTS, 1980).

Üstünde yetmiş lirası, köyde yeni evlenen bir arkadaşı ile karısının nüfus cüzdanları vardı. (s. 113).

kum

Çimentolanmamış, çapı en çok 1 mm. olan taş parçacıkları ya da mineral taneleri. (CTS, 1980).

Dalgaların yayıldıkları kumların, çakılların, ötesinde geçeceğimiz yol, sonra çepeçevre fundalıklar, karmakarışık bir ağaç, çalı kümesi... (s. 198).

kuzey

Gözerimi düzleminde doğu- batı doğrultusuna dik, Kutup Yıldızı'nın bulunduğu yandaki yön, sol eli doğuya, sağ eli batıya uzanmış bir insanın arka yönü. (GBTS, 1969).

Tekebaşı'ndan, kuzeyde Ayrandere'ye... (s. 31).

orman

Ağaçların sık ya da seyrek, ancak kesintisiz bir örtü oluşturduğu alan. (CTS, 1980).

Söylentiye göre kesim izni çıkmıştı ormanın. (s. 235).

ova

Düz ya da azıcık eğimli, az çok kalın taşınmış toprak ve lığlarla örtülü, akarsularla parçalanmamış, daha yüksek yer biçimleriyle çevrelenmiş ve oluşum kökenleriyle ayrımlı türleri bulunan ana yer biçimlerinden biri. (CTS, 1980).

Gün doğarken, ova halkı... (s. 35).

şimşek

Fırtına sırasında, bulutlar arasında elektrik boşalmaları nedeniyle oluşan ve gök gürlemesiyle beliren çakım. (CTS, 1980).

Uzakta bir şimşek çaktı. (s. 231).

tepe

Bağıl yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimine verilen ad. (CTS, 1980).

Silâh sesi, tepelere çarptı. (s. 34).

toprak

Başka yerlerden taşınıp biriktirilen ya da yerli kayaların fiziksel, kimyasal ve dirimsel yollarla dağılıp çözülmeleriyle oluşan, türleri, kalınlığı, sürekliliği ve tarım bakımından değerleriyle ayrımlı yüzeysel örtü. (CTS, 1980).

Kına gibi derler o taraflarda iyi işlenmiş topraklara. (s. 283).

yağış

Havadaki su buğusunun yoğunlaşma sonunda sıvı ya da katı durumda yere düşmesi, bk. yağmur, kar, dolu. (CTS, 1980).

Bu dediklerimiz de ancak yağışlar... (s. 8).

yağmur

İklim olayının en önemli etkenlerinden biri; havayuvardaki su buğusunun yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı. (CTS, 1980).
Komşularını düşman etmektense, yağmurlar... (s. 27).

4.5.4. Denizcilik terimleri

balıkçı

Yıl boyunca veya avlama sezonu süresince su ürünleri üretimi ve avcılığıyla uğraşan, bu işi meslek olarak seçen kişi, ticari amaçla deniz ve iç sularda su ürünleri istihsal eden kaptan, balıkçı reisi, balıkçı ve tayfa gibi gerçek kişilerle tüzel kişileri, bunların ortak ve çalışanlarıyla su ürünleri yetiştiricileri. (SÜTS, 2007).

Öbür masalarda karnını doyuran iki balıkçı ile bir ırgat vardı. (s. 260).

dalga

Geniş su yüzeylerinde rüzgârla oluşan, sırt ve çukur bölümleriyle durgun su yüzünü pürüzlendirip bir salınım devinimiyle birbirini kovuşturarak ilerleyen dizilerden her biri. (CTS, 1980).

Dalgaların yayıldıkları kumların, çakılların, ötesinde geçeceğimiz yol... (s. 198).

deniz

Yerkabuğunun çukur kesimlerini dolduran, bağlı olduğu anadenize göre daha az derin, karasal sahanlıkların daha yaygın ve karaların etkisine çokça açık tuzlu su alanları. (CTS, 1980).

İzmir Körfezi'nin boş bir kıyısında, anılarım arasında küçük bir deniz parçası vardır. (s. 197).

iskele

Deniz taşıtlarının yanaştığı, çoğu tahta ve betondan yapılmış denize doğru uzanan yer. (SÜTS, 2007).

Sonra, aşağıda, koyun dibinde boş bir iskeleyi işaret eder: (s. 198).

kaptan

Gemi yönetimiyle ilgili en yüksek görevli. (GTS).

Kaptan dün gece neredeydi? (s. 269).

kayık

Çeşitli boy ve biçimlerde, kürek, yelken veya motorla hareket eden balık avlamak için veya belirli ağılıkta yük taşımak için kullanılan güvertesin küçük tekne. (SÜTS, 2007).

İsmail geçer küreğe, Esmâ kayığın gerisine, Koy'un ortasına doğru açılırlar. (s. 199).

liman

Gemilerin yolcu indirip-bindirme, yükleme-boşaltma, bağlama ve beklemlerine elverişli yeterli su derinliğine sahip, teknik ve sosyal altyapı tesisleri, yönetim, destek, bakım-onarım ve depolama birimleri bulunan doğal veya yapay olarak rüzgâr ve deniz tesirlerinden korunmuş kıyı yapıları. (SÜTS, 2007).

— *Bu nasıl liman derim, Halil'e. (s. 198).*

4.5.5. Dil ve edebiyat terimleri

ağıt

Bir ölünün, gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini; arkada bıraktıklarının acılarını ya da büyük yıkımlarının acıklı etkilerini dile getiren halk şiir türü. (YTS, 1974).

“*Gülsüm ’ün anacığı, ağıt yakıyor.*” (s. 191).

belge

Bir olgunun, bir olayın, bir savın doğruluğunu gösteren tanık değerindeki yazı, yazıt, söz, nesne, yapıt. (YTS, 1974).

Komutan, ruhsat belgesinde yazılı kayıtların, el konulan çifte ile uygun düştüğünü söyleyince savcı Hasan ’ın sorgusunu yeter gördü. (s. 38).

dergi

Belli sürelerde çıkan; düşünceleri, anlayışları birbirine yakın aydınların siyasî, bilim, sanat, oyun gibi türlü alanlarda yazılarını toplayan yayım aracı. (YTS, 1974).

Bütün ömründe bir kez olsun, bir gazetede ya da bir dergide böyle bir konuşma yapan çıkmamıştı onunla. (s. 220).

güldürü

Komedyâ. (YTS, 1974).

Programlarına şarkılarla başlarlar, ardından kadınlar bir iki oyun oynar, sonunda bir arada rol aldıkları kısa bir güldürüyle kaparlardı geceyi. (s. 205).

dilekçe

Bir işin yapılması, bir dileğin yerine getirilmesi için, kişilerin devlet dairelerine sundukları durum bildiren ve bir istek belirten yazı. (YTS, 1974).

... *dilekçede istenilen şeyi verdi. (s. 23).*

dram

Trajedi ile komedi arasında karma bir sahne eseri. (ESSTS, 1948).

— *Şehir tiyatrosunda dram bölümünde sanata başlamıştım. (s. 215).*

gazete

Genellikle günlük, kimi zaman haftalık ya da haftada birkaç kez olmak üzere yayımlanan, güncel haber ve bilgileri veren süreli yayın. (KBTS, 1974).

Bütün ömründe bir kez olsun, bir gazetede ya da bir dergide böyle bir konuşma yapan çıkmamıştı onunla. (s. 220).

hikâye

Hikâye birleşik kipi. (GRTS, 2003).

Bu hikâye doğru mudur? (s. 201).

mektup

Kişiler, kurumlar, kuruluşlar ve örgütler arasındaki bildirişim yazılarına verilen ad. (YTS, 1974).

Eylül sonlarına doğru Hasan, Osman'ın cezaevinden yazdırıp yolladığı bir mektup aldı. (s. 54).

4.5.6. Dinî-mitolojik terimler

abdest

İslam dinine göre namaz kılmak, Kur'an okumak, Kâbe'yi tavaf etmek gibi ibadetleri yerine getirebilmek için niyet ederek el, ağız, burun, yüz, kol ve ayakları yıkamak; baş, kulaklar ve boynun iki yanını mesh etmek yoluyla arınma. (GTS).

Çömelip abdest aldı. (s. 170).

Allah

Semavi dinlere göre kâinatı ve kâinattaki her şeyi yaratan ve idare eden tek yüce varlık; Çalap, Tanrı, Yaradan, Oğan, Cenabıallah, Cenabıhak, Hak, Halik, Hu, Hüda, İlah, Mevla, Rab. (GTS).

Geçmiş olsun, Allah başka kaza belâdan korusun! (s. 67).

Azrail

Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilen melek; alıcı, can alıcı. (GTS).

Azrail insanı, nerede canını alacaksa oraya çeker... (s. 60).

cehennem

Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer; tamu. (GTS).

Senin yüzüne bakmak ada mı günaha sokar, cehennemlik eder be! (s. 258).

dua

Tek kişinin ya da din adamlarınca yönetilen tapınmaya, kutsamaya ve dinsel törene katılan kişilerin; yüce varlıkların, doğaüstü güçlerin yardım ve acımalarını sağlamaları, onları yumuşatmaları için seslenişleri, yakarışları. (BBTS, 1973).

Dış mahallelere kadar görünür, kadın erkek bütün kasabalıların hayır dualarını alırdı. (s. 131).

günah

Dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış. (GTS).

— *Günah benden gitti... (s. 252).*

hayır duasını almak

Kendisi için iyi dilekte bulunulmak. (GTS).

Dış mahallelere kadar görünür, kadın erkek bütün kasabalıların hayır dualarını alırdı. (s. 131).

kible

Bazı ibadetler yerine getirilirken dönülen Kâbe'nin bulunduğu yön. (GTS).

Çoraplarını, yemenilerini giyip, yüzü kibleye, Seferihisar şosesinin karşı tepelerden ilk çıktığı yere dönük, namaza durdu. (s. 170).

melek

Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan yaratıldığına inanılan manevi varlık; ferişte. (GTS).

Tam o sırada yetişmeseydim, çoktan göklerde kendin gibi günahsız meleklerin arasında olacaktın şimdi... (s. 210)

namaz

İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet; salat. (GTS).

Çoraplarını, yemenilerini giyip, yüzü kibleye, Seferihisar şosesinin karşı tepelerden ilk çıktığı yere dönük, namaza durdu. (s. 170).

şeytan

Hız. Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulan, insanları Allah'ın emirlerine karşı kışkırtan, kötülüğe yönelten cin; iblis. (GTS).

Kalk, diyordu içinden şeytan, kapısını omuzla! (s. 57).

Tanrı

1. Çoktanrıçılıkta var olduğuna inanılan insanüstü varlıklardan her biri. (TTS, 1974).

2. Dinsel inançta: Doğaüstü ve olağanüstü nitelikleri, güçleri olan yetkin bir öz olarak en yüksek varlık. (FTS, 1975).

Eski dönemlerde, Güney İranlılar, Mezopotamyalılar, Mısırlıların taşlara mermerlere işledikleri aslanlar, apis öküzleri, iri kartallar gibi bir güç kuvvet tanrısıydı Tülü. (s. 128).

4.5.7. Eğitim terimleri

öğretmen

Resmî ya da özel bir eğitim kurumunda çocukların, gençlerin ya da yetişkinlerin istenilen öğrenme yaşantıları kazanmalarına kılavuzluk etmek ve yön vermekle görevlendirilmiş kimse. (ETS, 1974).

Üç yıl önce öğretmeni dinleyip enstitü mektebine gönderiverseydik, kurtulacaktı dağları beklemekten. (s. 105).

4.5.8. Ekonomi ve ticaret terimleri

banka

İşlevlerine göre merkez bankası, kalkınma ve yatırım bankası ve ticari banka; sermaye yapısına göre ise kamu bankası, özel banka ve yabancı banka biçiminde sınıflandırılan finansal aracı kurum. (İTS, 2004).

Bankayı teftişe geldiler. (s. 213).

esnaf

Kendi emeği ve sermayesini kullanan, yanında az sayıda işçi çalıştıran, küçük sermaye ve zanaat sahibi. (İTS, 2004).

O yıllarda kasabada esnaftan kimin dükkânına girseniz gözünüze ilk ilişen Tülü'nün bir fotoğrafı olurdu. (s. 123).

haraç

Bir yerden, bir kimseden zor kullanarak alınan para. (İTS, 2004).

Yarım saate varmadan Hüseyin'in müşterileri, Muharrem'in bu kez kendisinden haraç aldığı köye yayarlardı. (s. 158).

hazine

Devlet gelirlerinin toplandığı ve giderlerinin yapıldığı kurum. (İTS, 2004).

İzmir Körfezi'ndeki boş adalardan birini hazineden kiralamış gibi gösteriyordu kendini. (s. 235).

ırgat

Tarım veya inşaat işçisi. (İTS, 2004).

Öbür masalarda karnını doyuran iki balıkçı ile bir ırgat vardı. (s. 260).

kira

Belirli bir nesnenin bilinen bir süre için gerçek ve tüzel kişiye verilmesi karşılığı alınan para. (İTS, 2004).

İzmir Körfezi'ndeki boş adalardan birini hazineden kiralamış gibi gösteriyordu kendini. (s. 235).

kuruş

Bir Türk Lirasının yüzde biri değerindeki para. (İTS, 2004).

Mahpuslar beş on kuruş topladılar. (s. 67).

lira

Lübnan, Libya, Mısır, Suriye, Ürdün ve Türkiye'de kullanılan ulusal para birimi. (İTS, 2004).

... adresine on lira postaladı. (s. 56).

makbuz

Alındı. (İTS, 2004).

... makbuzları, iki üç parça tapusu duruyordu. (s. 156).

mal

İnsan gereksinimlerini doğrudan veya dolaylı olarak karşılama özelliğine sahip her türlü nesne. (İTS, 2004).

Mal ikisinin maltı... (s. 43).

müşteri

Mal veya hizmetler için ödeme yapan kişi. (İTS, 2004).

— Her müşteri sizin gibi olsa iş kolay, diye sürdürdü. (s. 240).

para

Bir ekonomide genel kabul gören, değişim aracı, değer koruma aracı ve hesap birimi işlevlerine sahip varlık. (İTS, 2004).

Paranız varsa avukat tutun. (s. 42).

tapu

Bir taşınmazın üstündeki mülkiyet hakkını gösteren belge. (İTS, 2004).

Tarafların tapuları, geldikleri de... (s. 23).

4.5.9. Felsefe terimleri

mantık

Doğru düşünme sanatı ve bilimi. (FTS, 1975)

Köylülerin mantığına uygun konuşmayı doğru buldu. (s. 22).

4.5.10. Fizik ve doğa olayları terimleri

akşam

Gün batması ile tam karanlık olması arasındaki zaman. (GBTS, 1969).

... akşamları ağız yüksekliğine ulaşamaz. (s. 8).

ay

Yer'in uydusu olan gökcismi. (GBTS, 1969).

Ayin şavkı arttıkça, yıldız soldu, derken silindi, görünmez oldu! (s. 111).

gece

Gün kararmasından gün ağarmasına dek geçen zaman aralığı. (GBTS, 1969).

O gece ağası uyandırınca... (s. 47).

gök

Astronomi. (OÖTS, 1963).

Artık geceleri yataklarında gök gürültüleri işitiyorlardı. (s. 30).

güneş

Her gün doğup battığını gördüğümüz en parlak gökcismi. (GBTS, 1969).

Güneşin doğmasına yakın eşeğine biner. (s. 165).

hafta

Yedi günlük zaman süresi. (GBTS, 1969).

Hafta geçmeden ikinci yağmur düştü. (s. 30).

hava

Gökyüzünün genel görünüşü. (GBTS, 1969).

Bulutlar daha da alçalmış, hava kararacağı kadar kararmıştı. (s. 252).

ışık

Güneşten ya da başka kaynaklardan gelen ve gözü uyarıcı etkisi olan ışıınım erkesi. (FİTS, 1983).

Sokaklar kurur, saydamlaşan bir ışık sarardı kasaba göklerini. (s. 129).

mevsim

Güneş'in yıllık devinmesinde eşlek ile dönenceler (yaz ve kış dönenceleri) arasında geçirdiği zaman aralıklarının her biri. (GBTS, 1969).

... ürün mevsimi sona erer. (s. 8).

ses

İşitme duyusunu, uyaran dalga; bu tür dalgaların beynin işitme özeğini etkilemesi. (FİTS, 1983).

... suyun, sesini dinler, yine uyuyamazdı. (s. 28).

sis

Nemli havanın yeterince soğumasıyla içindeki su uçuğunun yeryüzüne yakın yerlerde yoğunlaşması. (FİTS, 1983).

Çoğu sabahlar ilk kat pencerelerine kadar yükselen bir sisle buğulanırdı. (s. 129).

yaz

Gökbilimde 22 haziran ile 23 eylül arası.

Yazın çok sıcak günlerde... (s. 8).

yıl

Güneş'in ilkbahar noktasından art arda iki geçişi arasında kalan zaman süresi ; Yer'in Güneş çevresinde bir kez dolanması için geçen zaman. (GBTS, 1969).

Osman hapiste kalırsa on yıl... (s. 44).

yıldız

Gökyüzüne serpilmiş ışıklı noktalardan her biri. (GBTS, 1969).

Bu gece ay çıkacağına yakın, yıldızlar solmaya başladı mı, ilk horozlar yanılır öterler. (s. 109).

4.5.11. Hayvan ve hayvancılık terimleri

ağıl

Koyun ve keçilerin barındırıldığı, dört tarafı ve üstü kapalı, kapısı, penceresi ve havalandırması bulunan geliştirilmiş yapılar, hlk. koyun pisliği, koyun yatağı. (VHTS).

Dağda, ağılda davarların başında. (s. 104).

ağustos böceği

Böcekler sınıfının eş-kanatlılar takımından bir eklem bacaklı türü. (BTS, 1998).

Ağustos böceklerinin, çekirgelerin, kurbağaların gürültüsü, arada bir köpeğin havladığı, bir eşeğin anırdığı duyulurdu. (s. 13).

at

Tek-parmaklılar takımının atgiller takımından bir memeli türü. (ZTS, 1963).

Çocuklar günde birkaç kez üstüne atladıkları çıplak atlarını... (s. 8).

atmaca/kerkenez

Kartallar familyasından bir kuş türü. (ZTS, 1963).

Üstlerinden atmacalar, kerkenezler uçarak geçtiler. (s. 114).

buzığı

Doğumdan süttten kesilinceye kadar olan yaştaki her iki cinsiyetteki inek yavrusu. (VHTS).

Ömer buzağıyı tuttu. (s. 115).

çakal

Etçiller takımının köpekgiller familyasından bir memeli türü. (ZTS, 1963).

İçine girilmezdi, yılan, domuz, çakal yatağı idi. (s. 12).

domuz

Çift tırnaklılardan et ve yağı için beslenen evcil bir hayvan. (VHTS).

İçine girilmezdi, yılan, domuz, çakal yatağı idi. (s. 12).

eşek

Tek-parmaklılar takımının atgiller familyasından bir memeli türü. (ZTS, 1963).

Ağustos böceklerinin, çekirgelerin, kurbağaların gürültüsü, arada bir köpeğin havladığı, bir eşeğin anırdığı duyulurdu. (s. 13).

inek

Boğanın dişisidir. (ZTS, 1963).

Gülsüm Kadın ineği sağdı. (s. 115).

keçi

Boynuzlugiller familyasının sığırlar alt familyasından Capra cinsini oluşturan memelilere verilen ad. (VHTS).

Karısı on yaştındaki oğlunun yardımıyla keçiye sağıyordu. (s. 15).

kedi

Kedigiller familyasından evlerde beslenebilen küçük memeli. Avcı, zaman zaman bitkisel gıdalar da tüketebilen etçil hayvan. (VHTS).

Kedi kadar kuvvetli gözleri, aşıllıkların arasında, yan yana ilerleyen iki karaltıyı seçmekte gecikmedi. (s. 33).

köpek

Etçiller takımının köpekgiller familyasından bir memeli türü. (ZTS, 1963).

Ağustos böceklerinin, çekirgelerin, kurbağaların gürültüsü, arada bir köpeğin havladığı, bir eşeğin anırdığı duyulurdu. (s. 13).

kurbağa

Hem suda hem karada yaşayan, çeşitli solucanların arakonakçılığını da yapabilen, yüzücü ve sıçrayıcı ufak omurgalıların genel adı. (ABTS, 1970).

Ağustos böceklerinin, çekirgelerin, kurbağaların gürültüsü, arada bir köpeğin havladığı, bir eşeğin anırdığı duyulurdu. (s. 13).

serçe

Kuşlar (Aves) sınıfının, ötücü kuşlar (Passeriformes) takımının, serçeğiller (Passeridae) familyasından, sırtı kırmızı kahverengi, karnı kül rengi ak, dişisi kül rengine olan, Paleartik bölgede evlerin yakınında yaşayan bir tür. (BTS, 1998).

Yılanın önünde serçe gibi, her yanı tutulmuş kalmıştı. (s. 111).

sığır

bk. evcil sığır. (BTS, 1998).

... sığırlarını sulamak isteyen sığırtmaçlarla kavgaya tutuşlukları olur. (s. 9).

4.5.12. Hukuk terimleri

adalet

Haklı ile haksızın ayırt edilmesi, haklıya hakkının verilmesi. (HTS).

Turhan'ın doğum yeri olan Adagide'den kimlik kaydı, adalet sicilinden geçmişte hükümlülüğü bulunup bulunmadığı sorulmuş, henüz karşılık alınmamıştı. (s. 275).

adliye

Hukuk ve adalet işlerini gören devlet kurumu. (GTS).

Mahkemeciler jandarmalar arasında, ikişerli kolda adliyenin merdivenlerin doğru ilerlerken Osman'a doğru atıldı. (s. 48).

af

Bir suç işleyeni, kusur veya hata yapanı bağışlama. (GTS).

Temmuzda af gerçekleşti. (s. 66).

avukat

Temsil ettiği kişiye ilişkin yasal ve türesel işlemlerde, onlar adına yapılabilecek her tür davranışı üzerine alan kişi. (TMSGTS, 1972).

Avukatlarına bir mektup yazdırıp... (s. 64).

beraat

Aklanma. (GTS).

Beraatımı isterim... (s. 49)

bilirkişi

Özel bilgisiyle hâkimin bilmediği hukuksal, teknik ve deneysel kuralları bildirecek, ihtisası ve ihtisasına dayanan yorumlarıyla davadaki tartışmalı vakaların takdir ve tespitini kolaylaştıracak olan kimse, ehlivukuf, ehlihibre. (VHTS).

Öğleye doğru, hak sahibi, vekil, tanık, bilirkişi, yargıç, kısacası... (s. 177).

boşanma davası

Eşlerden birinin evlilik birliğine son verecek kararı elde etmek için açtığı dava. (GTS).

Gülsüm vardı boşanma davası açtı. (s. 194).

ceza

Bireylerin yasalara, geleneklere aykırı olabilecek hatalı ve yanlış davranışlarını önlemek amacıyla gerçekleştirilen yaptırımlar. (HTS).

Cezası ertelendi. (s. 276).

cezaevi

Kodes, mahbes, tekke. (GTS).

Cezaevinin arabasıyla getirilen mahkemeciler... (s. 48).

dava

Korunmanın bir hüküm ile sağlanması için yargı organlarına yapılan başvuru. (GTS).

Hiçbir davaya olur... (s. 22).

davacı

Dava eden kimse; savlayıcı, müddei. (GTS).

Yargıç, bu kez davacı yerinde oturan kadını gösterdi: (s. 272).

davavekili

Avukat sayısı beşten az olan yerlerde avukat yetkisini taşıyan meslek adamı. (GTS).

İşi bir davavekiline açtılar. (s. 21).

duruşma

Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır bulundukları yargılama evresi; dava, murafaa. (GTS).

Yargıç bu eksiklerin tamamlanması, Turhan'ın savunmasını hazırlaması için duruşmayı iki gün sonraya bıraktı. (s. 275).

hâkim

Yargıç. (GTS).

Eh hele Osman'la Bahar bir üstlerine düşeni yerine getirmesinler bir suçu onun üstünde bırakmaya kalkışsınlar, bilirdi o da hâkime ne diyeceğini! (s. 43).

hükümlü

Ceza hükmü verilmiş, hüküm giymiş; mahkûm. (GTS).

Hasan, bütün hükümlülere kendisinin... (s. 46).

ifade vermek

Bir olayla ilgili olarak gördüğünü, bildiğini yetkili veya ilgili kimseye söylemek. (GTS).

Şimdi ona göre ifade versin. (s. 42).

kanun

Hukuksal olarak yasama organları tarafından çıkarılan, toplumsal yaşamı ve insan etkinliklerini düzenlemeyi, denetlemeyi amaçlayan kamu otoritesinin yaptırım gücüyle uygulanan bağlayıcı kural. (HTS).

Kanunlar, yüksek mahkemelerin kararları... (s. 22).

kovuşturma

Kovuşturmak işi; takibat, takip. (GTS).

Abdi şimdilik, ilk kovuşturması tamamlanıp da İzmir Ağırcezası'na gönderilinceye kadar konuğuydu onların! (s. 189).

mahkeme

Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer; yargı yeri, yargievi, mahkeme kapısı. (GTS).

Bu kadar vekil, mahkeme masrafı ödedim. (s. 27).

mübaşir

Mahkemelerde ilgilileri yargıç önüne çıkarmak, ya da onlara bir şey bildirmekle yükümlü görevli. (TTS, 1974).

Mübaşirin Osman ile ağasını... (s. 49).

sanık

Suçlu olduğu sanılarak mahkemeye sevk edilmiş kimse; maznun. (GTS).

Hasan ile Osman katilden sanık olarak götürüldü. (s. 40).

savcı

Kamu yararını gözetmek amacıyla devlet adına dava açmaya yetkili olan, mahkemelerde tespit ettiği suç delillerini ortaya koyarak sanıkları kovuşturan görevli; müddeiumumi. (GTS).

Kuşluğa doğru Avukat, savcı, doktoru... (s. 36).

soruşturma

Bir konu, durum ya da olayı tanıklara ve belgelere başvurarak ayrıntılarıyla koğuşturma. (YÖBTS, 1981).

... açtığı soruşturma sonuçsuz kaldı. (s . 40).

suç

Yasalara aykırı davranış; cürüm. (GTS).

Eh hele Osman'la Bahar bir üstlerine düşeni yerine getirmesinler bir suçu onun üstünde bırakmaya kalkışsınlar, bilirdi o da hâkime ne diyeceğini! (s. 43).

tanık

Bir olayın gidişini gören kişi. Bir olayı tanıtlamak için yargı yerine çıkan ya da bir belgit ve sözleşmenin altına yazılan tanık. (TMSGTS, 1972).

Tek tanık o. (s. 42).

tapu

Bir taşınmazın iyeliğinin, kimin olduğunu kanıtlamaya yarayan, iyeliğin sağladığı yetkileri kullanmaya olanak veren, tüzel bir değeri olan belge. (KBTS, 1980).

Tarafların tapuları, geldikleri de... (s. 23).

tutanak

Kamu kuruluşlarının ya da özel kuruluşların toplantılarındaki tartışmaları olduğu gibi saptayan yayın. (KTTS, 1974).

Tutanak yazıcısı, bir tutanakla... (s. 23).

yargılama

Olaylar arasında neden sonuç bağlantılarını kurabilmek, doğru ve yanlış, bireysel ve sosyal değerleri ayırt edebilmek ve bunlara göre davranabilmek yetisi. (HTS).

Yargılama kısa sürdü. (s. 48).

yargıç

Hâkim. (GTS).

Öğleye doğru, hak sahibi, vekil, tanık, bilirkşi, yargıç, kısacası... (s. 177).

4.5.13. Kentlik terimleri

bucak (s. 261)

Türkiye'nin yönetim örgütünde en küçük yönetim bölgesi. (TTS, 1974).

Arkasında dikilen candarmayı, duruşma salonunun kapısı içini, iki yanını dolduran Yalihakvelileri, bucaktan bazı tanıdıkları gördü. (s. 261).

kasaba (s. 123)

Ülkemizde, nüfusu 2000 ile 20.000 arasında değişmekle birlikte, İngiltere’de 5.000, öteki ülkelerde de değişik niceliklerde olan, bir bölüm kent işgörülerini kamuya sağladığı halde, kırsal özelliklerini henüz yitirmemiş bulunan küçük yerleşim yeri. (KBTS, 1980).

O yıllarda kasabada esnaftan kimin dükkânına girseniz gözünüze ilk ilişen Tülü’nün bir fotoğrafı olurdu. (s. 123).

mahalle

Bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri. bk. komşuluk birimi. (KENTS, 1980).

Böylece mahalle aralarına dalarlardı. (s. 129).

4.5.14. Kimya terimleri

ateş

Odun, kömür, yağ gibi ördeklerin yanması ile ısı ve ışığın birlikte belirmesi. (KTS, 1981).

... ateşe verip yılan, domuz, çakal yataklarını batıya, kuzeye doğru, sürmeye devam ediyorlardı. (s. 12).

tuz

Bir asit hidrojenlerinin tümü, ya da bir bölümü metal ya da köklerle yer değiştirdiğinde oluşan bileşik. (KTS, 1981).

Dama dönünce, elindeki tuzu, pirinci karısına verdi. (s. 25).

su

H₂O; yer yüzeyinin en büyük bölümünü oluşturan, kimyaca çok kalımlı, renksiz, kokusuz, tatsız sıvı. (KTS, 1981).

Bu su zengin edecekti onları. (s. 11).

4.5.15. Malzeme ve nesne terimleri

ampul

Işıyıcı maddeyi saran saydam ya da yarı saydam kılıf. (ATS).

Yirmi beş mumluk çıplak ampulün ışığında bütün odayı saran çok eskidir hüznün. (s. 219).

kompartıman

Biyolojik yapılar da bulunan sınırları belirlenmiş kapalı bölgeler. (BTS, 1998).

Trende aynı kompartımana düştüğü... (s. 67).

tomruk

Kesilmiş ağacın silindir biçimindeki gövdesi. (ATS).

— *En azından on beşer tondan otuz ton tomruk... (s. 248).*

4.5.16. Mimari terimleri

han

Eskiden kent ve kasabalarda ya da önemli kavşak noktalarında, yolcuların hayvanları ile birlikte konakladıkları, içinde ahırları, yatacak odaları bulunan yapı. (GSTS, 1968).

Hana doğru yürüdüler. (s. 219).

balkon

Giriş katı üstündeki katlarda, yapı bedeni içinde ya da dışarı bir çıkıntı olarak yapılan, önü açık bölüm. (GSTS, 1968).

Balkonu avlunun derinliğine doğru döndüler. (s. 219).

avlu

Bir yapının ortasında, önünde ya da arkasında duvarlarla çevrili üstü açık alan, yer. (GSTS, 1968).

Merdivenlerin sonunda avluya bakan ağaç bir balkona çıkıyordu. (s. 219)

4.5.17. Müzik terimleri

davul

Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı; tabl. (GTS).

Davulları zurnaları ardından ikişer üçer dakika arayla güreşlerin yapılacağı Üç Değirmenler'e doğru yürüdüler. (s. 142).

harmandalı

Ege Bölgesi'nde oynanan bir tür zeybek oyunu. (GTS).

Ustaları Tülü'nün önünde harmandalı, kordon zeybeği oynarlardı yerlere diz vura vura. (s. 135).

keman

Dört teli olan, çenenin altına dayayarak çalınan yaylı saz. (GTS).

Kasabaya gelen topluluklar, biri keman, biri tef çalan iki çalgıcı ile pullu giysilerle yarı çıplak göbek dansları yapan bir ya da iki kadından kurulu olurdu çoğunlukla. (s. 151).

türkü

Halkın ezgi ile söylediği her türlü deyiş. (YTS, 1974).

Kadınlar, daha öğle olmadan, erkek evinde toplandılar, oyunlar, türküler başladı. (s. 139).

4.5.18. Ölçü ve tartı terimleri

dönüm

Bin metrekairelik alan ölçüsü birimi. (İTS, 2004).

On dönüm tarla getirmez bu köyden bir karının getirdiğini! (s. 193).

metre

Uzunluk ölçüsü, 100 santimetre. (TMSGTS, 1972).

Ama içerken ağzına burnuna bulaştıracak olduktan sonra, elli metre ötede içer, karakolun kapısına ya da affedersin duvarına, hadi aklıma geleni söylemeyeyim... (s. 240).

kilo

Kilogram. (GTS).

Dört yaşında, güreşler için kızıştırmaya başlamadan önce, sırtında dört yüz kiloyu bulan yükle çamurunu söke söke çayırı bir baştan bir başa rahatlıkla aşıyordu Tülü. (s. 137).

kilometre

1.000 metrelik uzunluk ölçü birimi (km). (GTS).

İzmir'e kadar kırk kilometre tutan yolu altı saatte alıyorlardı. (s. 132).

sayı

Doğal sayı, tümsayı, gerçek sayı, karmaşık sayı, sayal sayı, sıral sayı. sayı boncuğu. (MTS, 1983).

Kulağına sayılar, yıllar takıldı. (s. 50).

terazi

Katı veya sıvı maddenin ağırlığını ölçen araç. (MATS, 1976).

Şerif Ali tezgâhtaki terazinin kefesine bir lira fırlattı: (s. 93).

4.5.19. Sanat, tiyatro ve sinema terimleri

aktör

Erkek oyuncu. (GTS).

Kasabadaki tek avukatın sekreteri Necmi, adliyeden dönerken, o dağınık saçları, dudaklarında sigarası, düşlere dalmış bakışlarıyla kahvenin penceresi önünde oturur görünce aktör olduğunu hemen anladı onun. (s. 203).

başrol

Sinema/TV. Bir filmin, televizyon oyununun baş kahramanlarıyla ilgili rol; baş oyuncunun canlandığı rol. (STTS, 1981).

Başrolleri hep ona verirlerdi. (s. 208).

film

Sinema filmini gerçekleştirmekte kullanılan, selüloitten, saydam, esnek, bükülebilir, eni ve biçimi ölçünlere göre belirlenmiş kuşak; sinemanın ham özdeği. (STTS, 1981).

Önemsiz bir oyuncuydu, ama üç dört filmde bir görüldüğü için epeyi tanınırdı. (s. 203).

fotoğraf

Fotoğraf aygıtıyla elde edilen resim; bir film görümlüğünün, bir film çalışmasının ya da bir oyuncunun, fotoğraf aygıtıyla saptanmış resmi. (STTS, 1981).

Çınar ağacının altında, anıtın önünde çekilmiş bir fotoğrafındaki gibi. (s. 123).

fotoğrafçı

İşliklerde çalışma fotoğrafı, oyuncu fotoğrafı ya da filmlerde, televizyon izlencelerinde kullanılacak fotoğrafları çekmekle görevli kimse. (STTS, 1981).

Caddenin sağındaki kahvenin garsonu, tablası elinde, kahvenin kapısında durmuş, fotoğrafçının işini bitirmesini bekler. (s. 123).

oyun

Televizyon oyunu. (STTS, 1981).

— *Bu değildi benim sizlere göstermek istediğim oyun, ama ne yaparsın, kumpanyam dağıldı... (s. 214).*

oyuncu

Oynamak işini gerçekleştiren kişi. (STTS, 1981).

Önemsiz bir oyuncuydu, ama üç dört filmde bir görüldüğü için epeyi tanınırdı. (s. 216).

perde

Bir oyunda konunun ana parçalarından her biri. (TİTS, 1966).

Perde insanı değiştirebilir, yanılabilirdi. (s. 203).

rejisör

Bir oyunun dengeli ve disiplinli bir yolda doğru ve güzel bir biçime sokulması için gereken çalışmaları hazırlayan ve yöneten sanatçı. (TİTS, 1966).

Önce M... iki yıldır hem en iyi rejisörlerle çalıştı, hem de bol reklam gördü. (s. 206).

reklam

Bir oyuna çok seyircinin gelmesi için afiş, radyo ve gazetede kısa haber vermeler ve rejisörlerle konuşmalar gibi baş vurulan çeşitli yollar. (TİTS, 1966).

Önce M... iki yıldır hem en iyi rejisörlerle çalıştı, hem de bol reklam gördü. (s. 206).

sahne

Bir tiyatro yapısında oyun için ayrılmış olan bölüm. (TİTS, 1966).

Sahnede nasıl yürüyeceğini, elini kolunu nasıl tutacağını öğretilinceye kadar neler çektiğimi ben bilirim!.. (s. 207).

seyirci

Toplu olarak bir yerde aynı oyunu ya da gösteriyi, gözle görünen bir durumu, kişiyi, olayı, tiyatro yapıtı içinde seyreden kişi. (TİTS, 1966).

Yerli seyircilerle yer yer kavgalar çıktı aralarında. (s. 147).

sinema

Sinema tiyatrosu, sinema sarayı, sinema binası. (STTS, 1981).

Sinema tiyatro tutkunu bir çocuktur. (s. 203).

tiyatro

Sahne eseri, bu gibi eserlerin oynanma sanatı ve bunların oynandığı yer. (TİTS, 1966).

Sinema tiyatro tutkunu bir çocuktur. (s. 203).

4.5.20. Spor terimleri**güreş**

Belli kurallar içinde, güç kullanıp oyun uygulayarak iki kişinin birbirini yenik duruma getirmeye uğraşması. (GÜTS, 1974).

Güreşlerin başlamasıyla Tülü'nün çan sesleri kesiliyordu kasabada. (s. 131).

4.5.21. Tarım terimleri**filiz**

Bitkilerin yapraklı sürgün ve diğer uzantılar gibi olgunlaşmamış toprak üstü kısımları. (VHTS).

Aşılar budanırsa, gelecek yıl filiz sürer... (s. 43).

tarla

Tarım coğrafyasında, dar anlamıyla “sürülen, ekilen” toprak. (CTS, 1980).

Gürültüyü duyan çocuklar, tarlalarının... (s. 27).

ürün

Ortaya çıkarılan, elde olunan, üretilen mal. (TMSGTS, 1972).

... ürün mevsimi sona erer. (s. 8).

4.5.22. Tıp ve sağlık terimleri

ateş

Vücut sıcaklığının metabolik, enfeksiyon hastalığı, stres veya santral merkezi sinir sistemi lezyonları gibi nedenlerle normalin üzerine çıkması. (HTS).

Hacer'in yüzünü, hızlı hızlı yürümekten, ateş basmıştı: (s. 114).

doktor

Hekim. (HTS).

Savcı, komutana, doktora baktı. (s. 40).

hasta

Sayı. (TPSS, 2010).

Ne o, hasta mısın? (s. 87).

kan

Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşan, dokulara oksijen, hormonlar, besin maddelerini taşıyan, hücrelerde özümlemeyi sağlayan; dokulardan da karbondioksit ve metabolik artıkları uzaklaştıran, plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı. (MATS, 1976).

Çok geçmeden bir çalı kümesinin dibinde kan izler... (s. 35).

kemik

İskeleti oluşturan, içinde kollagen teller ve kalsiyum tuzları bulunan, süngerimsi kemik ve sert kemik olmak üzere iki tipi olan, kasların bağlanmasıyla hareketi sağlayan, uzun, kısa ya da değişik boylarda olabilen, sertleşmiş bir özelleşmiş bağ dokusu tipi. (BTS, 1998).

Leşini bulduğu zaman, hayvanın kafa kemiklerinin paramparça olduğunu gördü. (s. 32).

tansiyon

Gerilim. (TPSS, 2010).

Gerisi yasak. Tansiyonum yüksek... (s. 249).

verem

Tüberküloz. (HTS).

Sonra, annesinin kahrından verem olup ölmesi... (s. 211).

4.5.23. Toplum ve idari terimler**halk**

Belli bir bölgede veya çevrede yaşayan, ortak bir kültürle birbirine bağlı, örgütsüz yaygın, insan topluluğu. (HTS, 1978).

Gün doğarken, ova halkı... (s. 35).

köylü

Konukseverlik, gelenekçilik, yazgıcılık, toprağa bağlılık, doğaya bağımlılık, yeniliğe isteksizlik, okuma yazma yetersizliği vb. özellikleri olan, köyde yaşayan kimse. bk. köy, köylü sınıfı. (HTS, 1978).

Sonunda bu dava kaybedilecek bile olsa köylüler haklı olduklarına inanmaktan vazgeçmeyecekler, kabahati hakime ya da başka bir sebebe yükleyecekler. (s. 22).

4.6. Mahallî Sözcükler (Yerel Söyleyişler)

Mahallî sözcükler, bir dilin genel yapısı içinde belirli bir coğrafi bölgeye veya yöreye özgü olarak kullanılan kelimelerdir. Bu sözcükler, yerel halkın günlük yaşamı ve kültürel çevresiyle ilişkili olarak bölgeye özgü kullanımlar sergilemektedir. Standart dilde bulunmayan ya da farklı anlamlarla kullanılan mahallî sözcükler, o yörede yaşayanların kültürel özelliklerine ilişkin ipuçları sunar. Ayrıca, mahallî sözcüklerin kullanımı, ağızların korunmasında hayati bir rol oynar.

Edebî metinlerde mahallî sözcükler, metnin gerçekliğini ve samimiyetini artırırken okuyucuya da o bölgenin sosyal dokusu, yaşam biçimi ve halkın dünya görüşü hakkında doğrudan bilgi verir. Bu sözcükler, anlatımı zenginleştirir ve karakterlerin ait olduğu coğrafyanın özgün sesini yansıtarak esere yerel bir renk katar.

Mahallî sözcüklerin incelenmesi, yalnızca dil bilimi açısından değil; folklor, tarih ve sosyoloji gibi disiplinler açısından da önem taşımaktadır.

İnceleme kapsamında ele alınan “Susuz Yaz” öykü kitabında, Necati Cumalı’nın kullandığı söz varlığı unsurları arasında mahallî kelimeler de yer almaktadır. Cumalı bu eserinde Ege bölgesine ait özellikle İzmir Urla yöresine ait sözcüklerden faydalanarak eserini doğal, içten ve o yöreye ait insanların benimseyeceği tarzda cümlelerle eserini zenginleştirmiştir.

“Susuz Yaz” adlı eserde yer alan mahalli sözcükler, metindeki bağlamları ve ilgili sayfa numaralarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

ağbi (ağabey)

Bak ağbi! Sözünden dönmek yok! (s. 51).

Biliyon mu? (biliyor musun?)

— Ahiretin yolunu biliyon mu Dağlı? (s. 167).

candarma

Candarmayı, muhtarı alın gelin!.. (s. 21).

cigara (sigara)

Veli Sarı, başucunda asılı ceketinin cebinden cigara paketini, çakmağını aldı. (s. 13).

çatki

Çatkıları, çepkenleri, etek şalvarları renk renk, pırıl pırıldı. (s. 191).

çevrem

— Çevrem düştü de, der, İsmail alacak! (s. 199).

gamlıyon

Ne gamlanıyon ha? (s. 168).

döğünmeye (dövünmek)

Döğünmeye başladı: (s. 85).

eprimek

Kir kaldıran koyu renk bir gömlek giymiş, hafif yana kaymış, eprimiş bir kravat bağlamıştı. (s. 203).

evermek (evlendirmek)

— Ah Mahmut’umun everecek çağı gelse, kimin olsa alnım açık kapısını çalarım! (s. 104).

fıkara (fukara)

Üç yıldır üç gün olsun köye inmedi fıkaram! (s. 105).

gövmek

Tepeciklerin eteklerine dağılan incir, badem, ceviz ağaçları gövmişlerdi. (s. 142).

ilenmek

Anası ileniyor, dövünüyordu. (s. 152).

işlik (atölye)

İşliklerde iş verirlerse çalıştı... (s. 65).

kaykılmak

Muharrem iskemlesinde geriye kaykıldı. (s. 161).

kıtık

kıtık ile doldurulmuş sert bir yatak. (s. 219).

söğüp (sövmek)

Durmadan Şerif Ali'ye söğüp sayıp beni çileden çıkarmaya bakıyor! (s. 82).

yedmek

Seyircilerin arasından devesini yederek çıktı gitti. (s. 144).

4.7. Atasözleri

Atasözleri; söz varlığı içinde yer alan, kalıplaşmış yapıları ve anlam derinliğiyle dikkat çeken cümle niteliğindeki özlü sözlerdir. Toplumun ortak yaşam deneyimlerinden süzülerek ortaya çıkan bu sözler, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve kültürel mirasın bir unsuru hâline gelmiştir (Aksoy, 1988, s. 16; Püsküllüoğlu, 2002, s. 2). Atasözleri; halkın değer yargılarını, dünya görüşünü ve yaşam tecrübelerini yansıtan öğüt verme ve yol gösterme işlevine sahip söz öbekleridir (Korkmaz, 2010, s. 27; Parlatur, 2007, s. 2; Albayrak, 2009, s. 3).

Belli bir kalıba sahip olan atasözlerinde sözcüklerin dizilişi ve yapısı değiştirilemez; herhangi bir değişiklik, atasözünün niteliğini yitirmesine yol açar (Aksoy, 1988, s. 17). Bu özelliği, atasözlerinin köklü ve sağlam bir temele dayanmasını sağlar. Kuşaktan kuşağa anonim biçimde aktarılan bu sözler, kısa ve özlü ifadelerle bireylere yaşam deneyimlerinden ders çıkarma imkânı sunar (Sağlam, 2004, s. 27; Akyalçın, 2012, s. 17).

Türk Dil Kurumu (2023); atasözlerini halk arasında oluşmuş, deneyim sonucu ortaya çıkmış ve öğütleyici nitelik taşıyan kısa özlü sözler olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, atasözlerinin hem toplumsal hem de kültürel değerini ortaya koyar.

“Susuz Yaz” adlı eserde yer alan atasözleri, geçtiği cümle ve sayfa numaralarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

açtı ağzını, yumdu gözünü

Öfkelenerek veya kızarak ağır sözler söyledi. (ADS).

Görücüler, daha “kısmetse, Allah’ın emri ile...” diye söze başlar başlamaz, açtı ağzını yumdu gözünü! (s. 103).

Allah’a bir can borcu var

Allah’a vereceği canından başka hiç kimseye bir borcu yok. (ADS).

Allah’a bir can borcum var, onu da ne zaman dilerse alır. (s. 20).

kim öle kim kala

Hayatının sonunun ve işlerin gidişatının kimse için belli olmadığını anlatır. (Aksoy, 1988, s. 140).

Yedi yıla kadar, kim öle kim kala... (s. 66).

4.8. Yabancı Kökenli Sözcükler

Bu çalışmada ele alınan söz varlığı unsurlarından biri de Türkçeye farklı dillerden geçmiş yabancı kökenli sözcüklerdir. Toplumlar arasında siyasi, kültürel, ekonomik ve bilimsel ilişkilerin yoğunlaşması, dillerin karşılıklı etkileşime girmesine ve bu süreçte sözcük alışverişinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkçe de tarihsel süreç boyunca Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve çeşitli diğer dillerle farklı düzeylerde temas kurmuş; bu etkileşimin doğal sonucu olarak birçok yabancı sözcük söz varlığına dâhil olmuştur. Yabancı kökenli sözcüklerin hangi alanlarda ve ne yoğunlukta kullanıldığı, dilin değişim dinamiklerini ve kültürel etkileşim ağlarını ortaya koyması bakımından işlevsel bir göstergedir. Aksan (1996, s. 29), yabancı öğelerin dilde kontrolsüz biçimde artmasının dilin özgün kimliğini zedeleyebileceğini, ancak makul düzeydeki alıntıların dilin gelişim sürecinin doğal bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, eserdeki yabancı kökenli sözcükler tespit edilmiştir. Yabancı kökenli sözcükler sayfa numarasıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

4.8.1. Almanca Sözcükler

	ablak (s. 220)
general (s. 226)	acaba (s. 44, 101, 174)
kuruş (s. 67, 160)	acele (s. 55)
	acemi (s. 76)

4.8.2. Arapça sözcükler

adalet (s. 211, 275)

adam (s. 9, 28, 43)
âdeta (s. 97)
adliye (s. 48, 177)
af (s. 66, 168)
ahiret (s. 167)
akıl (s. 9, 26, 32, 90)
akran (s. 65, 105)
âlem (s. 56, 282)
alimallah (s. 75)
ama (s. 9, 14, 19, 41)
an (s. 70)
ar (s. 74, 81)
arsa (s. 153)
asker (s. 41, 45, 137)
aşk (s. 211)
ayar (s. 231)
ayıp (s. 208)
Azrail (s. 60, 154)
bağdadi (s. 280)
bakkal (s. 25, 55, 236)
bakla (s. 248)
battaniye (s. 219)
bazen (s. 9, 78)
bekâr (s. 56)
belâ (s. 44, 67)
belediye (s. 202)
beraat (s. 49)
bereket (s. 29, 231)
beyaz (s. 123)
bez (s. 210)
bilakis (s. 274)
billahi (s. 96)
bina (s. 48)
cadde (s. 123, 219)

cahil (s. 64, 76, 183)
cami (s. 126)
cehennem (s. 258)
celep (s. 235)
cereme (s. 168)
cenabet (s. 75)
cennet (s. 277)
cep (s. 13, 38, 109)
cesaret (s. 55, 151)
cevap (s. 39)
ceza (s. 40, 42, 187)
cins (s. 282)
cübbe (s. 177, 261)
cümle (s. 66, 97)
çeyiz (s. 134)
çul (s. 42)
daima (s. 8)
daire (s. 182)
dakika (s. 15, 25, 67)
dava (s. 22, 25, 177)
davul (s. 107)
defa (s. 45, 80)
delil (s. 22)
derece (s. 77, 94, 189)
ders (s. 131)
devam (s. 12, 108)
devlet (s. 235, 276, 277)
deyyus (s. 16)
dolap (s. 156)
dua (s. 131, 171)
dünya (s. 85, 99, 129)
dükkân (s. 89)
dürzü (s. 75)
ecel (s. 60)

edep (s. 74)
efkâr (s. 254)
elbet (s. 18, 19, 43)
elbise (s. 207)
emin (s. 23)
emir (s. 102, 103)
enfiye (s. 252)
entari (s. 52, 56, 269)
erkânıharp (s. 162)
erzak (s. 105, 163)
esmer (s. 202)
esnaf (s. 123)
esrar (s. 185)
eşya (127)
etraf (s. 172)
evlat (s. 132)
eylül (s. 30, 55)
eziyet (s. 43)
fakat (s. 9, 13, 54)
fakir (s. 183)
falan (s. 32)
fark (s. 52)
fayda (s. 31, 102)
fazla (s. 20)
feda (s. 104)
fena (s. 19, 52)
ferah (s. 44)
fırsat (s. 177)
fil (s. 258)
fincan (s. 163)
fiyat (s. 150)
galiba (s. 172)
gam (s. 44)
garip (s. 104, 142)

gayret (s. 10, 57, 85)
gayri (s. 61, 105)
gazal (s. 192)
gazap (s. 65)
gurbet (s. 79)
gurur (s. 132, 174)
haber (s. 16, 29, 37, 59, 102)
hacet (s. 100)
had (s. 163)
hafif (s. 17, 42, 90)
hain (s. 211)
hak (s. 12, 19, 21, 187)
hakaret (s. 122, 274)
hakem (s. 133, 140)
hâkim (s. 21, 37)
hal (s. 9, 23, 279)
hâlâ (s. 33, 48)
halk (s. 35, 83)
halka (a. 83)
hamal (s. 67, 180)
hamile (s. 48)
hapis (s. 44, 87)
haraç (s. 158)
haram (s. 69, 99, 168)
harap (s. 35, 166, 280)
harbi (s. 249)
harç (s.7)
hareket (s. 51, 100, 105)
harf (s. 120)
harım (s. 118)
harita (s. 129)
haset (s. 96)
hasır (s. 174)
hata (s. 18, 64)

hatır (s. 47, 96, 104)

hatta (s. 172)

hava (s. 9, 99, 253).

havuz (s. 7, 8, 16)

hayâ (s. 74)

hayâl (s. 88)

hayalet (s. 213)

hayat (s. 43, 65)

hayır (s. 43, 126)

hayran (s. 126)

hayret (s. 74)

hayvan (s. 21, 30, 90)

hazır (s. 32, 282)

hazine (s. 235)

hece (s. 255)

hediye (s. 79)

helâ (s. 84)

helâl (s. 77, 147, 244)

hesap (s. 20, 55, 65, 101)

herif (s. 81)

heves (s. 96, 199)

heyecan (s. 41, 51, 60)

heyet (s. 281)

hırs (s. 21, 80, 103)

hicap (s. 25)

hikâye (s. 96, 198)

hile (s. 273)

hiza (s. 174)

hizmet (s. 65, 276)

hukuk (s. 46)

husumet (s. 25)

hüküm (s. 23, 41, 45)

hüzün (s. 220)

ırz (s. 75)

ısrar (21)

ibaret (s. 157)

ibne (s. 186)

idam (s. 168)

idare (s. 209)

ifade (s. 36, 42, 196)

iftira (s. 274)

ihtiyaç (s. 20, 22, 28)

ihtiyar (s. 99)

ikram (s. 218)

ikramiye (s. 246)

ilaç (s. 57, 273)

imdat (s. 90)

imza (s. 281)

inat (s. 151)

insan (s. 51)

inşallah (s. 14, 85, 99)

insaf (s. 120)

inat (s. 106)

insan (s. 81)

isyan (s. 14)

iştah (s. 157)

işaret (s. 17, 32, 63)

itibar (s. 194)

itiraz (s. 23)

izin (s. 36, 50, 102)

kabahat (s. 56, 90, 104)

kabza (s. 156)

kadar (s. 8, 10, 32).

kadeh (s. 214, 235)

kafa (s. 32, 74)

kafes (s. 226)

kabul (s. 42)

kahkaha (s. 161)

kahr (s. 90, 136, 211)
kahve (s. 12, 57, 140)
kahpe (s. 53, 69)
kalp (s. 107, 210)
kayıt (s. 8, 38, 41)
kanun (s. 22, 183, 239)
karanfil (s. 72)
karar (s. 19, 192)
kasaba (s. 123)
kasap (s. 123, 225, 236)
katil (s. 40, 51)
kaza (s. 57, 67, 123)
kefe (s. 93)
kelime (s. 16, 63, 98)
kere (s. 44)
keşif (s. 281)
keyif (s. 19, 30, 46)
kible (s. 170)
kılıf (s. 156)
kına (s. 283)
kısmet (s. 20, 48)
kısım (s. 34, 89)
kırmızı (s. 127, 259)
kıt (s. 45)
kıyafet (s. 67)
kıymet (s. 92, 252)
kibrit (s. 159, 265)
kira (s. 251)
kitap (s. 105)
kurabiye (s. 129)
kurban (s. 146)
kusur (s. 207, 243)
kuvvet (s. 33, 64, 97)
küfür (s. 16, 99)

kürsü (s. 131, 271)
lanet (s. 21)
layık (s. 216)
lazım (s. 17, 93, 174)
leş (s. 31)
lokma (s. 136, 155)
lütfen (s. 209)
lüzum (s. 46)
macun (s. 129)
madem (s. 53, 91, 103)
mahalle (s. 126)
mahkeme (s. 21, 38, 46)
mahpus (s. 65)
mahzun (s. 132)
makbuz (s. 156)
maksat (s. 105, 229)
mal (s. 12, 18, 43, 88)
maliye (s. 181)
malum (s. 104)
mantık (s. 22)
marifet (s. 273)
masal (s. 211, 238))
masraf (s. 27, 281)
maşrapa (s. 263)
mavi (s. 84, 121, 191)
mecra (s. 22)
mektep (s. 105)
mektup (s. 55, 64)
memleket (s. 184, 228)
memnun (s. 240)
memur (s. 57, 178)
mendil (s. 34, 71, 92)
menfaat (s. 29)
merak (s. 40, 43, 81)

merhaba (s. 98, 161)
mermer (s. 123, 237)
mesele (s. 233)
mesire (s. 129)
meslek (s. 22, 181)
meydan (s. 176)
mevki (s. 67)
mevsim (s. 8)
mezar (s. 128)
mısır (s. 137)
mızrak (s. 144)
mide (s. 93, 262)
mihnet (s. 29)
minnet (s. 87)
miras (s. 281)
muhtaç (s. 64, 218)
muhtar (s. 21, 55)
mutfak (s. 16, 102)
mutlaka (s. 22, 212)
mübarek (s. 281)
mübaşir (s. 49, 261)
müdür (s. 252)
müfettiş (s. 213, 214, 215)
münasebet (s. 274)
müracaat (s. 169)
müsaade (s. 63, 185, 231)
müthiş (s. 271)
maşallah (s. 130, 175)
müşteri (s. 158, 240)
müvekkil (s. 22).
nafaka (s. 29, 168)
nafile (s. 194)
nal (s. 71, 96)
namus (s. 53, 74, 81)

nara (s. 99)
nasır (s. 164, 280)
nasip (s. 81)
nazar (s. 85, 123)
nefes (s. 90, 190)
nefret (s. 78, 100)
nikâh (s. 9, 57, 66)
nisan (s. 57, 139)
niyet (s. 17, 26, 57)
niza (s. 284)
nöbet (s. 32, 43)
nüfus (s. 112)
ömür (s. 59)
özür (s. 146)
patlıcan (s. 24)
raf (s. 279)
rahat (s. 32, 65, 100)
rakı (s. 160, 208, 214)
raptiye (s. 124)
razı (s. 56, 105)
rezalet (s. 269)
rezil (s. 74)
ruhsat (s. 38, 275)
Rum (s. 128)
rutubet (s. 224)
rüşvet (s. 277)
rüya (s. 33, 262)
saat (s. 10, 14, 24)
sabah (s. 14, 33, 39)
sabır (s. 27, 95)
sabun (s. 142)
sadaka (s. 19)
sahan (s. 173)
sahi (s. 182, 183, 284)

sahip (s. 9, 11, 65)
sahne (s. 205)
sakat (s. 184)
sanat (s. 204)
sandalye (s. 125, 161, 219)
sandık (s. 130, 278)
saniye (226)
satır (s. 66)
sayfa (s. 122, 220)
sebep (s. 9)
secde (s. 170)
seccade (s. 134, 149)
sefer (s. 15, 56, 59)
selâm (s. 17, 80)
selamünaleyküm (s. 17)
senet (s. 281)
sevda (s. 33, 100)
sıfır (s. 257)
sınıf (s. 131)
sicil (s. 275)
silah (s. 32, 107)
simit (s. 129, 208)
sofra (s. 53, 54, 71)
sohbet (s. 208)
sokak (s. 71, 126)
surat (s. 17, 257)
şan (s. 150)
şarap (s. 98, 239)
şarkı (s. 151, 205))
şart (s. 176)
şavk (s. 111)
şefkat (s. 106)
şehit (s. 126, 226)
şer (s. 162)

şeref (s. 74)
şerefe (s. 244, 250)
şekil (s. 63, 100)
şey (s. 11, 15, 47)
Şeytan (s. 57)
şiddet (s. 80)
şikâyet (s. 51)
şubat (s. 66)
şükür (s. 69)
şüphe (s. 52)
tabak (s. 214)
tabii (s. 198)
tabla (s. 123)es
tabut (s. 33)
taklit (s. 107)
talih (s. 147)
tamamen (s. 274)
tamir (s. 180)
taraf (s. 8, 197)
tarh (s. 283)
tavır (s. 11, 58, 78)
tebdil (s. 168)
tecrübe
teftiş (s. 213)
tehlike (s. 32, 35, 276)
tekrar (s. 15, 23, 45)
teklif (s. 46)
telâş (s. 10, 32, 47)
tembih (s. 102)
temiz (s. 8).
temmuz (s. 24, 66)
terbiye (s. 185)
teslim (s. 36)
tespih (s. 228, 231)

tespit (s. 273)
ticaret (s. 204)
tiryaki (s. 280)
tuhaf (s. 56, 182, 273)
tövbe (s. 196)
umur (s. 32, 104)
vah (s. 60)
vaat (s. 54, 55)
vakit (s. 9, 53, 105)
vefa (s. 100)
vekil (s. 23, 45, 177)
velvele (s. 114)
verem (s. 90, 211)
vicdan (s. 25, 37, 241)
vücut (s. 54, 94)
yallah (s. 258)
yani (s. 10)
yemin (s. 77)
yemeni (s. 156)
vahşi (s. 109)
vallahi (s. 96)
vazife (s. 17)
veda (s. 97)
velvele (s. 114)
zakkum (s. 166)
zaman (s. 27, 233)
zambak (s. 224)
zarar (s. 21, 23, 34)
zaten (s. 62, 97, 103)
zayıf (s. 100, 144)
zekâ (s. 148)
zevk (s. 250)
zeytin (s. 7, 11, 34)
zihin (s. 14)

ziyaret (s. 47)

4.8.3. Bulgarca sözcükler

patika (s. 169)

4.8.4. Çince sözcükler

çay (s. 175, 212, 213)

4.8.5. Ermenice sözcükler

hızar (s. 235)
moruk (s. 158)
pinti (s. 257)

4.8.6. Farsça sözcükler

aferin (s. 136, 242)
ahenk (s. 16)
ahır (s. 32, 78, 152)
armut (s. 54)
artist (s. 205)
astar (s. 261)
ateş (s. 12, 34, 86)
avare (s. 81, 104)
avaz (s. 115)
ayna (s. 71, 72, 257)
azar (s. 76)
badem (s. 15, 129)
bahane (s. 98)
bahar (s. 30)
bahçe (s. 7, 18, 19)
bahşiş (s. 234)

bari (s. 75, 220)
beraber (s. 63)
berbat (s. 25, 93, 269)
beter (s. 82, 103)
beygir (s. 43)
biçare (s. 192)
bostan (s. 236)
böbür (s. 127)
cam (s. 101, 202)
cambaz (s. 268)
can (s. 20, 32, 67)
cihan (s. 234)
cömert (s. 54, 162, 244)
çabuk (s. 10, 26, 50)
çakal (s. 12)
çamaşır (s. 47)
çare (s. 23, 43, 106)
çark (s. 276)
çarşamba (s. 102)
çarşı (s. 124)
çember (s. 142, 191)
çene (s. 69)
çengel (s. 147)
çengi (s. 83)
çerçeve (s. 71)
çeşme (s. 82)
çevik (s. 72, 142)
çeyrek (s. 31)
çınar (s. 123, 126)
çırak (s. 221)
çift (s. 30)
çifte (s. 30, 34)
çile (s. 82)
çirkin (s. 133)
çoban (s. 104)
çorap (s. 170, 246)
çorba (s. 86, 165, 240)
çuha (s. 132)
çuval (s. 89, 98, 269)
çünkü (s. 8)
damat (s. 195)
dem (s. 163)
dert (s. 149, 229)
dev (s. 132)
dilber (s. 199)
dost (s. 127, 175)
dut (s. 166)
duvar (s. 32, 71)
dürüst (s. 38, 275)
düşman (s. 25, 32, 43)
erguvan (s. 24, 166)
fişek (s. 34, 158)
gâvur (s. 34, 74)
gerdan (s. 220)
gül (s. 103, 279)
günah (s. 27, 37, 75)
gonca (s. 192)
hafta (s. 8, 18, 30, 53)
harman (s. 78)
hasta (s. 86, 87)
hemen (s. 8, 35, 272)
henüz (s. 85, 179)
hep (s. 16, 33, 47)
her (s. 10, 19)
hergele (s. 99, 103)
herkes (s. 47, 50)
hışım (s. 53)
hiç (s. 18, 77)

huy (s. 9, 79, 179)
hüner (s. 103)
hor (s. 188)
horoz (s. 110, 112)
hoş (s. 234)
incir (s. 125, 269)
işkence (s. 151)
kâhya (s. 196)
kâğıt (s. 38, 158)
kâr (s. 19)
karpuz (s. 283)
kasaba (s. 123, 138)
kâse (s. 240)
kavga (s. 9, 14, 29)
kayısı (s. 11, 34)
kel (s. 258)
kelepçe (s. 48)
keman (s. 205)
kemer (s. 130, 175)
kereste (s. 228)
kerhane (s. 270)
ki (s. 16)
kireç (s. 121, 186)
köfte (s. 237)
kör (s. 49)
köy (s. 12, 24, 35)
kös (s. 123)
köşe (s. 7, 44)
kurnaz (s. 139)
lacivert (s. 252)
lâf (s. 75, 81, 105)
leblebi (s. 129)
leke (s. 121, 211)
maya (s. 78, 135, 235)

mercimek (s. 269)
merdiven (s. 48, 49)
meşe (s. 113)
meyhane (s. 132)
meyve (s. 214, 224)
mum (s. 172, 219)
namaz (s. 170)
nam (s. 104, 199)
namlu (s. 34, 70)
nankör (s. 43)
nar (s. 7, 29, 166)
naz (s. 219)
nem (s. 29)
nergis (s. 103)
nişan (s. 31, 34)
nohut (s. 129)
pabuç (s. 15, 190, 207)
parça (s. 12, 15, 34, 128)
para (s. 42, 44, 150)
pazar (s. 11, 54, 126)
pembe (s. 94)
pencere (s. 65, 71)
pençe (s. 157)
perçem (s. 109, 203)
perde (s. 203)
perhiz (s. 251, 255)
perişan (s. 45)
perşembe (s. 83, 102)
pervaz (s. 84, 220)
peşkeş (s. 207)
peşkir (s. 155)
peynir (s. 54, 129)
piç (s. 192)
pişman (s. 19, 20, 168)

pirinç (s. 25, 126)
pul (s. 205, 230)
renk (s. 42, 74, 84, 103)
reva (s. 14)
rüsva (s. 43)
rüzgâr (s. 11, 33, 70)
sade (s. 219)
sarhoş (s. 109, 216)
sebze (s. 7, 26, 224)
sepet (s. 55, 279)
serbest (s. 240)
sersem (s. 91)
sert (s. 37, 69, 100)
sine (s. 64)
sitem (s. 282)
siyah (s. 71, 127, 174)
sümbül (s. 83)
şalvar (s. 99)
şebboy (s. 279)
şeker (s. 84, 89)
şeftali (s. 11, 34)
şişe (s. 159, 213, 215)
tahta (s. 54, 152, 219)
tane (s. 103)
tava (s. 237)
taze (s. 124)
tef (s. 205)
tembel (s. 229)
tenha (s. 67, 121)
terazi (s. 93)
terzi (s. 219)
testere (s. 170)
testi (s. 263)
tez (s. 102)

tezgâh (s. 55, 93, 234)
tüfek (s. 32, 122)
usta (s. 12, 137)
ustura (s. 7)
ümit (s. 29, 88, 105)
yadigâr (s. 37)
yâr (s. 105)
yaver (s. 162)
zengin (s. 11, 125)
zil (s. 126)
zırh (s. 144)
zincir (s. 224)
zindan (s. 99, 191)
zorba (s. 195)
zor (s. 50, 74, 75)
zurna (s. 107)

5.8.7. Fransızca sözcükler

adres (s. 56)
afiş (s. 139)
akasya (s. 178)
aktör (s. 202, 212, 214)
amortisör (s. 258)
avukat (s. 42, 44, 51)
banknot (s. 244)
bekâr (s. 10, 56, 104)
beton (s. 12)
bilet (s. 67)
bisiklet (s. 180)
bronz (s. 148)
ceket (s. 13, 70)
dantel (s. 283)
dekor (s. 220)

depo (s. 228, 280)
doktor (s. 36, 196)
dosya (s. 55, 274)
duble (s. 208)
elektrik (s. 152, 153, 207)
emaye (s. 264)
enstitü (s. 105)
etiket (s. 251)
far (s. 96, 260)
figüran (s. 221)
file (s. 144)
film (s. 203)
fotoğraf (s. 123, 220)
fren (s. 252)
gar (s. 67)
garaj (s. 68)
gardiyan (s. 62, 188)
garson (s. 67, 123, 178)
gazoz (s. 178)
gişe (s. 67)
gladyatör (s. 144)
hipodrom (s. 149)
istasyon (s. 67, 226, 235)
jigolo (s. 207, 221)
jüri (s. 217)
kamyon (s. 132)
kamyonet (s. 149)
kasket (s. 71)
kilo (s. 137, 158)
kilometre (s. 113)
kravat (s. 152, 203, 212)
kolon (s. 126)
kompartıman (s. 67)
koridor (s. 68, 177)

kulis (s. 210)
külot (s. 71, 75)
kumanda (s. 20)
lastik (s. 153, 224)
lüks (s. 211)
magazin (s. 205, 220)
mağaza (s. 204)
makadam (s. 202)
marş (s. 135)
metre (s. 170, 239)
motor (s. 51, 224, 255)
nagant (s. 158)
not (s. 206)
objektif (2. 123)
onur (s. 28, 132, 158, 215)
organizatör (s. 149)
otel (s. 220)
otobüs (s. 51, 68, 192)
otomobil (s. 96, 236)
paket (s. 59, 89, 189)
palmiye (s. 202)
pantolon (s. 14, 34)
patron (s. 206)
parke (s. 126)
pazen (s. 94)
pudra (s. 129)
program (s. 205)
porsiyon (s. 278)
prafa (s. 284)
rest (s. 237)
rejisör (s. 206)
reklam (s. 206)
rol (s. 203, 209)
röportaj (s. 207)

poker (s. 237)
salon (s. 49, 210)
soluma (s. 10)
saten (s. 210)
santral (s. 65)
sekreter (s. 203)
sinema (s. 203)
stüdyo (s. 207)
şef (s. 234, 277)
şoför (s. 134)
şose (s. 7, 137)
şövalye (s. 144)
taksi (s. 153, 186, 197)
tansiyon (s. 249)
teknisyen (s. 207)
terminal (s. 225)
tip (s. 205)
ton (s. 224, 244)
tuvalet (s. 208, 219)
tüp (s. 206)
vitrin (s. 124)
tramvay (s. 132)
tren (s. 67, 325)
vazelin (s. 206)
vites (s. 259)

4.8.8. İbranice sözcükler

melek (s. 210)

4.8.9. İngilizce sözcükler

futbol (s. 124)
hol (s. 67)

hurra (s. 133)
islâm (s. 236)
pot (s. 237)

4.8.10. İspanyolca sözcükler

cigara (s. 13, 59)

4.8.11. İtalyanca sözcükler

balkon (s. 219)
balya (s. 152)
banka (s. 213)
baraka (s. 225)
baston (s. 124)
berber (s. 123, 224)
bira (s. 216, 213, 215)
bravo (s. 212)
caka (s. 138)
cip (s. 267, 271)
çimento (s. 38)
fabrika (s. 153, 251)
fiyaka (s. 183)
fırtına (s. 128)
gazete (s. 57, 59, 70, 149)
imbat (s. 197)
iskele (s. 198)
jandarma (s. 36)
kanca (s. 139)
kanto (s. 221)
karyola (s. 219)
kasa (s. 224)
korna (s. 132)
kundura (s. 115, 118)

kurdele (s. 149)
kumpanya (s. 214)
korna (s. 132)
lira (s. 54, 55)
lokanta (s. 138, 208, 235)
manifatura (s. 123)
milyon (s. 211)
numara (s. 232)
paravana (s. 225)
peçete (s. 237)
pirzola (s. 243)
politika (s. 178)
posta (s. 55)
prova (s. 209)
ranza (s. 43)
salata (s. 237)
sigorta (s. 251)
tabaka (s. 167)
tempo (s. 144)
tavla (s. 227)
tiyatro (s. 202)
üniforma (s. 271)
vazo (s. 279)

4.8.12. Moğolca sözcükler

ağa (s. 28, 34, 199)
ceylan (s.192)
çöl (s. 213)
salt (s. 229)

4.8.13. Rusça sözcükler

şapka (s. 207)

4.8.14. Rumca sözcükler

ahlat (s. 113)
alay (s. 107, 108)
anahtar (s. 156)
avlu (s. 46, 77, 106)
barbun (s. 60)
biber (s. 24)
demet (s. 101, 279)
domates (s. 24, 282)
efendi (s. 185, 240)
fasulye (s. 24, 157)
fener (s. 152)
fidan (s. 11, 16, 18, 34)
filiz (s. 43)
fırın (s. 80, 205)
funda (s. 35)
gübre (s. 110)
güğüm (s. 82, 83)
halat (s. 133, 140)
huni (s. 158)
ırgat (s. 261)
ızgara (s. 237, 278)
iskemle (s. 141)
izmarit (s. 84)
kiremit (s. 198)
körfez (s. 224)
kulp (s. 207)
kulübe (s. 225)
küfe (s. 141, 278)
lâmba (s. 100)
liman (s. 198)
masa (s. 57, 59)

mayıs (s. 191)

mengene (73)

mersin (s. 166)

nadas (s. 30)

paçavra (s. 153)

palamut (s. 121)

paydos (s. 188)

sandal (s. 198)

semer (s. 93, 141)

sınır (s. 12, 23)

şubat (s. 66)

taflan (s. 202)

4.8.15. Sırça sözcükler

kral (s. 149)

4.8.16. Soğdca sözcükler

borç (s. 20, 229, 236)

4.8.17. Yunanca sözcükler

ağustos (s. 24)

ampul (s. 219)

anadolu (s. 220)

anason (s. 238)

defter (s. 236)

dram (s. 215)

kalem (s. 236)

kümes (s. 226)

mart (s. 138)

polis (s. 211, 214)

tomar (s. 210)

4.8.18. Melez sözcükler

4.8.18.1. Arapça+ Farsça sözcükler

belki (s. 27, 51)

cüzdan (s. 38, 265)

hapishane (s. 27, 45)

nalbant (s. 165)

tamahkâr (s. 16)

4.8.18.2. Arapça+ Türkçe sözcükler

allahısmarladık (s. 218)

4.8.18.3. Farsça+ Arapça sözcükler

bedava (s. 168, 285)

çardak (s. 13, 30)

hâkî (s. 71)

hırdavat (s. 174)

4.8.18.4. Türkçe+ Arapça sözcükler

nasıl (s. 10, 18, 19)

sanki (s. 11, 51, 183)

türkü (s. 79)

yağhane (s. 98)

4.8.18.5. Türkçe+ Farsça sözcükler

batakhane (s. 208)

yazıhane (s. 104, 279)

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu çalışma kapsamında, “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan söz varlığı unsurları incelenmiş ve dilsel değişimin söz varlığına yansımaları ortaya konmuştur. İnceleme sonucunda, dilin yalnızca bir iletişim aracı olarak ele alınmasının, onun kültürel ve toplumsal boyutlarını açıklamakta yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu doğrultuda, dilin kültürle ilişkisini esas alan bütüncül yaklaşım, eserin söz varlığının daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesini sağlamıştır.

“Susuz Yaz” adlı öykü kitabında, Necati Cumalı’nın mahallî ve ölçünlü dil unsurlarını birlikte kullandığı tespit edilmiştir. Öykülerde çeşitli kültürel öğeler ve gelenek-göreneklere ilişkin ayrıntılar dikkat çekmektedir. Halkla iç içe yaşayan ve avukatlık mesleği sayesinde toplumun farklı kesimlerini tanıyan Cumalı’nın bu birikimini diline yansıttığı görülmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular, yazarın eserlerinde söz varlığı unsurlarına geniş ölçüde yer verdiğini göstermektedir. Öykülerde deyimler, ikilemeler, kalıp sözler, terimler, argo ifadeler, mahallî sözcükler, atasözleri ve yabancı kökenli sözcükler tespit edilmiştir. On bir öykü ayrı ayrı incelendiğinde özellikle deyim ve ikilemelerin en sık kullanılan unsurlar olduğu görülmektedir.

Mahallî sözcüklerde Urla, İzmir ve genel olarak Ege Bölgesi ağızlarının etkisi açıkça hissedilmektedir. Ayrıca Cumalı’nın mesleki deneyimi gereği hukuk alanına ait terim ve yabancı kökenli kelimelere yer verdiği de görülmektedir. Öykülerin konuları gereği argo ifadeler zaman zaman başvurulmuş, bu kullanım anlatının doğal akışıyla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

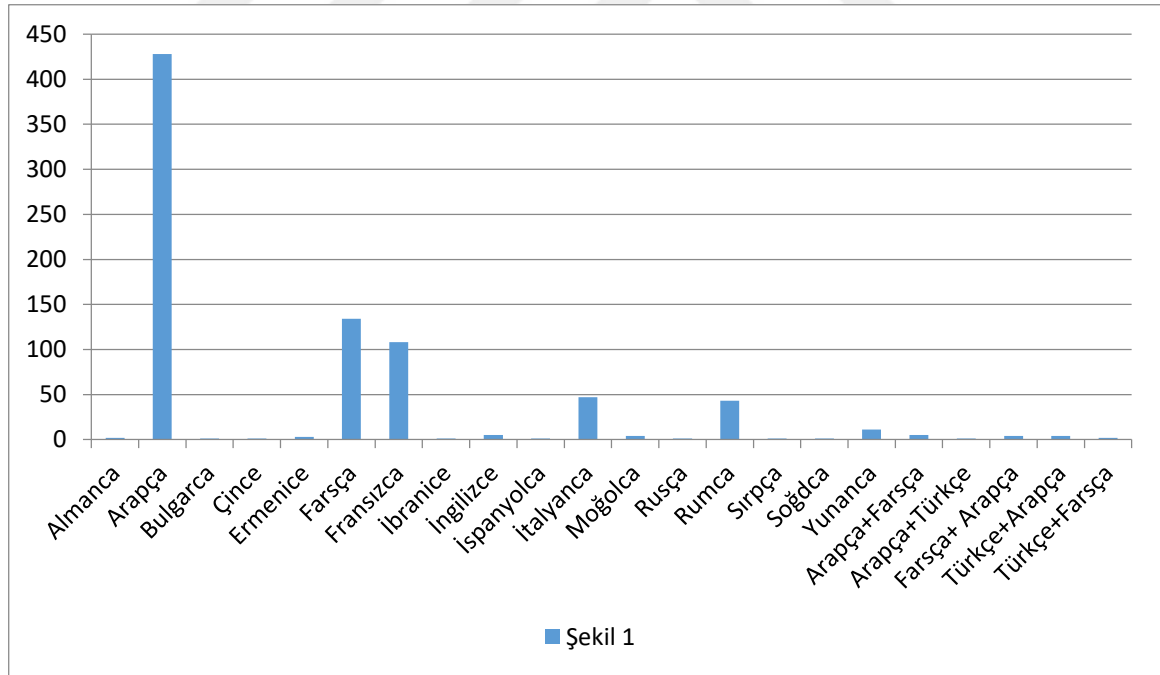
Yazarın söz varlığı unsurlarını yerinde ve ölçülü biçimde kullanması, öykülerin dilini akıcı hâle getirmiş ve okuyucunun metinle daha kolay bağ kurmasını sağlamıştır. “Susuz Yaz”ın 1963’te sinemaya uyarlanarak Altın Ayı Ödülü’nü kazanması, eserin hem yerel hem evrensel yönünün güçlü olduğunu göstermektedir. Eserde su konusu ele alınması, söz konusu evrensel niteliği desteklemektedir.

Sonuç olarak bu çalışma Necati Cumalı'ya ait “Susuz Yaz” adlı eserin; ikilemeler, deyimler, yabancı kökenli sözcükler, kalıp sözler, argo ve yerel sözcükler bakımından zengin bir söz varlığına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Cumalı, dil kullanımında Türkçenin anlatım olanaklarından etkin biçimde yararlanan bir üslup kullanmıştır.

5.1.1. Verilerin analizi

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, çalışmanın bulgularının somutlaştırılması açısından önem taşımaktadır. Bu bölümde, toplanan veriler sistemli bir biçimde değerlendirilmiş ve araştırmanın amacına uygun olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi, söz varlığı unsurlarının bütüncül bir şekilde ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır.

5.1.1.1. “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan yabancı kökenli sözcüklerin analizi

Şekil 5.1. “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan yabancı kökenli sözcük sayısı

Yapılan çalışma sonucunda, Necati Cumalı'nın “Susuz Yaz” adlı eserinde tespit edilen yabancı kökenli sözcüklerin hangi dillere ait olduğuna ilişkin veriler Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil incelendiğinde eserde toplam 808

yabancı kökenli sözcük bulunduğu görülmektedir. Alıntı sözcüklerin kökeni bakımından ilk sırayı Arapça almaktadır. Arapçadan 428 sözcük alınmıştır. Bunu 134 Farsça ve 108 Fransızca kökenli sözcük takip etmektedir. Ayrıca eserde 47 İtalyanca, 43 Rumca, 11 Yunanca, 5 İngilizce, 4 Moğolca, 3 Ermenice ve 2 Almanca kökenli sözcük yer almaktadır.

5 Arapça +Farsça, 4 Farsça +Arapça, 4 Türkçe +Arapça, 2 Türkçe +Farsça ve 1 Arapça +Türkçe birleşik kökenli sözcük belirlenmiştir. Bunun yanında Bulgarca, Çince, İbranice, İspanyolca, Rusça, Sırpça ve Soğdca kökenli sözcüklerin her birinin yalnızca bir örnekle temsil edildiği görülmekte ve bu diller söz varlığı içindeki en düşük oranlara karşılık gelmektedir.

Türemiş ya da birleşik yapıdaki bazı sözcükler iki ayrı dilden biçim birimlerle oluşmuştur. Bu tür sözcüklere melez sözcük de denilmektedir. Örneğin, hapisane sözcüğü Arapça habs ve Farsça hâne sözcüklerinin birleşmesiyle (habs + hâne) oluşmuştur. Benzer şekilde, ilk ögesi Farsça kökenli hurde, ikinci ögesi ise Arapça +ât olan birleşimden hurde + ât (hırdavat) sözcüğü meydana gelmiştir. Bu yabancı kökenli sözcüklerin birçoğu Türkçeye yerleşmiş olup günlük hayatta sıkça kullanılmaktadır. Bu kullanımda bu sözcüklerin yabancı kökenli olduğu bilinmemekte ve kullanılmaya devam edilmektedir. Çok farklı dillerden beslenen bu dil yapısının temelinde Osmanlı döneminin çok dilli mirasının yanı sıra bu dillerin konuşulduğu coğrafyaların tam merkezinde yer alma olgusu bulunmaktadır. Bu durum, söz konusu dilsel etkilerin günümüze kadar devam etmesinin kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır.

Araştırma sürecinde yapılan incelemeler, dilin çok boyutlu ve etkileşime açık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dil; kültür, sanat, edebiyat, ticaret ve turizm gibi alanlarda ortaya çıkan etkileşimlerden beslenmektedir.

Eserde tespit edilen yabancı kökenli sözcükler arasında Arapçanın ilk sırada yer alması, Türk toplumunda İslam inancının geniş kabul görmesiyle ilişkilendirilebilir. Namazda okunan süre ve duaların Arapça olması ve Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe meallerine rağmen Arapça aslının tercih edilmesi, Arapça etkisinin günümüzde de devam ettiğinin somut göstergeleridir.

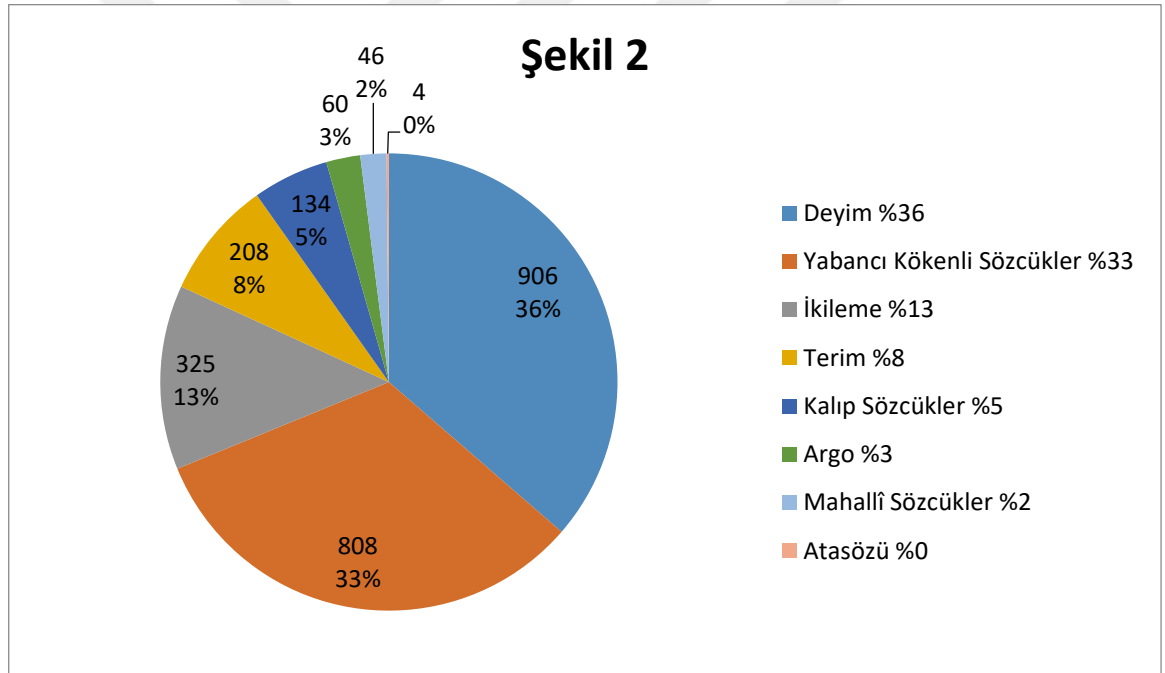
Araştırmada ikinci sırada yer alan Farsça kökenli sözcüklerin varlığı ise tarihsel ve coğrafi yakınlık, turizm ve ticari ilişkiler ile ortak inanç unsurlarından kaynaklanmaktadır. Bu etkenler, Farsça kökenli sözcüklerin Türkçeye geçiş sürecini kolaylaştırmış ve kullanımını desteklemiştir. Farsçanın uzun bir dönem edebiyat dili

olarak kullanılması, bu dilin sözcüklerinin Türkçede kalıcı hâle gelmesinde etkili olmuştur. Özellikle edebî metinler aracılığıyla aktarılan Farsça kökenli sözcükler, zamanla Türkçenin söz varlığı içinde yer edinmiştir.

Bu araştırmada tespit edilen yabancı kökenli sözcükler arasında Rumca kökenlilerin görece yüksek sayıda bulunması, yazarın Rum nüfusuyla tarihsel olarak yakın bir coğrafyada yer alan İzmir’de doğmuş ve yaşamış olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak Türkçenin yapısı tarih boyunca çok yönlü dilsel etkileşimlere açık olmuş; farklı kültür ve dillerle kurulan ilişkiler, söz varlığının oluşumunda belirleyici olmuştur. Bu çalışma da söz konusu etkileşimin “Susuz Yaz” özelindeki yansımalarını ortaya koymaktadır.

5.1.1.2. “Susuz Yaz” öyküsünde yer alan söz varlığı unsurlarının analizi

Şekil 5.2. “Susuz Yaz” adlı eserde yer alan söz varlığı unsurları

Bu araştırmada, Necati Cumalı’nın “Susuz Yaz” adlı eserinde yer alan söz varlığı unsurları belirlenmiştir. Çalışma sonucunda tespit edilen toplam iki bin altı yüz yirmi sekiz (2628) söz varlığı unsuruna ilişkin Şekil 2’deki veriler incelendiğinde söz varlığı unsurları arasında deyimlerin %36 oranıyla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Yabancı kökenli sözcükler %33 ile ikinci, ikilemeler ise %13 ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Bunları %8 oranıyla terimler ve %5 oranıyla kalıp sözler takip

etmektedir. Argo ifadeler toplamın %3'ünü, mahallî sözcükler ise toplamın %2'sini oluşturarak kullanım sıklığı bakımından alt sıralarda yer almaktadır. Atasözleri ise söz varlığı unsurları içinde en az kullanılan öge olarak sıralamanın sonunda yer almaktadır.

Necati Cumalı, “Susuz Yaz” adlı eserinde Ege yöresinin yaşam tarzını, insan ilişkilerini ve kültürel yapısını başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Deyimler, halkın günlük konuşma dilinin doğal bir unsuru olmaları nedeniyle, karakterlerin gerçekçi ve inandırıcı bir şekilde konuşmalarını sağlamaktadır. Yazar, halkın dilinden beslenerek eserlerinde deyimlerin hem nicelik hem de çeşitlilik açısından zengin olmasını mümkün kılmıştır. Cumalı'nın anlatımında, okuyucunun zihninde canlılık ve somutluk oluşturmaya yönelik olarak deyim kullanımının öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca, köylü ve kasabalı karakterleri betimlerken onların özgün konuşma biçimlerini birebir yansıtmak amacıyla deyimlerden yararlanmıştır.

Necati Cumalı'nın “Susuz Yaz” adlı eserinde söz varlığı öğelerinin dağılımı, yazarın dil tercihleri ve anlatım tarzına ilişkin belirleyici ipuçları sunmaktadır. Eserde deyimlerin %36 gibi yüksek bir oranda yer alması, Cumalı'nın metinde halkın günlük konuşma dili ve kültürel zenginliği yansıtmak amacıyla ortaya koymaktadır. Deyimler, anlatımı güçlendiren, karakterlerin duygu ve düşüncelerini daha canlı ve etkili biçimde aktaran dil unsurlarıdır. Bu nedenle, yazarın özellikle bölgesel ve toplumsal gerçekliği ön planda tutan bir eser yaratmak için deyimleri yoğun şekilde kullanması doğaldır.

Yabancı kökenli sözcüklerin %33 oranıyla ikinci sırada yer alması, bu tür sözcüklerin eserin söz varlığı içinde belirgin bir paya sahip olduğunu göstermektedir. İnkilemelerin %13 oranıyla üçüncü sırada bulunması ise anlatımda ritim ve vurgu oluşturmaya yönelik bir kullanımın bulunduğunu düşündürmektedir. Terimler ve kalıp sözlerin yer alması ise eserde belirli kavramların somutlaştırılması ve tekrar eden ifadelerle anlatımın güçlendirilmesi amacıyla ortaya koymaktadır. Argo ve mahallî sözcüklerin nispeten daha az kullanılması ise eserin genel dilinin ağırlıklı olarak standart ve geniş bir okuyucu kitlesine hitap edecek şekilde biçimlendiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ağca, F. (2015). Eski Türkçe Kö:k Tenri ve Kö:k Kalık İkilemeleri Üzerine. *Türkbilig*, 201-221.
- Akçaoğlu, S. (2011). Necati Cumalı'nın Hayatı, Hikâye ve Romanları. Ankara: Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akın, C. (2022). Sözlük tipolojileri ve tasnifleri üzerine bir değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 217 - 233.
- Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2015). Türkçenin Sözcüğü. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2016). Anlambilim. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aktunç, H. (2002). Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyalçın, N. (2007). Türkçe İkilemeler Sözlüğü / Tanıklı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akyalçın, N. (2012). Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz. Ankara: Eğiten Kitap.
- Albayrak, N. (2009). Türkiye Türkçesinde Atasözleri. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Arsan, M. (2009). Argo Kitabı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aydın, E. & Karaman, A. (2019). Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkilemeler. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 259-286.
- Banguoğlu, T. (1974). Türkçenin Grameri. İstanbul: Baha Matbaası.
- Barın, E. (2003). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Temel Söz Varlığının Önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 311-317.
- Boas, F. (2021). Dil (G. Alpay & E. Çokol, Çev.). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1006-1031.
- Bulut, S. (2012). Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri. *Turkish Studies*, 7(4a), 1117-1155.

- Cihan, S. (2021). Mukaddimetü'l-Edeb'in Yozgat nüshasında ikilemeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 431-441.
- Cumalı, N. (1982). Etiler Mektupları Bir Düzeltme. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 203-205.
- Cumalı, N. (1984). Bütün Şiirleri. İstanbul: Adam Yayınları.
- Cumalı, N. (1990). Yeşil Bir At Sirtında. İstanbul: Can Yayınları.
- Cumalı, N. (2016). Yağmurlarla Topraklar. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Cumalı, N. (1992). Zeliş ve Öbür Hikâyeler Üzerine Notlar. İstanbul: Adam Yayınları.
- Cumalı, N., Akbal, O. & Gürpınar, M. (1992). Konuşmalar. *Türk Dili*, 38-42.
- Çelik, M. & Yılmaz, M. (2020). Türkiye'de Yayımlanan Çalışmalar Işığında Kaşkay Türkçesinde İkilemeler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 47-76.
- Yücel Çetin, D. & Cin Şeker, Z. (2022). Masallarda Geçen İkilemelere Anlambilimsel Bir Bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (Ö11), 109-114. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1146513>.
- Çolak, M. (2018). Türkçenin Söz Varlığında "Kılıç". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2154-2188.
- Çoraklı, Ş. (2001). Türkçenin Yaratma Gücü İkilmeler II. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 41-66.
- Çotuksöken, Y. (1994). Deyimlerimiz. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (2012). Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Demir, N. (2018). Türkçe Sözcük Bilgisi. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1980). Türk Argosu. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, L. (2012). Türkmen Türkçesinde İkilemeler. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 90-103.
- Doğan, L. (2021). Gagauz Türkçesinde İkilemeler. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1637-1659.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fiilisel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, 67-84.
- Enginün, İ. (2006). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (2012). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.

- Ertop, K. (1982). Necati Cumalı Öykücülüğünü Anlatıyor. Varlık, 3.
- Ertop, K. (1992). Necati Cumalı'nın Şiirinde Urla'dan İzler. Konuşmalar, 9.
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. Türk Dili, 50-57.
- Gökberk, M. (1969). Dil Bayramı'nın 37. Yıldönümü: Necati Cumalı'nın Konuşması. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 155-156.
- Gökdayı, H. (2015). Türkçede Kalıp Sözler. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). Türkçe El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). Türk Dilinde İkilemeler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (2002). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınları.
- Hengirmen, M. (2006). Türkçe Temel Dilbilgisi. Ankara: engin.
- Hengirmen, M. (2007). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2. Ankara: Engin Yayınevi.
- İşsever, A. R. (2019). Seyhan Erözçelik'in Şiirlerinde Söz Varlığı. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 110 - 117.
- Kalaçay, Ş. B. (2020). Türk Kalbi Adlı Eserde İkilemelerin Yapısı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 75-89.
- Karahan, L. (2010). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaörs, M. (993). Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Kaynak, M. (2021). Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözcüklüğü. Kafdağı, 6(1) 79-101.
- Keskin, B. (2021). Eski Uyurca İkilemelere Katkılar. *Türkiyat Mecmuası*, 151-175.
- Kocabıyık, D. (2006). Necati Cumalı'nın Romanlarında ve Hikayelerinde Yapı ve Tema. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Korkmaz, Ş. & Bulut, T. K. (2017). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zeliâ Mesnevisindeki İkilemeler. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 240-279.
- Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Gramer Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kütükçü, N. K. (2017). Geleneksel Bir Manzum Sözlük: *Tuhfe-İ Şâdi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 114-151.
- Özer, H. & Demirtaş, Y. (2018). Yunus Emre Divanında Geçen İkilemeler Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 163-171.
- Özkan, E. (2013). Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan Nüshası'nda Yer Alan İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 3(1), 118-140.
- Öztürk, O. (2020). Necati Cumalı'nın Hikâyelerinde ve Romanlarında Otobiyografik Öğeler. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi. [https:// tez.yok.gov.tr /](https://tez.yok.gov.tr/).
- Parlatır, İ. (2005). Edebiyatımızda Yazarlar ve Şairler Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ. (2007). Atasözler ve Deyimler (Cilt 1). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (2002). Türk Atasözleri Sözlüğü. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sağlam, M. Y. (2004). Atasözleri Kaybolan Kültür Mirasımız. Ankara: Ürün Yayınları.
- Sezgin, B. (2013). Yeni Argo Sözlüğü. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Sivri, Ö. (2020). Türkiye Türkçesinin Akdeniz Bölgesi Ağzlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 41-53.
- Şen, S. (2017). Eski Türkçenin Deyim Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şengül, A. (2021). Necati Cumalı'nın Tiyatrolarında Türk Tarihi. *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 31-43.
- Taş, S. (2001). Necati Cumalı ve Oyunları. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkben, T. (2018). Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Türkçenin Söz Varlığı Bağlamında İncelenmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1(44), 215-251.
- Vardar, B. (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yalçın, C. (2002). Deyimler Sözlüğü. Ankara: Tubitak Yayınları.
- Yastı, M. (2007). Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 51-87.
- Zülfikar, H. (1996). Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler: İnceleme-Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfıkar, H. (2015). Söz Varlığı, Yazım ve Anlatım Açısından Türkçedeki Gelişmeler.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

